

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

**KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE**

**TRANSNACIONÁLNÍ IDENTITA PROFESIONÁLNÍCH
SPORTOVců**

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Kulturní antropologie

Autor: Bc. et Bc. Kateřina Klocová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma *Transnacionální identita profesionálních sportovců* vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne.....

Podpis .....

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi poskytli pomoc a podporu na mé studijní cestě a umožnili mi stát se takovým člověkem, jakým dnes jsem. V první řadě tak musím zmínit svou rodinu. Myslím, že stále ještě nejsem moudrá či dospělá natolik, abych si plně uvědomila význam toho, co jste pro mě udělali. Dále bych zde chtěla vyjádřit poděkování svému vedoucímu práce panu docentovi Danielu Topinkovi za cenné rady, ale hlavně podporu a víru v mé schopnosti se s tématem poprat. V neposlední řadě děkuji participantům výzkumu za čas, který mi věnovali, a především za to, že se mnou sdíleli své životní příběhy. Nakonec děkuji svým přátelům a kolegům, bez nichž by mé studium bylo podstatně méně zábavné.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. et Bc. Kateřina Klocová</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Andragogika a kulturní antropologie</i>
Obor obhajoby práce:	<i>Kulturní antropologie</i>
Vedoucí práce:	<i>Doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	Transnacionální identita profesionálních sportovců
Anotace práce:	<p>Cílem diplomové práce je popsat a interpretovat transnacionální identitu profesionálních sportovců, kterou vyjednávají v transnacionálních sociálních prostorech. Na základě biografických rozhovorů bylo zjištěno, že transnacionální identita profesionálních sportovců je zakotvena v mobilní transnacionální komunitě, ke které jedinci cítí příslušnost a v níž současně participují v rovině sociálních interakcí. Navzdory normativním představám o usazenosti a zakořeněnosti jsou transnacionální identity profesionálních sportovců vyjednávány v pohybu a na různých místech a je to právě pohyblivá transnacionální sportovní komunita, která je pro transnacionální sportovce tím nejzásadnějším kolektivem definujícím jejich identitu.</p>
Klíčová slova:	Transnacionalismus, identita, mobilita, pohyb, translokalismus, profesionální sport, transnacionální sociální prostor, transnacionální komunita
Title of Thesis:	Transnational Identity of Professional Sportsmen

Annotation:	The aim of the thesis is to describe and interpret transnational identity of professional sportsmen that is negotiated in transnational social spaces. Biographical research has revealed that the transnational identity of professional sportsmen is grounded in a mobile transnational community, in which they participate in terms of social interactions and towards which they feel a sense of belonging. Contrary to the normative discourse supporting sedentarism and rootedness, the transnational identities of professional sportsmen are negotiated in various places and it is the transnational community of professional sportsmen that is the most important collective defining their identity.
Keywords:	Transnationalism, Identity, Mobility, Movement, Translocalism, Professional Sport, Transnational Social Space, Transnational Community
Názvy příloh vázaných v práci:	Seznam rozhovorů
Počet literatury a zdrojů:	116
Rozsah práce:	148 s. (261 082 znaků s mezerami)

OBSAH

Obsah	6
Úvod.....	9
1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	12
2 Teoretický rámec práce	14
2.1 Antropologické zkoumání sportu a sportovní mobility	15
2.2 Sportovní mobilita v českém prostředí	18
2.3 Vznik transnacionalismu a jeho definice.....	18
2.4 Transnacionalismus jako kritika metodologického nacionalismu.....	20
2.5 Transnacionalismus včera a dnes.....	21
2.6 Transnacionální studia.....	23
2.7 Transnacionální sociální prostor	24
2.8 Identita a její vymezení.....	27
2.9 Kapitál, habitus a sociální pole v teorii Pierra Bourdieua	30
3 Metodologie	35
3.1 Kvalitativní výzkumný přístup.....	37
3.2 Biografie.....	37
3.3 Biograficko-narativní rozhovor	38
3.4 Biograficko-narativní metoda a její úskalí.....	39
3.5 Metoda životní křivky	40
3.6 Výzkumný vzorek a jeho výběr.....	41

3.1	Etická dimenze výzkumného šetření.....	43
3.2	Reflexivita a pozicionalita výzkumníka	45
3.3	Rizika výzkumu a jejich ošetření.....	47
3.4	Realizace rozhovorů a tvorba dat.....	48
3.1	Analýza dat	51
3.2	Psaní práce a její struktura	53
4	Vstupování do světa sportu.....	57
4.1	Krajina primární socializace sportovce: O osvojování si sportovního habitu.....	58
4.2	Sportovní tělo v sociální krajině: O vyjednávání identity z perspektivy antropologie těla	63
4.3	Krajina disciplinace: Tělo i duše v pojetí Michela Foucaulta	65
4.4	Translokální krajina: O osvojování mobilní rutiny	67
4.5	Krajina imaginace: O významu představivosti pro identitu jedince.....	72
5	Pohyb sportovce v transnacionálním sociálním prostoru.....	77
5.1	Krajina představovaného společenství: O přináležení k transnacionální sportovní komunitě	77
5.2	Krajina sportovních nomádů: O rutině mobilního života	80
5.3	Krajina vícečetných přináležitostí: O situační povaze identit	85
5.4	Krajina transnacionálních věcí: O člověku jako nástroji, nástroji jako člověku a konzumerismu	88
5.5	Krajina národního státu	93
5.5.1	Národní stát jako mocný konstrukt.....	96
5.5.2	Nacionalismus a sport.....	97

5.5.3	Transnacionální zkušenost versus nacionalistický diskurz	100
5.5.4	Národní stát jako mocná struktura.....	102
5.5.5	Transnacionální sociální prostor za dob socialismu a jeho proměna po roce 1989.....	106
5.5.6	Na etnicitě (ne)záleží?	112
6	Děkujeme, odcházíme: O opouštění transnacionálních sociálních prostor a hledání nové identity	115
6.1	Postupný odchod.....	116
6.2	Nečekaný konec.....	120
6.3	Liminální prostor.....	123
6.4	Stále transnacionálové?.....	126
6.5	Vybral bych si ho (sport) znovu	131
	Závěr	133
	Seznam použitých zdrojů.....	138
	Přílohy.....	149

ÚVOD

Moving in small social bands through unmarked geographic spaces is the way of living of less than 0.01 % of the current world population, but hunting and gathering stands for more than 99 % of the history of mankind. Thinking social living in terms of nation-state-bounded containers will result as a short episode in the development of the social-spatial practices of humanity—even if we do not know yet the kinds of social bindings that will replace them.

Ludger Pries

Předmětem mé diplomové práce je antropologický výzkum transnacionální identity bývalých profesionálních sportovců. Zkoumám jejich transnacionální zkušenost, jež se odvíjí od žití ve dvou a více národních kontextech, a současně se zde zabývám jejich vysoce mobilním životním stylem, který specifickým způsobem formuje jejich identity. Profesionální sportovci jsou příkladem vysoce kvalifikovaných transmigrantů, tedy lidí, u nichž dochází k fragmentaci kolektivní přináležitosti. Na jednu stranu aktivně udržují vztahy se svojí domovinou, ale zároveň se začleňují do dalších dílčích kolektivů. Jejich životní příběhy se odvíjejí v transnacionálních sociálních prostorech, které ovšem nekorespondují s formálně ustanovenými hranicemi národních států. Tyto rozpory potom vytváří unikátní transnacionální zkušenost sportovce, která se vписuje do jeho identity a ovlivňuje jeho další život i po skončení profesionální kariéry.

Identitu pojmám jako na čase závislou entitu, která je výsledkem dialektického vztahu mezi vnitřním nastavením jedince a vnějším prostředím, a proto jsem zvolila biografický výzkumný design, který ji odhaluje jako proces sedimentace partikulárních identit. V práci je chronologicky zachycena cesta sportovce jeho profesionální kariérou, kterou koncipuji jako postupné vstupování, pohyb a konečně také odchod z transnacionálních sociálních prostor, v nichž jedinec svou identitu vyjednáává. Ukazují zde interakci jedince

s různými prvky, které tyto prostory konstituují, a především se zaměřuji na vztah jedince s národním státem (neboť profesionální sportovci jsou oproti ostatním rozpohybovaným jedincům s národním státem velmi pevně spojeni, jsou totiž jedním z prostředků jeho legitimizace). Cíleně jsem zvolila bývalé profesionální sportovce, jelikož právě konec kariéry představuje jednu z nejzásadnějších identitárních krizí v životě těchto vysoce mobilních profesionálů. Zároveň jsem díky tomuto opatření mohla prozkoumat, jakým způsobem sportovci využívají transnacionální sociální kapitál po ukončení jejich kariéry.

Obecným cílem této práce je aplikovat teorii transnacionalismu na problematiku procesu identifikace tzv. „prestižních migrantů“ (dále v práci je blíže vysvětleno, proč se tomuto označení vyhýbám a nepovažuji je za vhodné), kteří vzhledem k tendenčnímu zaměření antropologických výzkumů na „marginalizované, vyloučené, a utlačované“ (Starn, 2015, s. 15) nebývají běžně předmětem jeho zájmu. Nicméně právě realizace empirických výzkumů s rozmanitější skupinou transnacionálů je jedna z cest, jak z transnacionalismu vytvořit důvěryhodnější teorii. Rozšíření jeho empirického záběru na jiné pohyblivé subjekty (např. expaty, akademiky, turisty a profesionální sportovce), než jsou tradičně (ilegální) pracovní migranti, pomůže zpřesnit a vyprecizovat teorii transnacionalismu, která kvůli své nejasnosti zaznamenala značné kritické ohlasy (Waldinger, 2015). Navíc onen poněkud zkreslený obrázek sportovců jako superhrdinů, kteří se mohou zdánlivě volně pohybovat, je do značné míry mediálním, ale v některých případech bohužel i akademickým výtvozem, který nereflektuje nezměrně pestrou životní zkušenost těchto jedinců, jež je protkána jak okamžiky úspěchu, tak strukturálními nespravedlnostmi, životními tragédiemi a krizemi.

Práce je příspěvkem k antropologii sportu, která se bohužel v České republice příliš nerozvíjí a integruje v sobě řadu dílčích poznatků z psychologie, sociologie, filozofie a antropologie těla. Je psána v duchu interpretativní, symbolické až postmoderní antropologie, což se odráží především ve způsobu prezentace poznatků, ale také v mém přístupu k participantům, reflexivitě atp. Tato sportovní etnografie rozhodně není autentickým svědectvím sportovců, ale je výplodem mé fantazie, odrazem mé osobnosti, minulých zkušeností, schopností a talentu, které se prolínají s mou usilovnou snahou o porozumění a přesné zachycení životních příběhů sportovců. S prací souvisí postmodernismus nejen v oblasti stylistické, ale také obsahové, neboť transnacionalismus vystupuje jako kritika poznávání světa skrze metodologický nacionalismus, a je tedy součástí kritiky vztahující se k revizi epistemologických základů poznávání v sociálně vědních disciplínách. Jedná se o etnografii, jejímž primárním cílem není nabízet řešení, či konkrétní aplikace do praxe. Navzdory tomu však nepopírám její občasné kritické nádechy, který však odráží slova participantů, nikoliv mé názorové přesvědčení. Vychází zde najevo, jaké negativní dopady může mít na jedince rozpor každodenní transnacionální zkušenosti s diskurzy národních států, které preferují zakořeněnost před pohybem, usazenost před mobilitou, přináležitost k národnímu státu před jinými loajalitami.

1 CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Hlavním cílem výzkumu je popsat a interpretovat to, jakým způsobem se transnacionální zkušenost profesionálních sportovců promítá do formování jejich identit. Konkrétně budu popisovat a interpretovat vyjednávání jejich identity v transnacionálních sociálních prostorech. Cílem je postihnout proces identifikace profesionálních sportovců v celé jeho šíři, a proto je zohledněno období dětství, kdy si osvojují sportovní habitus a vytváří se jejich primární identita, která je velmi záhy spojena se sportem a translokálním způsobem života. Dalším neméně důležitým cílem práce je osvětlit, jakým způsobem využívají svou transnacionální zkušenost po ukončení profesionální kariéry. Jelikož identita se jedinci nejvíce připomíná v čase otřesů a krizí, cílem práce je zaměřit se na jednu z nejzásadnějších identitárních krizí v životě profesionálního sportovce. Tím mám na mysli jeho odchod z transnacionální komunity profesionálních sportovců a opouštění transnacionálního sociálního prostoru profesionálního sportu.

Hlavní výzkumná otázka:

- Jakým způsobem je vyjednávána transnacionální identita profesionálních sportovců v transnacionálních sociálních prostorech, v nichž se pohybují?

Vedlejší výzkumné otázky:

- Jakým způsobem si sportovci osvojují sportovní habitus spojený s rozpořbovaným životním stylem?
- Jakým způsobem vstupují do transnacionálních sociálních prostor a jak se v nich pohybují?
- Co konstituuje transnacionální sociální prostory, v kterých profesionální sportovci vyjednávají svou identitu?

- Jakým způsobem ovlivňuje žitou zkušenost sportovce rozpor mezi transnacionální zkušeností a s ní nekorespondující narativy národního státu či sedentaristického diskurzu?
- Jakým způsobem ovlivňují národní struktury a instituce pohyb profesionálních sportovců?
- Jakým způsobem využívají profesionální sportovci svou transnacionální zkušenost (transnacionální sociální kapitál) po ukončení své sportovní kariéry?
- Jakým způsobem (ne)zůstávají součástí transnacionální komunity profesionálních sportovců po ukončení své profesionální kariéry?

2 TEORETICKÝ RÁMEC PRÁCE

Na následujících stranách poskytnu čtenáři přehled současného bádání na téma transnacionalismus, neboť transnacionální studia jsou značně konceptuálně nejednotná, a proto je nutné vymezit to, jak zde s konceptem pracuji, popřípadě jaké jeho aspekty jsou pro tuto práci klíčové. Vedle transnacionalismu definuji také druhý centrální pojem práce – identitu. Podobně jako v předchozím případě se jedná o koncept, jehož význam se výrazně proměňuje v závislosti na vědecké disciplíně či myšlenkovém proudu.

Ještě předtím však téma transnacionální identity profesionálních sportovců ukotvím v širším kontextu. Zmíním, jak se antropologie/sociologie vypořádává s tematikou sportu a v souvislosti s výzkumnou otázkou se pak blíže zaměřím na sportovní migraci/mobilitu a sport v transnacionálních souvislostech. Také bych chtěla dodat, že z množství odborných publikací jsem do tohoto přehledu zařadila především ty zdroje, jež ovlivnily mé smýšlení o problematice a staly se tak teoretickými pilíři práce¹.

---

¹ Tento stručný teoretický přehled, který se někomu může jevit jako zbytečný, příliš dlouhý či nesouvisející, vnímám jako nezbytný z důvodů zajištění kvality a důvěryhodnosti, chcete-li reliability výzkumu. Jelikož se text nese v duchu interpretativismu a kvalitativního designu, je pro zabezpečení kvality výzkumného projektu zásadní dodržovat transparentnost ohledně zdrojů nebo teoretických konceptů. Čtenář by měl vědět, na základě jakých pramenů bylo se získaným výzkumným materiálem nakládáno. Stejně jako Meyrick (2006) považuji za jedny z nejzásadnějších kritérií evaluace kvalitativních výzkumů transparentnost a systematickosti. Právě jasným a systematickým teoretickým přehledem se tato dvě kritéria snažím naplnit.

2.1 Antropologické zkoumání sportu a sportovní mobility²

Sport bezpochyby představuje společenský jev nemalého významu³, i přesto však byly antropologie sportu a sport v antropologii během minulého století podivuhodně opomíjeny. Není sice pravda, že by žádné studie na téma sportu nebyly publikovány, rozhodně se ale ke sportu přistupovalo jako k perifernímu tématu, inferiornímu vzhledem k tradičním antropologickým kategoriím, jakými jsou například rituál či náboženství (Besnier et al., 2018).

---

² V práci upřednostňuji termín *mobilita* (z lat. *mōbilitas*, což znamená pohyblivost) před migrací, jelikož lépe popisuje žitou realitu profesionálních sportovců, kteří se vždy nějak pohybují, ale ne vždy se jedná o migraci. V tomto chápání migraci jako podřazenou mobilitě, jako typ mobility. Termín *mobilita* poukazuje na fluiditu pohybu a jeho neukončenost. Navíc pokud si slovo *mobilita* rozebereme, odhalíme, že mu můžeme rozumět jako schopnosti k pohybu, a to je klíčové, neboť se pohybují jen ti, kdo jsou „schopní a vynalézaví“ (Sirkeci & Cohen, 2013) a mohou si to dovolit. Migrace s sebou často nese negativní konotace, ale také *mobilita* není zcela významově neutrální, a naopak je často asociována s pohybem privilegované skupiny jedinců. Vzhledem k tomu, že oba pojmy jsou součástí politických diskurzů, což se může negativně odrážet i na akademické neutralitě textu, tak se v mnoha případech oběma termínům zcela vyhýbám a nahrazuji je jednoduše slovem pohyb. O profesionálních sportovcích pak hovořím jako o rozpohybovaných jedincích, někdy používám také pojem nomád. Nomádství je způsob života jedinců, kteří „nežijí kontinuálně v jednom místě, ale pohybují se cyklicky nebo periodicky“ (Britannica, 2016). Nicméně slovo nomád je v případě této práce do značné míry metaforou, samozřejmě se nejedná o nomádství ve smyslu, v jakém je slovo v antropologii běžně používáno, a to v referenci k subsistenčním strategiím původních obyvatel (např. Sámů žijících a arktických oblastech Norska, Švédska, Finska a Ruska, pro něž je typické tzv. pastorální nomádství spojené s chovem sobů).

³ Podle některých akademiků je sport odrazem společnosti a má potenciál přispívat k jejím proměnám (Weiss, 2000). Význam sportu pro společnost je reflektován i v mnohých mezinárodních dokumentech, např. v Evropské chartě sportu (MŠMT, 1994). Podle Sekota je sport jako sociologické téma relevantní také proto, že „přesahuje stále razantněji do oblastí komunálních struktur, politiky, ekonomie, masové kultury, masových médií, právního systému, ekologických a občanských iniciativ“ (2008, s. 7). Sport „je důležitý pro politiky a světové vůdce, přispívá k dynamice ekonomického rozvoje, rozšiřuje globální povědomí cestou mezinárodních sportovních událostí, je nedílnou součástí lokálních a sociálních struktur, regionů a národů“ (Sekot, 2008, s. 7).

Možná se sport některým antropologům nejevil jako dostatečně teoreticky bohaté a atraktivní téma, svým významem rozhodně nebyl (a není) přehlédnutelným aspektem sociálního, kulturního, ekonomického ani politického života.

Navzdory „opožděnému startu“ však právě antropologie sportu dnes patří k rozvíjeným antropologickým disciplínám (alespoň v zahraničí) a bezpochyby náleží k oborům, u nichž lze do budoucna předpokládat vzrůstající zájem akademické obce. Nicméně i přes zintenzivnění publikační činnosti, ke které během posledních dvaceti let došlo, se propojení sportu a migrace, popřípadě sportu a transnacionalismu odborníci věnovali jen okrajově, a to nejen v antropologii, ale v sociálních vědách obecně. Jak trefně podotýká Joseph Maguire, výzkum sportovní migrace je ještě v plenkách (2004). Fenomémem sportovní migrace se doposud zabývali především sociologové, kteří se primárně zaměřovali na makrosociální dimenzi jevu (*push-pull* faktory, centrum a periferie, mocenské asymetrie atp.). Mikrosociální perspektiva byla zatím rozvinuta jen v limitované podobě, a to v souvislosti s vytvářením typologií motivů, které atlety vedou k migraci. Druhým předmětem zájmu mikroanalýz pak byla interakce (de)motivační zkušenosti sportovců a jejich adaptace v neznámém prostředí (Agergaard & Ryba, 2014). K přemostění propasti mezi individuální zkušeností a faktory sociálními bylo v sociologii poměrně nedávno využito transnacionální perspektivy (Carter, 2011). Hned několik výzkumníků se ve svých pracích pokusilo zohlednit jak „přeshraniční vztahy (sociální sítě a otázku moci), tak sportovcovu lokální příslušnost/zakořeněnost a transnacionální přináležitost“ (Agergaard & Ryba, 2014). V některých studiích se autoři pokusili rovněž o interdisciplinární výzkum, kde se sociologií a antropologií inovativně propojovaly poznatky například ze sportovní psychologie.

Jednou z mála etnograficky pojatých prací na téma sportovní migrace/mobility je kniha *In Foreign Fields: The Politics and Experiences of Transnational Sport Migration* od Thomase Cartera (2011), jež za svůj název vděčí nejenom situaci profesionálních sportovců, kteří se pohybují po „cizích hřištích“, ale také faktu, že sport je pro antropology tak trochu neprobádaným terénem/cizím polem (v originále tato jazyková hříčka zní o poznání lépe). Autor zkoumání transnacionální zkušenosti sportovců pojal vsutku etnograficky a po dobu dvanácti let sledoval životní osudy, cesty a útrapy sportovců na třech kontinentech (jednalo se o vícemístnou etnografii). Vedle řady užitečných poznatků o transnacionálních aspektech profesionálního sportu upozorňuje na to, že navzdory romantizovanému obrázku sportovních hvězd většina sportovních migrantů svému řemeslu mnohé obětuje a lopotí se pod nadvládou sportovních organizací a vládních těles (ukazuje na politický/mocenský rozměr transnacionální migrace sportovců).

Vedle Cartera bych pak měla zmínit Holly Thorpe (2014), která je autorkou pro mě zásadní knihy *Transnational Mobilities in Action Sport Culture*. Thorpe zde pojímá jednotlivé sportovní kultury jako transnacionální komunity, jejichž členové si díky mobilnímu způsobu života přivlastnili transnacionální imaginaci, to znamená, že cítí přínáležitost ke skupině lidí, která překračuje hranice národních států. Kniha se pro mě stala cenným zdrojem a inspirací předně proto, že v ní autorka velmi dovedně kombinuje mikro- a makro-perspektivu a ukazuje na dialektický vztah mezi aktérstvím a strukturou.

Velmi zajímavým počinem je projekt *Sport and Migration*, který je provozován pod záštitou dánské univerzity Aalborg (konkrétně pak v gesci katedry Zdravotní vědy a technologie). Význam této sítě odborníků spočívá především v tom, že vytváří platformu, kde se zainteresovaní lidé mohou setkávat, umožňuje jim sdílet materiály, pořádá konference a workshopy

a upozorňuje na publikace a akce, jež souvisí s různými aspekty sportovní migrace (Department of Health Science and Technology, 2019).

2.2 Sportovní mobilita v českém prostředí

V českém prostředí je sportovní migrace zmíněna např. v publikacích Aleše Sekota (2006, 2008), který ji řeší především s odkazem na globalizaci sportu. Transnacionalismus se však v jeho pracích neobjevuje. Velmi zdařilým počinem, který ojediněle propojuje transnacionalismus a profesionální sport, je článek Radima Marady (2008), v němž autor mj. upozorňuje na dynamický vztah mezi nacionalismem, internacionálností, globalizací a transnacionalismem, ale také mezi nimi důsledně rozlišuje. Ve svém článku odkazuje ke koncepci transnacionalismu, kterou představil Csaba Szaló (2007), jenž se jím dlouhodobě zabývá a jehož myšlenky a pohled na transnacionální mobilitu pro mě tvoří výchozí rámec či perspektivu, s kterou na transnacionalismus pohlížím. Jeho kniha *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich* je první (a zatím poslední) přehledovou studií zabývající se transnacionalismem v českém akademickém prostředí. Hovoří se zde o vzniku transnacionálních teorií a o různých pohledech na tento fenomén, ale předně mi zmíněná kniha zprostředkovala české ekvivalenty anglických termínů souvisejících s transnacionalismem.⁴

2.3 Vznik transnacionalismu a jeho definice

Transnacionalismus nepochybně patří mezi sociálně vědní *buzz words* jako identita či globalizace, které v posledních třiceti letech „ovládly“ sociální

---

⁴ I přesto musím zmínit, že některé lingvistické obraty transnacionální teorie působí v českém znění poněkud těžkopádně, v tom případě se je snažím buď nahradit, nebo elegantněji opsat.

vědy. Tuto oblíbenost reflektuje i exponenciální nárůst počtu akademických textů na dané téma (Vertovec, 2009), což souvisí s explanačním potenciálem transnacionálních teorií, jež vnáší světlo do sociálních procesů a jevů dnešního tekutého a rozpořybovaného světa.

Teoretický koncept transnacionalismu se rozvíjí především v devadesátých letech minulého století v souvislosti s migračními teoriemi (Szaló, 2009).⁵ V tzv. zakládající knize transnacionalismu *Nations Unbound* autorky Basch, Glick Schiller a Szanton Blanc definují transnacionalismus jako:

„procesy, prostřednictvím kterých migranti vytvářejí a udržují různé sociální vztahy, jež spojují společnosti původu s hostitelskými zeměmi. Nazýváme tyto procesy transnacionalismem ve snaze zdůraznit fakt, že mnoho imigrantů vytváří sociální pole, která překračují politické, kulturní a geografické hranice“ (Basch et al., 1994, s. 8).

Tímto vymezením autorky upozorňují především na to, že se migranti s přesídlením do hostitelské země automaticky neodstříhnou od vztahů, které mají ve své domovské lokalitě (tato mylná představa byla typická pro asimilační paradigma). Migranti naopak vztahy s rodinou a přáteli velmi aktivně udržují. Po transnacionálních sítích, jež se rozpínají přes několik národních celků, tak plynou objekty, myšlenky a další. Za hmatatelný důkaz transnacionalismu lze považovat na remitancích závislé ekonomiky méně rozvinutých států.⁶ Transnacionalismus se nejprve stal alternativním

---

⁵ Již od 60. let minulého století byl termín transnacionalismus užíván v rámci politické vědy nebo mezinárodních vztahů. Antropologie a sociologie se transnacionalismem zabývají až od let 90. a oproti minulosti, kdy se pod hlavičkou transnacionalismu řešily především otázky nadnárodních, veřejných a politických organizací, se soustředí na každodenní život lidí, primárně migrantů (Pries, 2013).

⁶ Například v Tádžikistánu remittance v roce 2018 tvořily 29 % HDP, nicméně ještě v roce 2018 představovaly téměř polovinu (49,3 %) hrubého domácího produktu (World Bank, 2019).

pohledem na problematiku migrace, nicméně dnes se s ním setkáme v nespočtu dalších disciplín i témat.

2.4 Transnacionalismus jako kritika metodologického nacionalismu

Transnacionalismus poukazuje na sociální konstruovanost národních států a tímto také kritizuje metodologický nacionalismus – tedy představu o tom, že národní stát je přirozená forma organizace moderní společnosti. Transnacionální pohled na svět ukazuje, že nacionalistický diskurz neodpovídá žité realitě rozpohybovaných jedinců a vysvětluje tak jejich pocíťované vnitřní rozpory, které vychází z nesouladu mezi nacionalistickým diskurzem a jejich transnacionální životní zkušeností (Wimmer & Schiller, 2002).

Optika metodologického nacionalismu nedokáže zachytit transnacionální procesy, které tyto státy překračují. Neumí popsat transnacionální životy jedinců, jež se utváří v prostorech transnacionálních sociálních prostor. Navíc v dnešní době je zmíněná limitace metodologického nacionalismu stále výraznější, neboť dochází ke zvyšujícímu se rozpojování sociálního a geografického prostoru, což je umožňováno především technologickým rozvojem. Tímto jsou zdůrazňovány nedostatky tzv. kontejnerového modelu společnosti, který dává rovnítko mezi kulturou, společností a národním státem. Transnacionalismus upozorňuje na to, že tyto fenomény nejsou totožné.

Nejen proto, že počty transnacionálů narůstají, musí sociální vědy hledat alternativní způsoby porozumění jejich rozpohybovaným životům a musí se snažit zaměstnat jiné interpretační strategie, které by umožnily popsat jejich transnacionální identity. Teorie transnacionalismu se zdá být ideálním nástrojem pro tento účel, přesto však je třeba střízlivě poznamenat, že není

samospásná a že je třeba ji neustále precizovat. Realizace empirických výzkumů s rozmanitější skupinou transnacionálů je rozhodně jedna z cest, jak z transnacionalismu vytvořit důvěryhodnější teorii. Migranti, kteří jsou nejčastějším předmětem empirických studií, bezpochyby tvoří významnou transnacionální skupinu, ale rozhodně ne jedinou (Vertovec, 2009). Expat, akademici, sportovci, ale také turisté⁷ (Mikuš, 2009) jsou lidé žijící transnacionální životy, ovšem oku akademikovu se jim doposud dařilo poměrně úspěšně uniknout. Přitom jejich studiem by se teorie transnacionalismu obohatila a zbavila by se zkreslení, které vyplývá ze zkoumání úzkého výseku sociální reality.

2.5 Transnacionalismus včera a dnes

Transnacionalismus je staronovým fenoménem. Sociální vědci jej sice pojmenovávají až během druhé poloviny dvacátého století, ovšem transnacionální praktiky existují o poznání déle. Slovy Alechandra Portese (2003) transnacionalismus reprezentuje novou analytickou perspektivu, nikoliv nový fenomén. Podle některých autorů tu byl transnacionalismus (charakterizován jako vztahy na dálku) ještě dříve než samotný národ (Grant

---

⁷ Zmíněné skupiny rozpohybovaných jedinců mají jednu společnou charakteristiku, a to takovou, že se pohybují s relativní lehkostí (oproti např. azylantům nebo uprchlíkům), tzn. „mají dostatečné finanční prostředky a vlastní ty správné dokumenty“ (Redfield, 2012, s. 358). V textu také rozlišuji mezi expaty a profesionálními sportovci, i přestože podle některých definic by se v případě sportovců mohlo jednat o podmnožinu expatů (*skilled workers*). Nicméně v práci následuji užší definici, podle které expat představuje „zaměstnanec mezinárodní společnosti, obvykle vysoce postaveného specialistu nebo manažera, který je vyslán do pobočky firmy v jiné zemi“ (Przytuła, 2015, s. 96). Zároveň je pro mě klíčový rozdíl ve vztahu expatů a profesionálních sportovců k národnímu státu, který je podle mě v mnoha případech kvalitativně odlišný (viz podkapitola 5.5).

et al., 2007). Nancy Foner (2007) k tomuto poznamenává, že transnacionální propojení dneška jsou nepochybně protkнутá novou dynamikou, ale zároveň zde existuje významné kontinuum s minulostí.

Ve své přehledové knize *Key Ideas of Transnationalism* Steven Vertovec (2009) upozorňuje na kvalitativní proměnu fenoménu, ke které vlivem (nejenom) rozvoje komunikačních technologií a jejich zrychleným vývojem v posledních sto letech došlo. Dříve se sociální život jedince odehrával v prostoru, v němž kontakt tváří v tvář tvořil 99 % sociální interakce. Výjimku pak představovala komunikace pomocí dopisů či prostředníků, kteří dané zprávy přenášeli. Tímto způsobem bylo některým jedincům umožněno účastnit se sociálního života na dvou místech zároveň, což je jedna z charakteristik transnacionalismu. S průmyslovou revolucí dochází k raketovému rozvoji dopravy a komunikačních technologií. K dopisům se přidává nejdříve telegraf a poté telefon, stejně tak se otevírají nové možnosti spojené s cestováním. Dnes jsou sociální vazby strukturovány jedničkami a nulami a v mnohem menší míře se dějí face-to-face. Skype, FaceTime, sociální sítě rozšiřují sociální prostor za hranice geograficky ohraničených jednotek národních států. Oproti minulosti je tedy rozpojování geografického a sociálního prostoru mnohem intenzivnější – to je ona kvalitativní proměna fenoménu, o které hovoří Vertovec. Zároveň dnes dochází ke zhuštění a intenzifikaci transnacionálních propojení (Castells, 1989, 1996; Hannerz, 1996).

2.6 Transnacionální studia⁸

Jak bylo právě napsáno, největší objem akademického bádání v transnacionálních studiích se zaměřuje na transmigranty a na to, „jakým způsobem konstruují své přináležení *k*, a jak se angažují v mikrosvětích ukotvených tam i tady“ (Henig, 2009, s. 176). Nicméně i přes tuto disproporci je zbytek transnacionálních textů velmi pestrý. Od transnacionálních korporací až po transnacionální rodinné strategie, od politologie až k antropologii, právu, geografii, historii, sociologii, tak široké je pole transnacionálního bádání (Szaló, 2007). Bohužel výsledkem tohoto tematického rozpětí a především různého pojetí transnacionalismu mezi odlišnými věd. disciplínami (a někdy také mezi několika pojetími uvnitř jedné) je často různé pojmové vymezení a pluralita definic. Tato mnohost do určité míry podlamuje důvěryhodnost teorie, což je také důvodem, proč někteří akademici volají po jeho přehodnocení a kritické reflexi, další dokonce navrhují vytvoření nového akurátnějšího přístupu umožňujícího porozumění jevům, které přesahují hranice národů (Waldinger, 2015).

Jelikož zastávám názor, že tvorba dalších konceptů by situaci spíše zkomplikovala, touto prací se snažím přispět ke zpřesnění teorie transnacionalismu. Zároveň však souhlasím s Jacksonem et al. (2005), kteří upozorňují na to, že neexistuje jeden transnacionalismus, ale jiné transnacionalismy se dějí v jiných geografických prostorech.

---

⁸ Považuji za důležité upozornit na rozdíl mezi transnacionalismem a pojmy jako globalizace, internacionalismus a podobně. Internacionální perspektiva zahrnuje jen státy jako aktéry, transnacionalismus se zabývá každodenním životem nejen transnacionálních korporací, ale také obyčejných lidí. Globalizační studia pak nemají dostatečně „jemnou perspektivu, aby zachytila přeshraniční vztahy“ (Khagram & Levitt, 2008, s. 3). Přestože globalizační i transnacionální studia současně zkoumají jevy, které překračují hranice, podle Ulfa Hannerze (1996) je transnacionalismus v něčem vhodnější a do určité míry také pokornější než perspektiva globalizace, jelikož se ne všechny procesy rozpínají přes celý svět.

Transnacionalismus a jeho podoba je determinován historicko-politickou minulostí regionu. Proto například pro transnacionální praktiky českých sportovců bylo klíčové zohlednit význam plynoucí ze změny režimu a otevření hranic po roce 1989. Tento politicko-ideologický zlom představoval nové možnosti pro sportovce v rámci participace v transnacionálních sociálních prostorech a v přístupu do transnacionálních sítí Západu. Zmíněný příklad demonstruje, že kontextuální proměnné je třeba při studiu transnacionalismu zohledňovat, neboť utváří specifický charakter transnacionálního sociálního prostoru. Na druhou stranu je mým cílem snaha upozornit i na tzv. transnacionální univerzálie – tedy aspekty transnacionalismu, které můžeme pozorovat u různých transnacionálních skupin napříč společnostmi.

2.7 Transnacionální sociální prostor

Výzkum zaměřující se na transnacionální jedince by se neměl soustředit pouze na ně, ale měl by brát v úvahu všechny další prvky spoluutvářející transnacionální sociální prostory (Hannerz, 1996). Dalšími prvky se myslí například lidé, kteří se vztahují k transnacionálovi (jeho rodina, přátelé atp.), ale také objekty a nebo národní stát. Právě vymezení transnacionálních prostor a jejich prvků hraje pro výzkum identity transnacionálních sportovců významnou roli, neboť v tomto prostoru vyjednávají jejich transnacionální identitu.

Koncept transnacionálního sociálního prostoru poukazuje na zde již několikrát zmiňované dialektické rozpojování sociálního a geografického prostoru a současně odkazuje na jejich proměňující se konfiguraci. V jedné geografické lokalitě mohou existovat zhuštěné sociální prostory vytvářející jakousi singularitu (tedy místo s velkou sociální hustotou) a stejně tak se sociální prostory mohou rozpínat přes více než jeden koherentní geografický

kontejner – přes více národních států. Transnacionální sociální prostory se na přelomu tisíciletí staly významnými, neboť již nepředstavují marginálii, ale jedná se o masový fenomén (Pries, 2001).

V této práci jsou transnacionální sociální prostory nahlíženy podobně, jako je v úvodu publikace *New Transnational Social Spaces* představuje Ludger Pries:

„Transnacionální sociální prostory jsou zhuštěné, stabilní, plurilokální a institucionalizované struktury, které se skládají z materiálních artefaktů, sociálních praktik každodenního života, stejně tak jako ze systémů symbolické reprezentace, které strukturují lidský život a jsou jím strukturovány“ (2001, s. 8).

Z tohoto vymezení plyne, že transnacionální sociální prostor je výsledkem sociálních praktik, což také znamená, že transnacionální sociální komunita neexistuje sama o sobě, ale je neustále vytvářena. Autoři se přiklání spíše k relativistickému pojetí prostoru, které představil už například Gottfried Leibniz. Z této perspektivy nemá prostor žádné předem dané kvality, ale vždy se jedná o poziční konfiguraci prvků. Prostor v relativistickém pojetí je tedy relační; je určen „vztahy mezi pozicemi sociálně významných elementů, které strukturují lidskou aktivitu a zároveň jsou strukturovány lidskými aktivitami“ (Pries, 2001, s. 16).

Na druhou stranu podle kontejnerového/absolutistického modelu prostoru, který mimochodem kritizoval v souvislosti s newtonovskou mechanikou i Albert Einstein, existuje prostor jen sám o sobě. Absolutistické pojetí převládalo v akademii minimálně několik století (viz metodologický nacionalismus) a udrželo se až do doby poměrně nedávné. Přidruženým cílem práce je poukázat na nedostatky absolutistického modelu prostoru, nicméně stejně jako autoři publikace *New Transnational Social Spaces* se snažím také vyhnout extrémně konstruktivistickému pojetí. K tomu je třeba napsat, že v každodenním životě se prostor, který je výsledkem sociálně prostorových

vztahů, stává objektivním předpokladem; například domov se pro jeho obyvatele stane „kontejnerem“, který strukturuje jejich sociální prostor. Podle Vertovce je tedy na místě, aby si sociální vědci kladli otázku, jak se mohou vyhnout metodologickému nacionalismu a zároveň zohlednit to, že národní stát představuje pro transnacionála centrální kategorii (Vertovec, 2009). Je to podobný paradox jako to, že transnacionalismus nemůže bez národního státu existovat, i když jej sám neguje.

Transnacionální sociální prostory jsou pojímány jako komplexní, plurilokální a multidimenzionální prostory, které může jedinec navštívit jen na krátký čas, nebo může být jejich součástí po celý svůj život. Transnacionální prostory mají také svou historii, která je ovlivňuje, a proto byl i tento časový rozměr v práci zohledněn. To se promítlo například do zvoleného biografického přístupu i způsobu prezentování výsledků výzkumu, kde postupují chronologicky – od vstupu jedince do transnacionálních sociálních prostor až po ukončení profesionální kariéry a oslabení transnacionálních vztahů.

Transnacionální prostory si lze snad nejlépe představit jako krajinu tvořenou sítěmi, jež se přes ni napínají a v nichž jsou zapleteni transnacionální aktéři. Síť tvoří strukturu transnacionálního sociálního prostoru, po nich pak proudí kapitál v různé podobě. Je třeba upozornit na to, že v práci bude terminologie spojená se sítěmi používána spíše metaforicky. Síťová analýza je sice v transnacionálních studiích velmi běžná, nicméně zde není zaměřena. Cítím, že toto prohlášení je na místě, neboť z mnoha studií není zřejmé, co si pod pojmem „transnacionální síť“ autoři představují (Herz & Olivier, 2012).

2.8 Identita a její vymezení

Podobně jako transnacionalismus není identita⁹ termín, který by byl v sociálních vědách velmi dlouhou dobu. Naopak Gleason (1983) ve své přehledové studii datuje vznik vědeckého konceptu do 50. let minulého století a upozorňuje na to, že encyklopedie sociálních věd v roce 1930 žádný vstup, který by byl pojmenován identita, ještě neobsahovala. To samozřejmě nic nemění na tom, že slovo identita bylo veřejností používáno už ve starověku. Lidé se vždy zajímali o to, co to znamená být jedinečnou lidskou bytostí (Jenkins, 2008). Lidové pojetí identity a její užití jako vědeckého konceptu se však mezi sebou mísí a časté užívání termínu i za hranicemi vědy přispívá k jeho nejasnému vymezení na akademické půdě. Jenkins ve své knize upozorňuje na kritiku Brubakera, Coopera a Maleševiče, podle nichž je identita diskutována všude a všemi, a dokonce se stala „příliš obtěžkána významy, aby vůbec něco znamenala“ (2008, s. 36).

Ve sféře vědy byla identita a její zkoumání zpočátku doménou psychologie. Zde je třeba vzpomenout jméno Erika Eriksona, který tento pojem zpopularizoval a který ovlivnil to, jak byla identita vnímána na dlouhou řadu let. V antropologii se však s používáním konceptu otálelo. Mělo se za to, že „identita je něco, co je uvnitř jednotlivce, zatímco sociální antropologie se zabývá procesy odehrávajícími se mezi lidmi“ (Eriksen, 2012, s. 105). Postupně se však pohled na identitu měnil i v sociálních vědách, a to, co se dříve považovalo za osobní a fixní, bylo stále častěji dáváno do souvislosti s veřejným a vyjednáváním (Gleason, 1983). Symbolický interakcionismus a jeho pojetí identity přemostilo mezeru mezi vnitřním a vnějším, když jeho

---

⁹ Tento pojem pochází z latinského slova *identicus*, což znamená totožnost nebo stejnost, a je používán nejenom ve společenských vědách, ale také v matematice a logice.

představitelé Charles H. Cooley a George H. Mead konceptualizovali identitu jako výsledek neustálého dialogu vnitřního já a vnějšího světa. Další autoři, kteří identitu ukázali jako do značné míry sociálně podmíněnou, pak byli např. Erving Goffman nebo norský antropolog Frederik Barth. Také na jejich pojetí navazují.

Během posledních padesáti let tedy koncept identity došel významného posunu. To, co bylo považováno za soukromé a nazývané osobní identitou, se stále více zkoumalo v souvislosti se sociálními procesy. Jelikož je v této práci transnacionální identita nahlížena z perspektivy sociální a kulturní antropologie, pozornost bude věnována především sociální identitě, nikoliv identitě tak, jak je chápána v psychologii. Nicméně zde je třeba říci, že nesouhlasím s poněkud umělým rozdělováním identity na osobní a sociální. Tyto dvě identity nebo spíše procesy identifikace jsou propojeny, neboť člověk existuje pouze jako součást kolektivity, jež je zpětně tvořena jedinečnými bytostmi. Jedinec není pouhou nepopsanou tabulí, jak by tvrdil John Lock a jiní spřízněnci empirismu, ale také se narodí hotový, s pevně danými vlastnosti, jak by dozajisté namítal Jean-Jacques Rousseau a jiní nativisté. Již dříve bylo naznačeno, že identita je výsledkem dialektického vztahu mezi vnitřním a vnějším. Proto mě bude zajímat jak transnacionální sociální prostor, v kterém je ona identita vyjednávána, ale zároveň se budu snažit brát ohled i na vnitřní aspekt (nevědomí, emoce, temperament). Je logické, že jako antropolog mohu spíše poukázat na ono sociální, a to je také mým záměrem, nicméně to nemusí znamenat (a také neznamená), že bych vnitřním psychickým procesům upírala jejich důležitost! Záměrně se tak hodlám vyhnout přílišnému důrazu na sociální konstruovanost identity, ke kterému by úplné opomenutí psychologických aspektů identity mohlo vést.

Pro výzkum transnacionální identity profesionálních sportovců je také důležité pojetí identity jako na čase závislé entity. Identita se v čase

proměňuje, přestože si zachovává určitou kontinuitu (Jenkins, 2008). V tomto smyslu je vhodnější hovořit o identifikaci, neboť termín identita vytváří dojem fixní věci, i když se v podstatě jedná o proces. Identita se neustále děje, je vyjednávána, rozhodně nepředstavuje nic vrozeného či primordiálního. Z tohoto důvodu jsem také volila biografický výzkumný design. Pouze se znalostí historie člověka je možné porozumět tomu, co vedlo ke zformování jeho nynější identity, a je možné sledovat, jak se jeho identita proměňuje v souvislosti s tím, jak dospívá, stárne. Zde беру v úvahu vývojové pojetí identity, jak jej popsal právě Erikson. Zároveň je třeba mít na mysli, že jedinec svou současnou situaci interpretuje v závislosti na osobní minulosti, a proto je dobré ji znát.

Vedle toho, že identitu nahlížím jako proces, ji také považuji za mnohvrstevnatý fenomén. V tomto navazuji na postmoderní chápání identity, v němž se subjekt, který byl dříve zakoušen jako něco, co má sjednocenou a pevnou identitu, začíná tříštit. Tento myšlenkový směr, jenž se etabloval na konci 20. století, vnímá identitu jako něco nestabilního až možná fluidního. Identita není daná, ale je úkolem, který člověk musí splnit. Identitu nemá jedinec jen jednu, ale je kombinací různých dílčích identit, které mají pro jedince různý význam v odlišných situacích. V jedné situaci je pro jedince významnější jeho genderová identita, v druhé situaci se do popředí dostává identita profesionálního sportovce, ve třetí situaci mohou být významné obě společně. Podle Jenkinse (2008) existují identity primární, které jsou robustnější a většinou se ustavují v průběhu dětství jedince, o nich pak lze tvrdit, že jsou méně flexibilní (jsou autoritativnější) než identity, které si jedinec osvojuje následně. Další identity pak člověk získává v průběhu života, nejprve tedy v souvislosti s primární a sekundární socializací a pak jej utváří další sociální situace a skupiny. Pokud přijmeme fakt, že jedinec disponuje

více identitami najednou, nezbyvá než se zabývat tím, jaké identity převládají a v jakých situacích se ty které identity dostávají na povrch.

Vedle zmíněných aspektů identity, na které jsem se v práci soustředila, byl pro mě vymezení identity zásadní následující poznatek, který při svých přednáškách v rámci semináře *Cultural Geopolitics from Ethnicity to Identity* často zmiňoval profesor Allen Chun: „Lidé si v každodenním životě nekladou otázku, kým jsou, ale v časech krize se tato potřeba objevuje“ (osobní komunikace, 2019). Sociální identita se stává nejdůležitější právě ve chvíli, kdy se zdá být ohrožena. Pokud se sportovec zraní a je ohroženo jeho působení v transnacionální skupině sportovců, nejvíce si uvědomuje, kdo je a kým by mohl přestat být. Důležité jsou právě momenty změny, otřesů, krizí – to jsou chvíle, kdy se nejvíce zamýšlíme nad tím, kdo jsem a kým bych byl, kdyby se okolnosti radikálně změnil. Krize či kritické okamžiky se jeví jako etapy, při kterých se identita člověka a proces identifikace problematizuje, kdy identitární otázky vyvstávají na povrch. Nejenom z tohoto důvodu jsem jako výzkumnou metodu zařadila nákres křivky života, do níž participanti zakreslovali významné životní okamžiky – chvíle, které udávaly směr jejich dalšímu životnímu směřování, které jim umožnily pohyb, nebo naopak přinesly překážky jejich působení v transnacionálních sociálních prostorech.

2.9 Kapitál, habitus a sociální pole v teorii Pierra Bourdieua

V práci používám koncepty francouzského antropologa a sociologa Pierra Bourdieua, jelikož výborně odkrývají procesy vyjednávání identity a také pohyb jedinců v transnacionálním sociálním prostoru. Není bez zajímavosti, že Pierre Bourdieu byl jedním z prvních významných sociologů (vedle

Norberta Elliase a jeho kolegy Erica Dunninga), který uznal sport za seriózní sociologické téma hodné vědeckého bádání (Tomlinson, 2004).¹⁰

Pokud chceme rozumět Bourdieuově koncepci, je třeba nejprve zmínit, že vychází ze strukturalismu a sociální fenomenologie, které se snažil funkčně propojit. Jeho cílem bylo zbavit se odvěkých antinomií jako subjektivní – objektivní, mikro – makro, aktérství – struktura atd. Koncept habitu a sociálního pole ony zdánlivé dichotomie smiřuje a ukazuje, jakým způsobem jsou spolu v dialektickém vztahu.

Pro Bourdieuovu teorii jsou zásadní tři centrální koncepty: kapitál, habitus a sociální pole. V práci budou používány všechny, neboť podle autora existují jen ve vztahu jeden k druhému (tady je třeba mít na paměti, že Bourdieu upřednostňuje holistické vidění světa a ve svých studiích se snaží o integrovaný analytický přístup).

Kapitál pro Bourdieua znamená určitou formu moci, na základě které mohou jedinci či skupiny ovlivňovat situace. Množství kapitálu určuje míru kontroly, již má jedinec nad svým vlastním osudem a osudem ostatních, a důležité je rovněž zmínit, že různé druhy kapitálu mají na sebe vzájemný vliv a lze je mezi sebou směnit. Ekonomický kapitál odkazuje k bohatství, financím, příjmům jedince, majetku atd. Kulturní kapitál zahrnuje představy, postoje, vzdělání, odkazuje na kulturní spotřebu a umělecké vyžití jedince (Giddense, 2013). Symbolický kapitál je spojen s úctou, prestiží, jedná se o dobré jméno jedince. Podle Bourdieua je to „forma, jíž nabývá jakýkoliv druh kapitálu,

---

¹⁰ Učinil tak nejprve ve studii Sport a sociální třída (1978) a o rok později pak téma sportu důkladněji zkoumá v jedné ze svých nejznámějších knih Distinkce: Sociální kritika posuzování vkusu (1979).

jestliže je nahlížen v kategoriích vnímání daných tím, že si nahlízející osvojl dělení a opozice vepsané do struktury onoho kapitálu“ (1998, s. 81).

Posledním kapitálem, o kterém Bourdieu hovoří, je kapitál sociální, tvořený jedincovými sociálními sítěmi, jež může různými způsoby využívat, například proměnit je v kapitál ekonomický. Sociální kapitál představuje slovy Bourdieua zdroje, ke kterým má jedinec přístup „prostřednictvím trvalé sítě více či méně institucionalizovaných vztahů vzájemné známosti a uznání“ (Bourdieu, 1986, s. 21). Vzhledem k tomu, že profesionální sportovci budují svůj sociální kapitál přes hranice států, zařadím ještě jeden termín – sociální kapitál transnacionální (Levy et al., 2013). Transnacionálním sociálním kapitálem rozumím zdroje, které jedinec získává z (nejenom) profesních vztahů, překračujících hranice národních států (Nahapiet & Ghoshal, 1998). U tohoto typu kapitálu je rovněž velmi užitečné další rozlišení: *bridging social capital* (přemostující sociální kapitál), který jedinec buduje během své kariéry s organizacemi i individuálními aktéry a často mu umožňuje získat přístup ke kariérním příležitostem; a *bonding social capital* („sblížující“ sociální kapitál), který zahrnuje přátelství s kolegy, bývalými spolužáky atp. (Putnam, 2000). V druhém případě se jedná o osobnější vztahy, které jedinci poskytují spolehlivý zdroj sociální podpory a pomoci.

Pro zajímavost zmíním, že v literatuře zabývající se sportovním transnacionalismem se hovoří i o kapitálu fyzickém nebo například genderovém (Thorpe, 2014; Carter, 2011).

S kapitálem velmi úzce souvisí koncept habitu, který je definován jako:

„soubor potřeb a dovedností, které si jedinec osvojí v procesu socializace (včetně dovedností jazykových i manuálních, etikety, vkusu atd.): jedinec se chová podle toho, jaký soubor potřeb a dovedností si osvojl, protože tento způsob jednání se mu jeví jako přirozený“ (Petrušek, 2009, s. 65).

Z této definice se habitus profiluje jako poměrně statický koncept, nicméně i sám Bourdieu namítal, že se habitus může během života měnit v závislosti na zkušenostech jedince. S habitem jako dynamickým konceptem pracuji i v tomto textu.

Posledním konceptem, jenž je podobný konceptu transnacionálního sociálního prostoru, je Bourdieuovo sociální pole. Zde bych měla zmínit, že Bourdieův koncept sociálního prostoru je spíše analogií k prostoru geografickému. Bourdieu neřeší vztah geografického a sociálního prostoru, sociální prostor je v jeho teorii používán jako metafora (Pries, 2001). Podle Bourdieua se sociální pole „řídí svými vlastními zákony fungování a transformace, jinými slovy jde o strukturu objektivních vztahů mezi pozicemi, které v něm zaujímají jednotlivci či skupiny konkurující si v úsilí o legitimitu“ (Bourdieu, 1992, s. 282). Důležité je rovněž zmínit, že: „pole není aktem svobodné vůle, ale řídí se pravidly, lépe řečeno regularitami, které nejsou explicitní a kodifikované“ (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 89). Tímto poukazuje na objektivně existující, leč samotnými aktéry neuvědomované struktury daného sociálního prostoru, které strukturují lidské jednání bez vědomí samotných jedinců.

Pierre Bourdieu byl pro mě inspirací nejen v rámci teoretické perspektivy, s kterou lze analyzovat transnacionální sociální prostor a pohyb aktérů v něm. Velmi oceňuji také to, že se Bourdieuova teorie vztahuje k empirické skutečnosti, čímž se také podle jeho slov odlišuje od jiných „velkých teorií“. Zároveň je mi upřímně sympatický jeho způsob psaní. V jeho textech se „díky diskurzivní montáži“ vedle sebe objevují fotografie, kousky rozhovorů a statistiky; prolíná se v ní abstrakce s konkrétním. Na jednu stranu vedle sebe klade „dobovou fotografii prezidenta republiky hrajícího tenis nebo třeba výpověď nějaké pekařky a ten nejformálnější rozbor habitusu jako řídicí a jednotící síly“ (Bourdieu, 1998, s. 10). Myslím si, že především v kvalitativním

výzkumu je takový přístup potřeba, abychom mohli co nejlépe prezentovat neuvěřitelně komplexní lidskou zkušenost.

Bourdieu mi poskytuje poměrně bohatý *tool box*, s jehož pomocí analyzuji transnacionální sociální prostory, ve kterých profesionální sportovci vyjednávají své transnacionální identity. Nicméně rozhodně se nejedná o jedinou analytickou „berličku“! Ve snaze popsat a analyzovat procesy identifikace využívám také koncepty Michela Foucalta, Victora Turnera a dalších, v práci také stavím na teorii symbolického interakcionismu, používám terminologii založenou na sociologii každodennosti, sociologii vědění Luckmanna a Bergera atd. Vzhledem k omezenému prostoru se těmito dílčími teoretickými východisky nezabývám detailněji a předpokládám, že je s nimi čtenář obeznámen.

3 METODOLOGIE

Archetypální představa antropologa typu Bronislawa Malinowského je vzhledem k proměně antropologického terénu nenávratně pryč. Již není třeba překonávat stovky, ba dokonce tisíce kilometrů s cílem strávení minimálně jednoho roku v daleké, exotické, mnohdy nebezpečné a aliterární společnosti. Nyní hledáme naše *natives* všude kolem nás. Nemusíme za nimi cestovat, dost dobře nám stačí, když cestují oni.¹¹

Mění se antropologický terén tak vyžaduje nové a přesnější nástroje a postupy k zachycení procesů a jevů, jež jsou charakteristické pro svět 21. století. Nárůst pohybu osob z jednoho místa na druhé, propojenost geografických lokací, zasíťování planety tak, jak jej popisuje např. Castells (1989, 1996), již nepřipouští jednotu geografického prostoru a kulturního areálu, která byla převládající ideou antropologie na počátku minulého století. Svět již není (a zcela jistě nikdy nebyl) onou kulturní mozaikou od sebe jasně oddělených kousků. Statické, pevné, jasně ohraničené se mění ve fluidní, přesahující, ambiguitní a baumanovsky tekuté. Klasickému terénnímu výzkumu jako primárnímu gnozeologickému nástroji antropologie byla adresována řada kritických poznámek a vzhledem ke globálním propojením vlastně ani nemůžeme přesně říci, kde onen dnešní terén začíná, nebo končí. Antropologie odvrátila svůj pohled od „primitivního“ a zaměřila jej do

---

¹¹ Někdy je právě zvýšená mobilita *natives* pro výzkum jevu klíčová tak jako v mém případě. Místo tradičního stacionárního výzkumu jsem se tedy vydala cestou připomínající vícemístnou etnografii, kdy jsem se snažila ony rozpohybované aktéry zachytit, vyslechnout je a porozumět tomu, jakým způsobem se zvýšená mobilita odráží na jejich životní zkušenosti. To mi umožnilo nahlédnout do světa, který nelze poznat tak, že se někam přesuneme, ale je třeba jej nahlédnout skrze perspektivu rozpohybovaného jedince.

vlastních řad. Předmětem etnografií již dávno nejsou pouze ony primitivní kultury, ale jak píše Starn (2015), může jím být téměř kdokoliv a cokoliv, např. Raffles (2015) se zabývá etnografií kamene!

Z toho plyne, že výzkumné metody sociálních věd se musí upravovat a vyvíjet, aby co nejpřesněji zachytily sociální realitu, jež rovněž není statická. Stejný metodologický přístup, který byl aplikován na výzkum sociální reality začátku dvacátého století, pravděpodobně nebude vhodným nástrojem pro zkoumání aspektů současného sociálního života. Sociálně vědní metody jsou vždy poplatné své době, i přesto řada principů, která byla poprvé vyslovena otci – zakladateli společenských věd (Franz Boas, Émile Durkheim atp.), je samozřejmě stále platná. Právě tento přístup, který respektuje a ctí ověřené a funkční metodologické zásady a zároveň vidí příležitost ve využití nových výzkumných nástrojů, jsem následovala.

Stejně jako pohyb transnacionálních sportovců ani etnografická práce není lineární a jen těžko si lze na počátku výzkumu transnacionálních životů vytvořit jasný a přesný plán, který bude bezpodmínečně naplněn. Během výzkumu (především kvalitativního) nastávají situace, které (dobrého) vědce nutí přehodnocovat, měnit nebo jen lehce upravovat výzkumnou strategii. Jak jsem se sama přesvědčila, flexibilita, senzitivita k terénu a ochota přizpůsobit se danému prostředí je pro kvalitu výzkumu nezbytná. Schopnost pracovat cyklicky a nutnost neustále revidovat výzkumné postupy mi umožnily zachytit komplexitu životů bývalých profesionálních sportovců, která by mi jinak zůstala skryta. Chaotická, fragmentovaná, plná zoufalství, nejasností a nejistoty, ale také naplněná malými radostmi a zadostiučiněními byla cesta, která provázela výzkum a následné psaní tohoto textu.

3.1 Kvalitativní výzkumný přístup

Již zmíněná povaha dnešního světa, zvyšující se neuspořádanost, diverzita a komplexita společnosti (zkrátka narůstající entropie, řečeno fyzikální terminologií) výzkumníky vede k použití spíše kvalitativních, induktivních metod. Zároveň flexibilita tohoto přístupu, která pro mě byla v souvislosti s mým výzkumným terénem důležitá, mu dává kompetitivní výhodu před přístupy zaměřenými spíše kvantitativně. Díváme-li se na svět optikou kvalitativního výzkumného designu, můžeme jako *bricoulager* (Denzin, 2005) kreativně vytvářet nové nástroje, volně se pohybovat mezi disciplínami, tématy a výzkumnými poli (tento pohyb musí být samozřejmě dobře promyšlen a musí být pro výzkum přínosný!). Svoboda, která je s tímto přístupem inherentně spojena, umožňuje adaptovat výzkumné metody na neustále se měnící terén a je také jedním z důvodů, který mě vedl k jejímu výběru pro výzkum transnacionální identity sportovců, která přesně takový přístup vyžaduje.

3.2 Biografie

Pokud je identita dynamickým, nikdy nekončícím projektem, který v sobě odráží zkušenosti jedince, jež jsou výsledkem jeho vnitřního nastavení interagujícího s vnějšími podmínkami, pak jedním z nejlepších způsobů, jak identitu jedince uchopit, je prostřednictvím jeho vlastního vyprávění o svém životě. Výběr biografie jako vhodného metodologického nástroje tedy přirozeně vyplynul z toho, jakým způsobem lze pohlížet na procesy vytváření identity. Biografické svědectví mi umožnilo nahlédnout do životní zkušenosti sportovce, jež je na jednu stranu unikátní, neopakovatelná, je inherentně vždy jeho, nebo její, a nikdy nenáleží nikomu jinému. Životní zkušenosti jsou ale zároveň tvořeny prvky, vzorci a univerzáliemi, s nimiž svou specifickou životní zkušenost mají lidé obecně (Denzin, 2014), a proto je možné je pochopit

a interpretovat.¹² V tomto ohledu je studium životních příběhů fascinující, neboť se v nich snoubí jedinečnost a nenapodobitelnost lidského života se zkušenostmi, které spolu lidé sdílejí. V biografii se tak vyjevuje antropologická zásada o holistickém porozumění člověku (potřeba znát celou jeho životní historii) spolu se snahou zohledňovat situační /kontextuální proměnné (kulturně relativistický princip) a touhou hledat univerzálně platné jevy. Z toho plyne, že transnacionální biografie není jen produktem lidské subjektivity, ale rovněž představuje způsob, jakým lze proniknout k neviditelným, ale o nic méně objektivním strukturám transnacionálních sociálních prostor.

3.3 Biograficko-narativní rozhovor

Biograficko-narativní rozhovor byl hlavním zdrojem materiálu, který jsem využila k následné analýze, interpretaci a sepsání tohoto textu. Při vedení rozhovoru jsem se řídila strategií Fritze Schütze (1983), podle něhož mají být otázky biograficko-narativního rozhovoru otevřené, do rozhovoru má být zasahováno minimálně. Tímto způsobem je možné odhalit míru signifikance, kterou určitým událostem přikládá sám člověk, což má samo o sobě nespornou hodnotu pro výzkum jako takový. I přes tyto výhody jsem však z časových důvodů byla nucena do rozhovoru občas vstupovat, především pokud jsem něčemu z participantova příběhu nerozuměla. Kdybych měla více prostoru, zajisté bych zvolila strategii, při níž má subjekt šanci převyprávět svůj život bez přerušení, a teprve potom bychom se vraceli a vyjasňovali

---

¹² Podle této logiky tedy lidský život poznat lze, ale nikdy ne zcela a úplně, nikdy ne se stoprocentní akurátností. Vědomí nemožnosti absolutního porozumění či vytváření ultimátních pravd provází tuto práci i s ohledem na filozofická východiska konstruktivismu, se kterými je transnacionalismus jako kritika sociálních konstruktů nepopíratelně spjat.

některé jeho oblasti. Menší časová kapacita, kterou jsem každému rozhovoru mohla věnovat, byla bezpochyby limitací výzkumu. Ovšem v tomto ohledu jsem si musela vybrat, zda je pro můj výzkumný záměr výhodnější vyšší počet rozhovorů, nebo několik důkladněji provedených hloubkových rozborů. Zvolila jsme první variantu, a to především proto, že transnacionální identita profesionálních sportovců není příliš frekventované téma a vyšší počet rozhovorů mi umožnil zjistit záběr tématu. Pokud se na tento výzkum rozhodnu v budoucnu navázat, mohu prozkoumat jemnější nuance problematiky a zaměřit onu druhou variantu rozhovoru.

3.4 Biograficko-narativní metoda a její úskalí

Ač je biograficko-narativní metoda dozajista vhodná ke zkoumání identit a přináší s sebou řadu výhod oproti jiným přístupům, je třeba myslet i na její úskalí, která by mohla negativně ovlivnit výsledky výzkumu. Při naslouchání životním příběhům bývalých profesionálních sportovců jsem měla na paměti, že mi zprostředkovávají jejich vlastní interpretaci událostí, která je ovlivněna jednak jejich minulými zkušenostmi, jednak společenskými konvencemi týkajícími se toho, jakým způsobem se příběhy v konkrétní společnosti a dané době vypráví. Mým úkolem pak bylo interpretovat již jednou interpretované události – a tedy vytvořit interpretaci interpretací, kterou ve svých pracích popisuje Clifford Geertz (1973, 1983). Musela jsem tedy kriticky pohlédnout nejen na participantovy interpretace, ale také vzít v úvahu zkreslení, které plyne z mé vlastní subjektivní zkušenosti, přestože se samozřejmě snažím o neutrální postoj (který ovšem nikdy není zcela možný a bylo by nesprávné jej předstírat).

Neustále jsem rovněž reflektovala skutečnost, že ony příběhy neexistují ve vakuu, ale stejně jako život samotný jsou ovlivňovány faktory, jež je neustále transformují. Jedna životní zkušenost bude vyprávěna jinak teď a jinak za

deset let. Jedno sportovní vítězství bude interpretováno jinak samotným sportovcem těsně po výhře a jinak s odstupem deseti let. Minulost není statická, ale neustále se proměňuje pod vlivem nových zkušeností a nových událostí, je s ní nakládáno podle současných potřeb jedince. Tento fakt jsem si nepřetržitě připomínala při průběhu rozhovorů, při jejich analýze a interpretaci, ovšem zároveň jsem se snažila oprostít od přílišného pochybování nad zkresleností výpovědí, neboť jsem se nechtěla vydat cestou těžce zatíženou narativní analýzou.

3.5 Metoda životní křivky

Vedle metody narativně-biografického rozhovoru jsem se rozhodla využít potenciál metody křivky života, která měla pomoci participantům s vizualizací jejich životní cesty a také usnadnit naši konverzaci týkající se významných bodů jejich života. Tato „zhmotnělá“ životní cesta jedince, jenž je jako jedna z projektivních metod využívána především v psychologii (Miovský, 2006), byla fakultativním doplňkem, jehož volba závisela na participantech. Někteří ji vítali, jiným připadala zbytečná, a proto jsem je do jejího ztvárnění nenutila.

Ti, kteří s jejím nákresem souhlasili, mi tímto způsobem předali další velmi cenné informace o nich samotných. Všimla jsem si, že pro některé byla vizualizace jejich života něčím, co je motivovalo k hlubšímu zamyšlení nad minulostí. Většina participantů křivku života v průběhu rozhovoru ještě upravovala nebo zvýrazňovala důležité momenty. Občas také docházelo k překreslování, a to když si uvědomovali vztah jedné životní situace se situací jinou nebo když si náhle vzpomněli na další zásadní aspekt jejich sportovní dráhy. Obecně jsem došla k závěru, že využití křivky života mělo pro výzkum velmi přínosný efekt a je škoda, že se tato metoda v antropologii využívá méně často.

3.6 Výzkumný vzorek a jeho výběr

Transnacionální profesionální sportovce definuji jako jedince, kteří překračují formální hranice národních států za účelem obživy, přičemž platí, že výkon sportovní činnosti je pro ně hlavním zdrojem příjmů.¹³ Při svém výzkumu transnacionální identity profesionálních sportovců jsem se zaměřila na ty jedince, kteří svou profesionální kariéru již ukončili. Jednalo se tedy o výzkum bývalých profesionálních sportovců. Toto opatření mi umožnilo sledovat vývoj jejich kariéry v transnacionálních prostorech, dalo mi příležitost postihnout dynamiku procesu, v němž se z nich stali transnacionální sportovci – tedy to, jakým způsobem se transnacionalismus vepisoval do jejich identity. Zároveň se mi tímto zúžením výzkumného vzorku otevřela příležitost zjistit, jakým způsobem transnacionalismus a s ním spojené transnacionální sítě ovlivňují život jedince po ukončení jeho profesionální sportovní kariéry. Konec kariéry je pro sportovce jedním ze zásadních životních okamžiků, který je spojen s redefinicí jejich identity.

Výzkumný vzorek jsem rovněž omezila na sportovce českého původu a na sportovce participující v tradičních sportech. Nové akční sporty (např. surfování, *snowkiting*, *skydiving*) mají v porovnání s tradičními institucionalizovanými sporty (hokej, sjezdové lyžování, tenis atd.) odlišnou historii vzniku. Na počátku formování těchto nových alternativních aktivit šlo především o sebevýraz sportovce a také o to, že se stával součástí

---

¹³ Český právní řád bohužel definici profesionálního sportovce neposkytuje. Z pohledu pracovněprávního (a s ohledem na to, jestli se jedinec věnuje individuálním, nebo kolektivním sportům) lze na profesionálního sportovce nahlížet jako na zaměstnance, osobu samostatně výdělečně činnou, nebo jej lze zařadit do skupiny jedinců vykonávajících nezávislá povolání (Kuklík et al., 2012).

kosmopolitní sportovní komunity, v které šlo spíše o reprezentaci sponzorů než o reprezentaci národa (Thorpe, 2014). Jak píše Thorpe: „v přímém kontrastu s významem národní identity v mnoha tradičních sportech je jeho irelevance v akčních sportovních kulturách zarážející“ (2014, s. 8). Z tohoto důvodu se také zabývám tradičními sporty, neboť interakce národního státu a profesionálního sportovce mnohé odhaluje

Vedle právě zmíněných kritérií jsem výzkumný vzorek dále nespécifikovala. To neznamena, že bych si nebyla vědoma obrovské heterogenity a diverzity profesionálních sportovců. Gender, věk, vzdělání, sociální zázemí a typ sportu jsou proměnné, které hrají svou roli při utváření lidské identity a bezpochyby ovlivňují i pohyb jedince v transnacionálním sociálním prostoru. Ve vyjmenovávání různých odlišností bych zajisté mohla ještě pokračovat, nicméně tento výčet měl pouze dokumentovat to, že si jejich rozdílnost uvědomuji a že jsem se intencionálně oprostila od výběru konkrétnějšího výzkumného vzorku. Tím, že jsem do výzkumu zahrнула pestrou paletu participantů, jsem získala možnost dozvědět se více o tom, jak transnacionalismus interaguje právě se spektrem těchto proměnných. Zároveň mi tento přístup umožnil identifikovat „transnacionální univerzálie“ typické pro profesionální sportovce. Co mají bývalí profesionální sportovci společné? Jaké problémy v souvislosti s transnacionalismem musela řešit většina z nich?

V závěru popisu výběru výzkumného vzorku musím ještě dodat, že výhodou, jakou kvalitativní výzkum skýtá, je možnost upravovat zkoumaný soubor (musí to ovšem být dostatečně odůvodněno). Počítala jsem s tím, že pokud se po provedení prvních rozhovorů ukáže, že by bylo výhodnější výzkumný vzorek dále stratifikovat a zpřesňovat (zkoumat např. jen souvislost genderu/věku/ typu sportovní aktivity a transnacionální zkušenosti), budu to moci bez větších obtíží provést – nic takového však třeba nebylo.

Co se týče metody výběru výzkumného vzorku, vzhledem k povaze výzkumu jsem zvolila kombinaci několika metod (jednalo se o metodu sněhové koule, metodu samovýběru a metodu příležitostného výběru). Jak uvádí Miovský: „hranice mezi některými nepravděpodobnostními metodami je velmi tenká ... v praxi je zcela běžné, že se tyto metody vzájemně prolínají a doplňují“ (2006, s. 130), a tak to bylo i v mém případě. Detaily výběru výzkumného souboru zmiňuji v podkapitole, kde se již zabývám realizací rozhovorů. Ještě předtím se však dotknu etiky, s kterou velmi úzce souvisí reflexivita, a také zmíním předpokládaná rizika spojená s výzkumem a opatření, která jsem následovala, abych se oněm rizikům vyhnula.

3.1 Etická dimenze výzkumného šetření

Etika je pro mě významnou dimenzí výzkumu. Jednak plně souhlasím s Guillemin a Gillam, kteří píší, že v „kvalitativním výzkumu lze lidem ublížit velmi jemným a nenápadným způsobem, který vyplývá z podstaty interakce mezi účastníkem a výzkumníkem“ (2004, s. 272). To znamená, že výzkumník si vůbec nemusí uvědomit to, že nějakou újmu druhému člověku způsobil, a proto je třeba být nanejvýše opatrný a taktní. Nikdy přesně nevíme, jaký dopad mají naše slova a otázky na participanta.

Etika se však netýká jen ochrany participantů, ale je provázána s celým výzkumným procesem. Z tohoto důvodu jsem se v průběhu výzkumného šetření snažila pracovat podle principu mikroetiky, tzn. že jsem eticky zhodnocovala dopady své každodenní výzkumné činnosti. S tím úzce souvisí reflexivita, která pro mě znamená kriticky přemýšlet nad celým výzkumným procesem. Reflexivita však není spojená jen s etikou, ale také s kvalitou výzkumu. Nahlédnout svůj výzkum shora, zvláště když je výzkumník v určitou chvíli absolutně vnořen ve svém vlastním výzkumném světě, není snadné, nicméně vždy bychom se o to měli snažit.

O reflexivitě a pozicionalitě výzkumníka se zmíním detailněji v další podkapitole, nicméně nyní se ještě jednou vrátím k ochraně participantů, jelikož ta by měla být v centru naší pozornosti neustále. Neopomenutelnou součástí každého kvalitativního šetření je zabezpečení ochrany práv všech účastníků, kam patří např. ochrana soukromí a osobních údajů, informovaný souhlas atp., což je oblast, které se vzhledem k nedávným změnám v právním řádu a její regulaci vyplatí věnovat pozornost.

Před začátkem každého rozhovoru jsem účastníky seznámila s podmínkami informovaného souhlasu, který posléze podepsali. Se získanými výzkumnými materiály jsem pak nakládala zodpovědně, aby k nim například neměla přístup nepovolaná osoba. V neposlední řadě by měl výzkumník zvážit důsledky výzkumu, a to především v souvislosti s uveřejněním jeho výsledků (Švaříček & Šedřová, 2014). V případě mého výzkumu mohou existovat skutečnosti, jejichž zveřejnění by účastníky mohlo diskreditovat, a proto bylo po celou dobu výzkumného procesu důsledně dbáno na dodržování anonymity participantů. Samozřejmě se tento úkol komplikuje potenciální obeznameností veřejnosti s některými sportovci, což by mohlo i přes veškerá opatření vést k jejich identifikaci. Proto jsem se při prezentaci výsledků šetření snažila vzít v úvahu všechny možné negativní dopady na každého jednotlivého participanta. Kvůli ochraně osobních údajů jsem také do příloh nepřikládala přepisy rozhovorů.

Při realizaci tohoto výzkumného projektu jsem se řídila podle etického kodexu Americké antropologické asociace (AAA, 1998).

3.2 Reflexivita a pozicionalita výzkumníka

Reflexivita¹⁴ je naprosto klíčovou součástí každé kvalitní etnografie. Podle Soukupa se jedná o: „ochotu připustit si sebe sama sobě samému v průběhu terénního výzkumu a toho, jak self ovlivnilo tvorbu etnografických dat a zohlednit tuto skutečnost v textech produkovaných na základě terénního výzkumu“ (2018, s. 703). Vzhledem k tomu, že soudobý kvalitativní výzkum chápe badatele jako „organickou součást výzkumného pole“ (Miovský, 2006, s. 277), výzkumník se musí sám sebe tázat, jakým způsobem ovlivnil zkoumaný subjekt a v zásadě celý výzkum. Platí totiž, že jedinec není hodnotově neutrální (navzdory pozitivistické snaze o objektivitu) a s tím se pojí také jeho volba výzkumného tématu, použitých metod, teoretického přístupu a mnoha dalších aspektů týkajících se výzkumného procesu. Neexistuje nic jako autentická reprezentace, autor etnografie vždy prezentuje svůj pohled na věc, prezentuje svůj literární talent, popřípadě svou ne/zkušenost s výzkumem, s oborem, s daným tématem.

Badatel tedy v žádném případě nepostrádá hodnoty (Lužný, 2013), ale musí si uvědomovat své hodnotové postavení, svou předpojatost, svůj osobní názor na řešený problém a svůj vtaah k tématu. Jelikož jsem o takový přístup usilovala, dotknu se nyní mé osobní motivace k tématu a mému vztahu ke sportu.

---

¹⁴ Reflexivní výzkum je také něco, co přejímám od Bourdieua, který důrazně trval na tom, aby výzkumníci věnovali pozornost jejich vlastní pozicionalitě, jejich zvnitřněným strukturám. Podle Bourdieu se správný sociolog musí zabývat sociologií sociologů.

Následující text je do jisté míry mou autobiografií, a proto jsem jej ponechala ve formátu, ve kterém zde prezentuji příběhy či útržky z rozhovorů se svými participanty.

Považuji za nutné zmínit, že moje primární socializace probíhala ve sportovním prostředí. Sport byl nedílnou součástí životního stylu mé rodiny, konkrétně tenis se pak stal tématem, o kterém se denně hovořilo a kolem kterého se točil náš svět. Tento sport a turnaje pak určovaly naši víkendovou a prázdninovou mobilitu. Spolu se sestrou nás rodiče vozili po celé České republice. Měla jsem možnost prozkoumat celou řadu hal, areálů a kurtů a vytvořit si tak značně specifickou sportovní kognitivní mapu, která namísto paměťihodností rozlišovala města podle povrchů kurtů nebo toho, jaké šatny a zázemí tamější sportoviště nabízelo. V malém měřítku jsem tedy zažila to, co profesionální sportovci popisují jako „letišťe – hotel – hala/kurt – hotel – letišťe“ – tedy určitou mobilní rutinu, která se odehrává v pohybu mezi typickými místy. Nicméně tento můj vtaħ ke sportu, který byl ovlivněn mým sociálním prostředím a který do určité míry disciplinoval mé tělo stejně jako mou mysl, vysvětluje jen část mé motivace věnovat se danému tématu.

Mnohem zásadnější roli už hrála má neaktivní, pasivní pozice transnacionála. Po několik let jsem byla součástí transnacionálního sociálního prostoru pohybujícího se profesionálního sportovce. Byla jím má sestra, která měla příležitost hrát za univerzitní tým v Americe. Hned na počátku jejího působení ve Státech jsem si uvědomila, že tím, že se sportovec přesune na druhý konec planety, se jeho vztahy s místem, odkud pochází, s domovem, s jeho blízkými nezpřetrhají, naopak. Sestra se sice pozvolna stávala součástí tamní sportovní komunity, ale zároveň vyžadovala podporu od lidí, kteří byli tisíce kilometrů daleko. Kdyby tuto podporu neměla, její působení v americkém týmu by (podle jejích slov) bylo výrazně ohroženo. Naše vztahy se díky této zkušenosti změnily a především její další život byl touto transnacionální zkušeností ovlivněn. Dnes žije velmi mobilním způsobem života, ale především stále využívá svých transnacionálních sítí.

Tímto jsem krátce shrnula svůj osobní vztah ke sportu a především jsem specifikovala subjektivní zkušenost, která podnítila můj zájem o transnacionalismus v kontextu sportu. Myslím, že mé zapojení do sportovního univerza mi pomohlo vcítit se a weberovsky porozumět mým participantům. Tak jako tragická nehoda spojená se ztrátou manželky otevřela oči Rosaldovi a pomohla mu pochopit ilongotskou kulturu, jež se mu zpočátku zdála iracionální, tak jsem i já svou sportovní socializací, ale také transnacionálním životem zprostředkovaným svou sestrou mohla hlouběji proniknout do světa profesionálních sportovců.

3.3 Rizika výzkumu a jejich ošetření

Jako rizikovou oblast výzkumu jsem vnímala především analytickou a interpretační část celého procesu, neboť možnosti interpretace se násobí velkým množstvím metod, s nimiž lze interpretaci provádět (Miovský, 2006). Navíc samotná povaha kvalitativního výzkumu je v řadě ohledů závislá na zkušenosti výzkumníka, takže bylo třeba kroky pečlivě plánovat a k celému výzkumnému procesu přistupovat s pokorou a s myslí otevřenou různým možnostem. Také jsem se snažila nepodcenit teoretickou přípravu, což je jeden z nešvarů typických právě pro kvalitativní výzkum. Proveditelnost výzkumu byla ošetřena výběrem výzkumného vzorku bývalých profesionálních sportovců, u kterých jsem předpokládala, že (oproti stále aktivním jedincům) budou k dispozici a také že si se mnou o své sportovní kariéře budou chtít povídat.

S odkazem na sociální konstruktivismus je pak třeba si uvědomit, že příběh, jenž mi bývalý profesionální sportovec poskytl, vyprávěl z pohledu své současné perspektivy. Z toho plyne, že jeho minulost byla pravděpodobně rekonstruována tak, aby byla v souladu s jeho aktuálním pohledem na svět. Tato skutečnost samozřejmě klade speciální nároky na výzkumníka, a proto

jsem se snažila pracovat s příběhy citlivě, a mým cílem bylo rozpoznat motivy, které se za určitými výroky ukrývaly. Příběh jedince totiž není statická a neměnná entita jenom proto, že se udál v minulosti, naopak tento příběh se neustále proměňuje v souvislosti se současnou situací jedince a neustále reflektuje to, jak jedinec nahlíží na svět (Denzin, 1989). Některé události jsou v průběhu času vytlačeny z vědomí, některé pozměněny, některé jsou kreativním produktem mysli. Tyto skutečnosti jsem brala v úvahu, na druhou stranu jsem se snažila vyhnout nadinterpretaci a vytváření složitých vysvětlení jevů, které jsou ve své podstatě velmi jednoduché.¹⁵

3.4 Realizace rozhovorů a tvorba dat

Sportovce jsem vybírala nejprve z databáze Českého olympijského výboru. Zároveň jsem zmobilizovala své sociální sítě a využila je ke kontaktování sportovců, kteří i přestože byli úspěšní, nebyli na olympiádě. Vedle nadefinovaných kritérií výzkumného vzorku (tedy, aby se jednalo o bývalé profesionální sportovce českého původu a participovali v tradičních sportech) jsem se snažila o různorodé zastoupení sportů a také o co genderově nejvyváženější poměr. Většinu sportovců jsem oslovila pomocí emailu nebo zprávy na sociálních sítích, kde jsem popsala svůj výzkum a požádala je o participaci. Míra kladných odpovědí se rovnala zhruba jedné desetíně mnou

---

¹⁵ Mým cílem rovněž bylo vzít si k srdci kritiku Raymonda Boudona (2011), jenž ve své práci *Bída relativismu* výrazně neschvaluje převládající tendenci odborníků v sociálních vědách vysvětlovat důvody člověka pro jeho jednání strukturou, kulturou, zkrátka nějakými vnějšími okolnostmi. Boudon říká, že subjektům, které zkoumáme, upíráme zdravý rozum (*common sense*) a ignorujeme příčiny, které jedinec pro své jednání uvádí. Místo toho je zaměřujeme za následky vnějších (psychologických, kulturních aj.) vlivů. Proto se budu snažit najít pomyslný balanc a udržet se někde mezi extrémním interpretativismem a jednoduchým deskriptivismem, který pouze zaznamenává, ale již nic nevysvětluje.

rozeslaných žádostí. Po navázání prvního kontaktu započalo často poměrně zdlouhavé a složité domlouvání termínu a místa setkání.

Již v této fázi výzkumu bylo zřejmé, že mí participanti jsou i po skončení jejich transnacionální sportovní kariéry značně rozpohybovanou a zaneprázdněnou skupinou, kterou nebude snadné dostihnout. Zároveň jsem si během tohoto období stále více všímala spleť vztahů mezi prostorem a pohybem v něm, který se děje v určitém čase. Uvědomovala jsem si, že i tyto veličiny jsou sociálními konstrukty, a na celý jeden semestr (tedy období, kdy jsem se se sportovci setkávala) jsem se stala translokálem, který žije v prostoru mezi domovem, univerzitou a místy setkávání se se sportovci. Sama na sobě jsem byla svědkem procesu vytváření nové kognitivní mapy, již tvořily body kontaktu se zmíněnými sportovci. Byla jsem svědkem toho, jak zvýšená mobilita může ovlivnit vnímání časoprostorových vztahů, jak se plynutí času proměňuje a jak se vzdálenosti natahují či zkracují. Právě uvědomění si existence alternativní subjektivní geografie, kterou profesionální sportovci, ale i další rozpohybovaní lidé svým životním stylem tvoří, bylo klíčové k pochopení jejich percepce transnacionálního sociálního prostoru, neboť v něm dochází k vyjednávání jejich identity. Přestože stopování mých participantů bylo značně náročné, alespoň na chvíli jsem na vlastní kůži pocítila, jaké strasti a radosti přináší tento cestovní způsob života. Tuto zkušenost vnímám jako přínos celého výzkumu, neboť mi umožnila snadněji porozumět jejich životům.

V průběhu rozhovorů a už při přípravě na ně (která většinou spočívala v nastudování si dostupných informací o daných sportovcích – novinové články, dokumenty, videa atp.) bylo pro mě klíčové minimalizovat mocenskou nerovnováhu, již výzkum a následné psaní textů v sociálních vědách provází. Věděla jsem, že i přes mou snahu o participativní výzkum jsem to v konečném důsledku já, kdo bude vyjádření participantů interpretovat, kdo se bude snažit

porozumět jejich transnacionálnímu způsobu života a popsat ho v termínech, které by oni sami pravděpodobně nepoužili. Já jsem po nich chtěla, aby mi svěřili své životní příběhy. Na druhou stranu jejich moc spočívala v tom, že mě mohli odmítnout a danou informaci mi neposkytnout. Všem jsem tuto možnost nabídla. Všichni věděli, že na otázky odpovídat nemusí, pokud by snad nechtěli, či že diktafon okamžitě vypnu, pokud si to budou přát (tato možnost byla využita jen jedním participantem na některé pasáže rozhovoru). Pokud jsme se v jejich životním příběhu dotkli senzitivních témat, jejichž hlubší rozbor by mohl participantům způsobit psychickou nepohodu, nepokládala jsem další otázky. Rozhodně si proto nemyslím, že by se na našem vztahu výzkumník – participant projevila výrazná mocenská disbalance, spíše se nám podařilo dosáhnout stavu posluchač a vypravěč.

Délka rozhovorů se pohybovala od 45 minut až po dvě a půl hodiny. Pokud participant neměl mnoho času, snažila jsem se na oblasti mého zájmu doptávat v průběhu jeho vyprávění. Pokud bylo času více, nechala jsem si doplňující otázky až na konec rozhovoru. Po ukončení povídání mi několik participantů samo navrhlo, že nebude problém se případně domluvit na dalším setkání, a zbytek souhlasil s mojí prosbou týkající se toho samého. Strategii kumulativně pojatých rozhovorů, kterou bych získala šanci několikrát s participanty hovořit, jsem však z časových důvodů nevyužila. Jak jsem již zmínila dříve, rozhodla jsem se spíše pro širší spektrum participantů než pro dlouhodobější setkávání jen s několika jedinci. V každém případě jsem navázala kontakt s výjimečnými lidmi, jejichž životní příběhy mohou přispět k rozšíření našeho vědění o člověku v několika antropologických oblastech (antropologie těla, antropologie zdraví a nemoci, antropologie sportu, antropologie mobility atd.).

Rozhovory s participanty se konaly na různých místech, které si sami sportovci vybrali; potkávali jsme se v kavárnách, ve sportovních klubech, na

stadionech atd. S realizací rozhovorů jsem pokračovala, dokud nebylo dosaženo teoretické saturace dat, tzn. že celkově jsem hovořila s 15 sportovci, kteří se na profesionální úrovni zabývali jedním z následujících sportů: tenis, hokej, badminton, triatlon, moderní gymnastika, sjezdové lyžování, cyklistika, atletika nebo moderní pětiboj. Na základě nahrávek rozhovorů jsem následně vytvořila jejich transkript, který autenticky reflektoval vyjádření mluvčího, jinými slovy ponechala jsem v něm nespisovné výrazy, popřípadě chyby ve větných konstrukcích atp.

3.1 Analýza dat

Při analýze materiálu získaného na základě biografických rozhovorů a křivky života jsem vycházela z upravené verze zakotvené teorie. Konkrétně jsem využila situační analýzu, přičemž klíčovou publikací pro mě byla kniha *Situational Analyses: Grounded Theory Mapping After the Postmodern Turn* od Adele Clarke (2005). Jedná se o jednu z nových rozšířených verzí zakotvené teorie a autorka v ní jednak teoreticky rozpracovává situační analýzu, jednak zároveň poskytuje celou řadu praktických příkladů (což je zajisté nejenom pro začínající vědce vítaný bonus). Inovativní je situační analýza proto, že v jejím podání pro situaci nejsou zásadní jen individuální a kolektivní aktéři, ale také nehumánní objekty/materiální objekty, tzv. tiší aktéři (v orig. *Silent actors*), politické a ekonomické elementy, časoprostorové elementy, diskurzivní konstrukce atp. Za jednu z jejích nejvýznamnějších výhod považuji to, že situační analýza je ve své podstatě vždy relační. Ukazuje na vztahy mezi subjekty a vyhýbá se tak umělému a nepřirozenému atomismu, ke kterému směřují některé jiné analytické postupy zakotvené teorie (Clarke, 2005). Důraz na vztahy mezi prvky, který tento analytický přístup zohledňuje, je klíčový i vzhledem k tomu, jak v práci definuji transnacionální prostory nebo procesy identifikace. Transnacionální prostory jsou tvořeny prvky, které jsou ve

vzájemných vztazích, a identita je vyjednávána v dialektickém vztahu mezi jedincem a transnacionálním prostorem. Situační analýza mi pomohla zorientovat se v těchto vztazích, pochopit je a interpretovat.

V rámci situační analýzy jsem nejvíce používala situační mapy, které – jak již bylo napsáno – staví na zakotvené teorii, nicméně snaží se vyrovnat s kritikou, která byla tomuto analytickému nástroji za posledních několik desítek let uštědřena. Do situačních map jsem průběžně zachycovala vztahy a okolnosti; zanášela jsem do nich jedince a diskurzy; místo poledníků a rovnoběžek jsem kreslila vztahové linie a vytvářela tak sítě, po kterých proudí jak lidé, tak předměty. V procesu, při němž jsem se snažila porozumět životům transnacionálních sportovců, jsem užívala vizualizaci pomocí situačních map, abych lépe prohlédla nezměrnou komplexitu života těchto lidí. Snažila jsem se zachytit situace, v nichž dochází k vyjednávání identity, ukázat na proces identifikace a jeho okolnosti. Celá má analýza by se dala popsat jako sled analytických cvičení v podobě map, které lemovaly okraje transkribovaných rozhovorů, diářů, sešitů, účtenek a jiných ploch, které byly zrovna po ruce, když se mi ona nejprve hluboko ukrytá myšlenka vyjevila do vědomí. Nejdříve jsem situační mapy chtěla využít jen k orientaci v rozsáhlých materiálech a k samotné analýze jsem pak zamýšlela zvolit jinou metodu. Nicméně se ukázalo, že právě situační analýza byla pro typ mého výzkumu více než vhodná, a proto jsem ji zvolila za hlavní analytickou metodu svého výzkumného šetření.

K tomu, abych lépe porozuměla interakcím mezi aktérstvím a strukturou, jsem využila jeden z přístupů v rámci situační analýzy, a tím bylo mapování sociálních světů/arén. To mi umožnilo vidět, jak jedinec jedná individuálně, ale také jako člen skupiny. Důležité bylo také zachycení toho, že někteří aktéři (jedinci, skupiny) nemusí preferovat participaci v určitých arénách, ale jejich závislost na těchto prostorech může vynucovat jejich participaci. Např.

závislost jedince na aréně národního státu nebo na jeho institucích podmiňuje jeho participaci v této aréně atp.

Přepsané rozhovory jsem tedy nejprve podrobila otevřenému kódování, které mi umožnilo určit základní jednotky výzkumu. Posléze jsem pokračovala s vytvářením situačních map, jež mi postupně odhalovaly vzájemné vztahy mezi těmito jednotkami a pomohly mi definovat nadřazené kategorie. Tento analytický přístup mi především umožnil pochopit pohyb jedince v čase a prostoru v souvztažnosti s ostatními prvky sociálního prostoru a také mi dovolil určit klíčové situace v životě profesionálního sportovce.

3.2 Psaní práce a její struktura

Součástí metodologie by měl být i popis toho, jakým způsobem byly výsledky analýzy přetvořeny v text a jakými prostředky jsou zjištění prezentována. Bohužel této části výzkumného procesu často nebývá věnována pozornost, avšak jestli krize antropologie v 80. letech oboru něco skutečně přinesla, pak je to právě obrácení pozornosti k etnografickému textu. Zaobírala jsem se tedy podobnou otázkou, jakou řešili autoři knihy *Ethnographies as Texts* Marcus a Cushman (1982), a snažila jsem se najít nejlepší způsob prezentování výsledků výzkumu tak, aby co nejvíce bylo odkryto, aby byl zachován hlas participantů, abych se vyvarovala příliš zobecňujícím závěrům a na druhou stranu abych nesklouzla do extrémně relativistických pluralitních pravd, které nic neříkají.

Co se týče struktury textu, nejprve jsem zařadila kapitolu, kde zmiňuji to, co již bylo o daném tématu napsáno, jaké jsou mezery v teorii apod. Tuto kapitolu považuji za hodnotnou právě z toho důvodu, že ukázala, z jakých myšlenkových škol vycházím, neboť transnacionalismus není přehledné téma – to je asi jediné, co o něm mohu tvrdit s naprostou jistotou. Po této úvodní kapitole však již upouštím od strnulého akademického stylu a vžívám se do

role postmoderního antropologa, který své výsledky prezentuje pomocí metafor a přirovnání. Mám za to, že jen tak jsem mohla zachytit hloubku a komplexitu tématu. Literárnější styl psaní mi umožnil přesněji vyjádřit emoce, náročné situace, pomohl mi přiblížit někdy velmi abstraktní koncepty, a to mnohem pregnantněji, než kdybych se striktně držela neexpresivního, nefigurativního jazyka, jenž vědecká díla většinou provází.¹⁶

Scientistického a pozitivistického přístupu jsem se však úplně nevzdala a stále jsem se snažila zachovat velkou míru jasnosti. V textu používám vědecké termíny a nevyhýbám se analytičtější částím, pokud je to potřeba. Nechci následovat díla typu Tuhami (1985). Nestojím o to, aby se čtenář utopil v proudu asociací a nekončících vět ve stylu modernistických románů Virginie Woolfové a Jamese Joyce. Naopak bych chtěla ukázat, že postmoderní literární útvary, kdy dochází k míšení žánrů a stylů, a to podle aktuálních potřeb sdělovaného příběhu, rozhodně nejsou jen přehnaným výmyslem krize osmdesátých let. Myslím, že pokud si právě z děl, jako je Tuhami, vezmeme jen polovinu troufalosti, s jakou tyto publikace byly napsány, stačí to a texty antropologů se stanou nejenom čtivějšími, ale také vědecky hodnotnějšími. Vždyť omezený jazykový kód, za který lze akademický text do jisté míry považovat, nemůže zachytit komplexní lidské pohnutky a pocity. Někdy stačí jedna metafora a hned je čtenáři vše jasné. Kreativita, fantazie a imaginace jsou

---

¹⁶ Také autoři beletrie zařazují antropologická témata do svého psaní a tímto způsobem je velmi efektivně popularizují. Jedním skvělým příkladem jsou knihy Zadie Smith zabývající se migrací, zakořeněností atd. Nicméně na rozdíl od těchto beletristických publikací se antropologické knihy mnohem méně prodávají, a tak i jejich dopad na veřejnost je výrazně menší. Zároveň je třeba napsat, že někdy je to právě literární prvek, který lidskou zkušenost dokáže nejautentičtěji zprostředkovat. Např. autorka knihy *Life Story Research in Sport* Kitrina Douglas (2016) v ní prezentuje několik básní, které vytvořila na základě rozhovorů se svými participanty z různých sportovních odvětví. Pomocí básní dokázala zachytit emoce a hloubku zkušeností sportovců, což poté sami participanti reflektovali tak, že „jim konečně někdo porozuměl“.

podle mě platnou součástí etnografických textů stejně jako vědecké teorie, koncepty a akademický jazyk, který je třeba směle kombinovat s literárnějšími výrazy, pokud to přispěje k vytvoření barevnějšího a akurátnějšího obrazu skutečnosti. Zde se opět navracím k Bourdieuovi a jeho diskurzivní montáži, kterou jsem se inspirovala. Jeho dílo je de facto kritikou akademického žargonu, který se v sociálních vědách někdy samoučelně používá a jehož hlavním významem je často jen manifestace výzkumníkových schopností předávat informace právě tímto kódem, jemuž rozumí jen pár zainteresovaných členů akademické obce. Bourdieu výsledky svého bádání neprezentuje a nevysvětluje řečí, „které spousta sociologů přivykla a jejíž zdánlivá univerzálnost plyne pouze z neurčitostí nepřesného slovníku“ (Bourdieu, 1998, s. 10). Jeho popis je mnohem barvitější, a tedy i přesnější.

Tento styl psaní také souvisí s tím, že se přikláním k názoru mnohých současných antropologů, kteří lobují za větší přesah antropologie do veřejného života. Etnografie se podle mě skutečně nachází někde mezi poetikou a politikou, což označuje jak onu snahu o experimentální psaní, tak její angažovanost. Tady neodkazuji jen na aplikovanou antropologii, ale na antropologii obecnou, která by měla být schopná komunikovat svá zjištění s veřejností. Postmoderní antropologie také usiluje o to psát pro různé publikum nejenom pro akademickou obec, z toho vyplývá také volba jazyka a způsobu prezentace textu v hlavní části mé práce.

Ráda bych práci věnovala nejenom členům rodu *homo academicus*, ale především těm, kteří se považují za *homo ludens*, za takového člověka, který se kreativně dále rozvíjí a činí tak pomocí zkušeností, které již vlastní. Podle Huizinga (1949) je totiž hra schopnost člověka vytvářet jeho další schopnosti. Proto jsem následující text pojala napůl hravou formou, takovou, která mi umožnila dále se rozvíjet a snad to samé umožní i mým čtenářům, a to napůl logicky a věcně, aby byly zachovány parametry práce vědecké.

V těchto několika odstavcích jsem tedy přiblížila to, jak je práce psaná a předně jsem osvětlila důvody, které podpořily mé rozhodnutí. V následující části práce jsou prezentovány kapitoly, které zrcadlí sportovní cestou profesionálního sportovce počínaje jeho dětstvím, kdy se se sportovním univerzem seznamuje, až po ukončení jeho kariéry a života po profesionálním sportu. Společně tak navštívíme svět transnacionálních sportovců, a to jejich vnitřní i ten, kterým cestují, a budeme se dívat na to, jak je tyto světy ovlivňují a jak v nich vyjednávají svou identitu.

4 VSTUPOVÁNÍ DO SVĚTA SPORTU

'Distance' translates as 'delay' ... Passage through space is a function of time, distances are measured by the time needed to cancel them. 'Here' is the waiting, 'there' is the gratification.

Zygmunt Bauman

Abychom porozuměli vyjednávání transnacionální identity profesionálního sportovce, musíme se vydat na cestu jeho sportovní kariérou. Jak již bylo zmíněno v teoretickém rámci práce, identifikace je proces, který se děje od narození dítěte po celý jeho život. To znamená, že znalost okolností utváření identity v dětství do značné míry odhaluje utváření identity v pozdějším věku. Budou nás zajímat nejenom prostory, v nichž se jejich životní příběh odehrává, tzn. zaměříme se na důležité aktéry, symbolické reprezentace, artefakty a další prvky, jež tyto prostory utváří, ale významným aspektem, na který se bude upínat naše pozornost, bude také čas. Tato konstanta má především ve sportovním univerzu speciální hodnotu. Vteřiny často rozhodují o osudu sportovce, o tom, kým se stane nebo kým přestane být. Časově omezená kariéra sportovce ovlivňuje jednání jedince a pohled sama na sebe. Stáří nebo věk se především ve sportu odhalují jako skutečné sociální konstrukty (neboť opravdu starým můžete být v kontextu moderní gymnastiky ve 25 letech) a obecně platí, že čím dříve bude dítě do sportovního světa zasvěceno, tím lépe, tím větší má možnost stát se profesionálem a dostat se do transnacionálních sportovních prostor.

Pro porozumění procesu identifikace je tedy zásadní chápat čas a prostor společně a jako propletené konstanty. Právě z Eriksonovy psychologie totiž víme, že správné načasování a splnění určitých vývojových úkolů je pro zdravý vývoj jedince zásadní. Zde se nabízí velmi trefná paralela právě se sportem, neboť na sportovce čekají v průběhu jejich kariéry důležité milníky,

krize a přechody mnohdy související s věkovými kategoriemi. Jejich ne/úspěšné vyřešení pak určuje i to, kým se stanou a do jakého prostoru budou moci vstoupit.

V následující pasáži se zaměříme na sportovní socializaci malého sportovce a na utváření jeho sportovního habitu. Jelikož chceme poukázat na fakt, že identita je vtělená a habitus se propíjí nejen do kognitivních struktur jedince, ale i do jeho fyzického těla, podíváme se blíže na proces disciplinace. Tento termín si vypůjčujeme nejenom od Foucalta, ale také jej používáme v souvislosti s antropologií těla, kde jej propojujeme s koncepty modifikace a semiotizace. Od zkoumání sportovcova těla, které můžeme chápat jako základní jednotku identifikace, se pak spolu s malým sportovcem přesuneme do prostoru a zaměříme se na utváření jeho mobilního životního stylu. Již od mládí si osvojuje velmi rozpohybovaný způsob života, což přiblížíme pomocí konceptu translokality. Vstupuje do sportovního prostředí nejen fyzicky, ale také ve své mysli, proto kapitolu ukončíme pohledem do krajiny imaginace, neboť schopnost představit si své budoucí *self* jej podněcuje k určitému jednání a jen tak se pak může stát profesionálním sportovcem. Navíc se postupně stává součástí představovaného společenství transnacionální komunity sportovců, o kterém budeme pojednávat v kapitole následující.

4.1 Krajina primární socializace sportovce: O osvojování si sportovního habitu

Pro formování transnacionální sportovní identity jedince je důležité to, že se se sportovním světem seznamuje velmi brzy. Je to právě období dětství, kdy všichni mí participanté udělali první tenisové krůčky, poprvé si obuli brusle nebo nasedli na kolo. Postupně si začali osvojovat dovednosti, znalosti, začali se učit sportovním pravidlům, nikterak záměrně se také dozvěděli o etice, morálce sportovce, o hodnotách, které jsou typické pro toto univerzum. Velmi

pozvolna si začali osvojovat tzv. sportovní habitus, tedy určitý soubor dispozic umožňující jim efektivně jednat ve sportovním prostředí.

Habitus dozajista můžeme popsat jako gramatiku jednání jedince, která určuje strukturu, rámeček jednání, nicméně zároveň ponechává aktérovi volnost. Bourdieův koncept regulované improvizace nám právě interakci mezi aktérstvím sportovců a strukturálními podmínkami umožňuje zachytit. V souvislosti se sportem jsou základní tenisové údery jakousi gramatikou, konkrétní provedení už je však na jedinci samotném. Sociální aktéři jsou podle Bourdieua jako hráči hry, kteří aktivně usilují o dosažení svých cílů pomocí svých nabytých dovedností, ale činí tak v rámci daných struktur a pravidel. Tímto tato pravidla reprodukuje a reprodukuje celou sociální strukturu. Nicméně právě improvizace – tedy možnost unikátního jednání v rámci oněch pravidel – je může pomalu měnit, a tak je zajištěna společenská evoluce. Habitus neredukuje aktéry do podřízené role.

Sportovní habitus nezahrnuje jen aktivity a způsoby jednání, ale mnohem více. Malí sportovci si v rámci sportovního prostoru osvojují specifická klasifikační schémata, způsoby vědění a rozlišování, získávají představu o tom, co je dobré a co je špatné (Bourdieu, 1998). Tyto samozřejmé, dané a nezpochybnitelné pravdy nazývá Bourdieu doxa. Jedná se o abstraktnější návyky týkající se mysli jedince, schémat percepce, klasifikace atd. Sportovci si v porovnání s nečleny sportovního univerza všímají jemnějších odlišností v provedení určitých pohybů – jinými slovy osvojují si perspektivu světa, která je v rámci jejich univerza užitečná a pomáhá jim s orientací v daném sociálním prostoru. Dalším příkladem týkajícím se percepce a automatické klasifikace okolí může být jejich tendence rozlišovat ostatní členy sportovní komunity na základě zvýznamnění specifických vlastností (např. podle jejich pozice na žebříčku), jejichž symbolická signifikance je poplatná danému sportovnímu univerzu. Znalost sportovního habitu jim v budoucnosti otevře dveře do světa

transnacionální komunity profesionálních sportovců, kde právě tato podobnost založená na stejné sportovní socializaci¹⁷ hraje svrchovanou úlohu a přebíjí odlišnosti plynoucí např. z jiné etnické příslušnosti.

Jak víme z poměrně mladých disciplín sociologie a antropologie dětství, je to právě tohle období lidského života, ve kterém se utváří primární identita jedince. Ta se samozřejmě v průběhu života proměňuje, nicméně identity, které vzniknou v mládí jedince, mají tendenci přetrvat, jsou robustnější a je těžší je změnit (Jenkins, 2008). Pokud jsou tedy malému sportovci již od raného věku vštěpována pravidla sportovní hry a pokud se pohybuje převážně ve sportovní komunitě, je zřejmé, že se tyto okolnosti promítnou do formování jeho identity. Role sportovce se stává dominantní sociální rolí a postupně se s ní v procesu identifikace ztotožňuje, a to ve většině případů od velmi nízkého věku. V tomto je vrcholový sport poměrně specifický, neboť příprava na pozdější profesionální kariéru začíná velmi brzy a míra provázanosti osobní identity s touto profesí je podle vyprávění participantů od dětství poměrně vysoká (oproti jiným povoláním), což je pak limitující faktor při odcházení z vrcholového sportu a koncem této kariéry (viz kapitola 6).

Vstup do světa sportu, který úzce souvisí s osvojováním si sportovního habitu, byl u většiny participantů až na výjimky úzce propojen s primární socializační skupinou, s rodinou malého sportovce. Klíčovou roli hrál nejen ekonomický kapitál rodiny, důležitý byl i kapitál sociální a kulturní. Rodiče dítěte a jejich kapitálové možnosti pak většinou určovali to, jakého sportu, se malý

---

¹⁷ Sport a socializace jsou velmi úzce spjaty. V literatuře se setkáme s výrazy jako socializace ve sportu, což naznačuje, že právě sport má být tím prostředkem, který dítěti zprostředkuje hodnoty a morální vlastnosti. Společnost a její podoba se odráží ve sportu, ale sport zároveň dotváří v socializačním procesu jedince. Mezi oběma je tedy dialektický vztah.

sportovec bude účastnit, a jestli vůbec. Například lyžování bylo pojmenováno jako „sport buržoasie“ (Jindřich, sjezdové lyžování). Do určité míry tedy dochází k reprodukování sociálních nerovností i na této úrovni, neboť děti z rodin s nízkým socioekonomickým statusem mají nižší šanci dosáhnout na některé sporty anebo se v nich později rozvíjet, neboť platí, že s rostoucí výkonností vzrůstají také náklady na mobilitu, která umožňuje participaci v daném sportu. Několika participanty to bylo zmíněno (právě v souvislosti se sjezdovým lyžováním) i v rámci kritiky národních struktur, které sportovce nepodpořily. Ostatně to, že jsou některé sporty třídně vázány, dokumentoval již Bourdieu v *Distinkci* (1979). Zjistil, že např. obchodníci preferují golf, zatímco dělnické třídy upřednostňují fotbal. Sport byl, je a zdá se, že i bude statusovým ukazatelem a každý sport má ve společnosti svou specifickou hodnotu, chcete-li prestiž spojenou s diváckou popularitou a vizibilitou, která k němu láká ekonomický kapitál. Tuto diferenciaci či hierarchii mezi různými sporty a také mezi mužským a ženským sportem je nezbytné si uvědomovat, neboť sportovci sami ji častokrát zmiňovali a od postavení jejich sportu ve veřejném prostoru odvozovali pohled na sebe samé. Identita jedince je vyjednávána v interakci s okolním prostředím, a pokud je v rámci tohoto prostředí vyšší symbolický kapitál přisuzován hokejové hvězdě než hráči badmintonu, ovlivní to oba sportovce a jejich sportovní identifikaci.

Vzhledem ke značné vázanosti sportů na kapitálové možnosti rodiny a na její habitus, je vstup do transnacionálních sociálních prostor profesionálního sportu do určité míry závislý na konkrétních sociálních podmínkách, do kterých se malý sportovec narodí. Svou roli zde hraje prostorová i finanční dostupnost sportovišť, ale také zkušenost rodičů se sportem a jejich vlastním pohybem v tomto světě. Není nic zvláštního na tom, že z dcery moderní gymnastky vyrostе také moderní gymnastka, pokud si matka dítě bere s sebou na tréninky, doma se nemluví o ničem jiném než o gymnastice. Děti se

v prvních letech života učí především nápodobou (Langmeier & Krejčířová, 2006), a tudíž adoptují životní styly, nebo jinými slovy habity, kterým jsou vystavovány. Tento proces se děje automaticky, nekriticky, nejedná se o volbu dítěte, ale o přirozené zvnitřnění určitého typu chování a praktik, které jej obklopují.

Na závěr tohoto úvodního zamyšlení o sportovní socializaci jedince je třeba zmínit, že svět sportu, a tedy i onen transnacionální sociální prostor, do kterého pozvolna profesionální sportovci od dětství vstupují, je mocensky nabyté pole s nerovnostmi a hierarchiemi. Jak jsme ukázali, různé sporty mají ve společnosti různá postavení a jsou pro jedince více či méně dostupné. Nestačí být šikovným sportovcem a mít vysoký fyzický kapitál. Talentovaný sportovec se musí vypořádat s mnohými strukturálními překážkami, které mohou omezovat jeho mobilitu, která je pro participaci v profesionálním sportu nezbytná. Nejbližší sociální prostředí mu často musí přichystat podmínky, které mu umožní další rozvoj a dají mu tak šanci budovat si svůj kapitál, který je vtělený, ukrývá se v jeho schopnostech a dovednostech. Přestože se toto může zdát jako s vyjednáváním identity sportovců nesouvisející, mnoho z participantů poukazovalo na podporu, které se mu z primární socializační skupiny dostávalo. Bez této podpory by bylo pro některé téměř nemožné nebo podstatně náročnější stát se profesionálním sportovcem, proto ji zde zmiňujeme. Na druhou stranu příznivá rodinná konfigurace v žádném případě nepředstavuje postačující ani nutnou podmínku toho, že se jedinec stane profesionálním sportovcem. Vůli, vytrvalost a odolnost, kterou ve snaze dosáhnout svých cílů participantí výzkumu demonstrovali (a obecně jejich aktérství), zde nechceme „pohřbít“ sociálním determinismem.

4.2 Sportovní tělo v sociální krajině: O vyjednávání identity z perspektivy antropologie těla

Transnacionální sociální prostor je mnohvrstevnatý a identita sportovce je vyjednávána na různých úrovních. Vždy se však jedná o interakci sportovce – jeho těla a mysli – a dalších aspektů sociálního prostoru. Z tohoto důvodu se nyní zaměříme na procesy utváření těla i mysli sportovce na úrovni nejbližší a nejtěsnější, podíváme se na to, co se se sportovcem děje v procesu disciplinace, při němž se utváří tzv. vtělená identita (*embodied identity*).

Současně s osvojováním habitu, který je charakteristický pro sportovní prostředí, dochází k disciplinaci těla mladého sportovce. Pojem si nejprve vypůjčíme od Soukupa a Balcerové (2011), kteří jej používají v souvislosti s antropologií těla a pomocí něj vysvětlují, jak je s tělem kulturně zacházeno. Tento pohled na tělo ukazuje, jak kulturně podmíněná mohou naše těla být, jakým způsobem se do nich kultura vepisuje. Modifikace těla sportovce¹⁸ (nárůst svalové hmoty, flexibilita atd.), jež je důsledkem disciplinace (můžeme si pod ní představit sportovní trénink) úzce souvisí s formováním sportovcovy představy o sobě. Sportovec si během procesu disciplinace vytváří ke svému tělu specifický vztah. Poznává své tělo, snaží se s ním naučit pracovat tak, aby odvedlo co nejlepší výkon. Tělo se pro něj postupně stává nástrojem, je to něco, co má, ale současně je tělo něčím, čím je. Tělo každého sportovce je jedinečným unikátem, ale zároveň představuje plátno, na které se

---

¹⁸ Nejedná se samozřejmě jen o svalové modifikace! Zde je třeba napsat, že disciplinace a používání těla určitým způsobem se odráží v postuře jedince, v jeho celkové fyziologii (vzpomeňme si na fotbalisty a jejich nohy do „o“). Disciplinace se týká také neuroplasticity mozku, jak píše Kolář: „Prostřednictvím cíleného tréninku může mozek změnit svou strukturu a reorganizovat své funkční okruhy, aby lépe odpovídaly aktuálnímu tréninku“ (Kolář & Červenková, 2018, s. 36). Sportovní habitus je v tomto smyslu skutečně vtělený, je součástí těla jedince, a to doslova.

propisuje daná společnost. Ve své knize *The body social: symbolism, self, and society* na tuto skutečnost upozorňuje Anthony Synnott:

„Tělo je subjektem a objektem současně; je individuální a osobní, tak jedinečné jako otisk prstu nebo vůně, ale současně je společné veškerému lidstvu... Tělo je individuální kreací, fyzicky a fenomenologicky, a kulturním produktem; je osobním, a také státním vlastnictvím“ (1993, s. 4).

Tělo je stejně jako identita výsledkem dialektického vztahu vnitřních a vnějších faktorů. S pomocí těla jedinec poznává a interaguje se sociální prostorem.

Zároveň je třeba zmínit, že fyzické tělo má nepochybně zásadní vliv na proces identifikace, neboť se nejedná „o pouhý skelet zabalený ve svalech a vycpaný orgány“ (Moore, 1998, s. 3). Naopak tělo jedince je nádobou nesoucí významy té nejvyšší důležitosti jak pro společnost, tak pro jedince. Z tohoto pohledu bychom mohli tvrdit, že tělo profesionálního sportovce je přeplněno významy, které recipročně přetváří společnost. Jeho tělo představuje personifikaci úspěchu, je vzorem, který motivuje ostatní určitým způsobem jednat. Také představuje druh životního stylu, který je především v dnešní západní společnosti velmi žádaný, neboť v převládající konzumní kultuře „dominuje touha vypadat mladě, zdravě a krásně“ (Howe, 2004, s. 116), což atletické tělo sportovce naplňuje. V tomto smyslu je tedy sportovcovo tělo ideálním typem těla současné kultury, která se do něj současně odráží. Z tohoto důvodu je také tělo sportovce pod velmi intenzivním a zkoumavým společenským pohledem (nebo dohledem?).

Právě proto, že je tělo sportovce pod pohledem mnoha občanů, je pod dohledem národního státu. Viditelná těla sportovců jsou využívána národními státy k jejich vlastní legitimizaci (o vztahu nacionalismus a sportu se zmíníme podrobněji v podkapitole 5.6). Pro jedince je tato společenská

symbolika sportovních těl nesmírně důležitá v procesu jejich identifikace, neboť to, jak jsou viděni společností, formuje je samé. Nicméně zde je také třeba zmínit, že jedinec si uvědomuje to, jak se jeví jiným aktérům, a jejich perspektivu zvaží, ovšem nemusí se podle ní začít chovat. Podle Cooleyho (1902) si aktéři do určité míry vybírají, kým se nechají ovlivnit, neboť disponují reflexivním vědomím. V tomto smyslu je třeba posunout Bourdieuovo vidění světa více ve směru symbolického interakcionismu, jelikož – jak píše Crossley: „jedinci ví o svém kontextu a jednání více než si Bourdieu připouští“ (2016, s. 25), a to pak ovlivňuje jejich jednání. Profesionální sportovec není pasivním aktérem, který by jen slepě přijímal názory společnosti. Zde musíme upozornit na onu černou skříňku jeho vědomí, kterou sice jako antropologové nemůžeme příliš zkoumat, nicméně i antropologie a sociologie by ji měla ve svých úvahách zohledňovat.

4.3 Krajina disciplinace: Těla i duše v pojetí Michela Foucaulta

The pain of discipline is far less than the pain of regret.

Sarah Bombell

Nyní se však ještě na chvíli vrátíme k disciplinaci, neboť v tomto procesu se vytváří vztah sportovce právě ke svému tělu a také sama k sobě. Z výpovědí sportovců bylo zřejmé, že strávili několik tisíc hodin nekonečným opakováním stejných pohybů, aby dosáhli jejich precizace a automatizace. Jejich těla a tělesné reakce byly již od raného dětství doslova pavlovovsky podmiňovány s cílem (nejenom) trenérů vybudovat reflexy, které by se staly pouhou neuvědomovanou odpovědí na signál (neb z hlediska ekonomizace sportovcovy energie není příliš vhodné, aby o svém pohybu po sportovních hřištích příliš přemýšlel). Trenéři, rodiče a další hierarchicky nadřazené osoby se malému sportovci snažily zprostředkovat sportovní habitus tak, aby se

právě pohyby, techniky, strategické postupy atd. staly součástí jeho těla, aby se staly jeho „druhou přirozeností“. Jinými slovy, veškeré zmíněné aspekty potřebné pro co nejefektivnější vykonávání sportu se staly součástí tzv. „*autobody*“ (Howe, 2004, s. 69), které si jedinec neuvědomuje, dokud není konfrontován např. s bolestí či zraněním.

Tělo sportovce je disciplinováno skrze vytvoření určitého habitu pomocí opakování pohybů – v tomto smyslu je tedy Bourdieův koncept habitu kompatibilní s Foucaultovým konceptem disciplinace. Podle teorie tohoto francouzského myslitele je sportovci v procesu disciplinace pomalu odnímáno právo svobodně se rozhodovat a pozvolna se dostává pod nadvládu trenéra, který nad ním a jeho tělem má stále větší moc. Proces disciplinace totiž podle Foucaulta:

„Vyrábí podřízená a vycvičená těla, těla poslušná. Jedním slovem: rozpouští moc těla; na jedné straně přetváří jeho způsobnost, jeho kapacitu, jež se snaží posílit; na straně druhé převrací jeho energii, sílu, již by mohlo vyvíjet, a uvádí je do striktního stavu podrobení“ (Foucault, 2000, s. 202).

Tělo sportovce se tedy v procesu disciplinace stává pouhým vykonavatelem rozkazů a podřizuje se trenérově vůli. V průběhu tréninků se pak náš sportovec setkával s disciplinární kontrolou, která podle Foucaulta „nesestává pouze z naučení či uložení série definovaných pohybů; ukládá i nejlepší provázání mezi pohybem a celkovým postojem těla, jež je zde podmínkou efektivnosti a rychlosti“ (Foucault, 2000, s. 221). Každý úkon „je rozložen na své prvky; definuje se pozice těla, končetin, kloubů; každému pohybu je přisouzen směr, rozpětí, doba trvání; je předepsán pořádek, v jakém mají následovat“ (Foucault, 2000, s. 221). Přestože tyto prvky kontrolování těla zmiňuje Foucault v lehce odlišném kontextu, i pro sportovní trénink jsou na první pohled relevantní. Dokladem toho je i další prvek disciplinace: trestání.

To „vychází z nedodržování, ze všeho, co neodpovídá pravidlům, co se jim vymyká, co se odchyluje“ (Foucault, 2000, s. 251). Pokud tenisový svěřenec zahraje špatný úder, a tedy poruší pravidla, trenér jej kritizuje a dává mu tresty (s tím se několik sportovců skutečně setkalo), jež směřují k další disciplinaci jeho těla. Výsledkem procesu disciplinace je to, že sportovec se postupně stává svým vlastním strážcem a začíná se chovat tak, jako kdyby byl svým trenérem neustále sledován. Sám sobě vytýká chyby, udílí si pokyny; zkrátka v hlavě mu sídlí zvnitřnělá panoptikální forma jeho trenéra. S pomocí metafory Benthamova panoptikonu lze vysvětlit poněkud schizofrenní chování sportovců, kteří ve vypjatých momentech komentují vlastní hru či výkon, dávají si pokyny, něco si vytýkají apod. V těchto chvílích se zvnitřnělý trenér pod náporom emocí nedokáže udržet v jedincově hlavě a domáhá se pozornosti i navenek.

V procesu disciplinace se jedinec učí své tělo používat určitým způsobem, což v Bourdieuově teorii můžeme označit pojmem *hexis*. Jedinec si přesně zakóduje to, co má dělat, jaká jsou pravidla hry a pomocí zkušenosti se naučí, jak se chovat ve sportovním světě, který ne náhodou na mnoho z nich působí jako svět sám o sobě, který je oddělený od světa běžných lidí.

4.4 Translokální krajina: O osvojování mobilní rutiny

Poměrně detailně jsme prozkoumali to, jakým způsobem si sportovcovo tělo v procesu socializace osvojuje sportovní habitus. Nicméně, jak již bylo napsáno výše, identita se děje vyjednáváním na různých úrovních – a tělo je jen jednou z nich. Skrze své tělo, které se pohybuje v určitém prostoru, nabývá aktér (profesionální sportovec) představy sám o sobě. Z tohoto důvodu také hovoříme o identitě jako o vtělené (*embodied*). Až doposud jsme širší prostor příliš nezmiňovali, nekladli jsme na něj důraz a sledovali jsme tělo sportovce v pohybu pouze při vykonávání jeho sportu. Pohyb sportovních těl, ke

kterému dochází na kurtech, stadionech, v bazénech a jiných místech, kde se sportovci poměřují se svými soupeřícími, je však podmiňován pohyby z místa na místo. Mladí sportovci dochází do sportovišť a později cestují na zápasy, turnaje, revue a jiné události, kde je komparován jejich fyzický kapitál. Mobilita se tak velmi brzy stává běžnou součástí jejich sportovního habitusu. Cestovat je pro ně „normální“ a přirozené, je to součástí sportovního univerza, do něhož od mládí vrůstají.

Z předešlého by mělo být zřejmé, že ještě předtím než se profesionální sportovec zapojí do mobility transnacionální, zažívá mobilitu v menším měřítku. Zpočátku se pohybuje uvnitř menších prostorových jednotek, např. v rámci jednoho regionu, později se jeho sociální prostor zvětšuje až na národně-státní úroveň. Přestože pohyb sportovce není okamžitě transnacionální, lze jej popsat jako trans-lokální (i když, jak bude vysvětleno, transnacionální zde chápeme jako podmnožinu translokálního). Translokalismus stejně jako transnacionalismus staví na konceptualizaci *selfidentity* jako relačního fenoménu. To znamená, že nás samotné utváří vztahy a vazby s lidmi, popřípadě komunitami, ale také s věcmi nebo událostmi, které jsou povětšinou provázány s určitými místy. Jak píše Conradson a McKay, místa jsou důležitá pro vyjednávání identity, neboť reprezentují stabilní konstelaci „sociálních, materiálních, přírodních entit“ (2007, s. 168). Tuan (1974) dodává, že poznávání světa skrze místa je fundamentálním aspektem lidské zkušenosti. Stejně tak náš pohyb mezi různými prostředími má významný vliv na naši identifikaci a nemusí se nutně jednat o pohyb mezi národními státy! Rozpohybovaní jedinci uvnitř národních států (nejenom vně národních jednotek) mají jinou zkušenost s místem a prostorem, neboť žijí svůj život v rozporu s usazenými způsoby života, které reprezentují převládající společenský diskurz.

Translokální způsob života popisovali podobně snad všichni sportovci:

„Do Litvínova jsem se přestěhoval, bylo mi 17, takže samozřejmě rodiče za mnou jezdili. Máma mi vařila, v pátek přijela s navařeným jídlem, které jsem si dal do mrazáku. Cestovali jsme po celé republice a přes týden jsem tam byl většinou sám. Času bylo málo...jednou týdně jsem jezdil s kamarádem, který byl z Prahy a už starší, takže jsem byl odkázanej na něj, kdy pojede domů, kdy bude volno atd. ... Když se hrálo v Třinci, který je přes celou republiku, a hrálo se v pátek, tak jsme jeli ve čtvrtek po tréninku, tam jsme se ubytovali, oběd, odpočinek, zápas a po zápase se jelo domu a přijelo se nad ránem a v neděli se také hrálo, takže v sobotu byl další trénink. Takže ten režim byl takovej, že jsem se dostal domů do Prahy v pondělí, když se nehrálo v úterý...“ (Kristián, hokej).

Za všechny jsem vybrala úryvek z Kristiánova vyprávění, neboť v něm je zachycena nejen jeho mobilita mezi rodinou, hokejovým klubem a zápasy po celé České republice, ale také je zde vidět podpora ze strany rodiny, která rozpohybovaný život jedinci do určité míry umožňuje. Zároveň si můžeme povšimnout toho, že mobilita sportovce je motivována ziskem kapitálů, který určitá místa jedinci nabízejí. Litvínov je pro Kristiána místem, pomocí něhož může získat kapitál kulturní a tím generovat také kapitál ekonomický a obecně kapitál symbolický.

Koncept translokality je velmi užitečný také v tom, že poukazuje na pluralitu přináležení, tzn. že se jedinec může identifikovat s více místy najednou, ale nežije v deterritorializovaném prostoru, jak některé transnacionální přístupy navrhuje. Ukazuje na to, že současně s deterritorializací dochází k reteritorializaci, která je asi nejvíce patrná právě na úrovni transnacionální. Translokality znamená identifikaci s více než jednou lokalitou (Oakes & Schein, 2006), nepopírá význam míst pro jedince, ale zároveň neurčuje jedno místo (např. jeden národní stát), se kterým by se měl jedinec identifikovat (Greiner & Sakdapolrak, 2013). Tuto plurilokální přináležitost potvrzovali sami sportovci, kteří svůj život rozdělovali mezi více pro ně významných míst. S pociťovanou přináležitostí k více místům souvisí

afiliace k různým skupinám lidí, přičemž loajalita sportovce je rozměňována mezi více sociálních skupin (loajalita ke klubu, residenční loajalita), i když – jak popíšeme dále – právě příslušnost k transnacionální komunitě sportovců je u nich nejvýraznější. Současně je třeba upozornit na to, že důsledkem jejich plurilokálních příslušností nejsou roztržité identity. Naopak tím, že se sportovec účastní mobility od raného věku a na mobilní způsob života se adaptuje, vznikají poměrně integrované identity s vícečetnými příslušnostmi. To v žádném případě nepopírá, že by necítili rozpory vůči diskurzu národního státu nebo že by nepociťovali identitární krizi ve vypjatých životních momentech. Spíše tím máme na mysli, že identity sportovců jsou stabilní holistické celky, které pluralita míst, mezi nimiž se pohybují, utváří a jednotlivé prvky identity se integrují. Nejedná se tedy o „amalgám vícečetných nekoherentních a nestabilních *self*“ (Griffiths, 2015), což je typická představa postmoderního chápání identity.

Z pohledu teorie kapitálu je třeba napsat, že rozmístění zdrojů ekonomického nebo kulturního kapitálu v prostoru je nerovné a jedinci se za nimi musí přesouvat. Jak jsme již nastínili na příkladu z Kristiánova vyprávění, určitá místa disponují pro sportovce zajímavými kapitály, které díky mobilitě, resp. translokálnímu způsobu života, mohou sami získat. Například pokud je ve vzdáleném městě sportovní klub, kde působí dobrý trenér a obecně jsou jeho hráči na vyšší úrovni, je to místo, kam sportovec bude směřovat.

„Jednou týdně jsem jezdil do Prahy na tréninky, tam mě vozili rodiče, a to byla taky změna trošku - zkusit něco jiného, nový sparing, nové metody tréninkové. Nevím, jak to pomohlo, ale prostě dělali jsme to, no a v roce 97 jsem začal přemýšlet o tom, protože jsem najednou byl nejlepší v republice, že bych mohl odletět nebo odjet trénovat do Dánska, což je kolébka badmintonu v Evropě a jsou tam po několik generací nejlepší“ (Alan, Badminton).

Praha i Dánsko pro Alana představují místa nabytá kulturním kapitálem (dovednosti, znalosti spojené s daným sportem), který může získat a posunout se tak v hierarchii sportovní komunity výše. Vertikální mobilita je tak přímo spojena s mobilitou horizontální. Přesune-li se Alan na mapě, může tak povyskočit i na žebříčku v dané soutěži a získat tak nejen symbolický, ale i ekonomický kapitál. Důležité je také zmínit, že kapitály mají různé hodnoty v odlišných prostorech. Např. kulturní nebo sociální kapitál jedince bude jinak vnímán nebo bude moci být uplatňován/směňován za jiné kapitály na poli regionálním než na poli národním. Symbolický kapitál je toho snad nejlepším příkladem. Sportovec může mít v daném prostoru (např. na regionální úrovni) takový symbolický kapitál, který mu zaručí respekt a vysoký status. Nicméně tento status může být nižší na národní úrovni, kde se setkává s podobně a více talentovanými hráči, kteří v tomto prostoru mají symbolický kapitál vyšší. Tento rozdíl popisuje Kristián, který jej pocítil při vstupu do NHL (nejprestižnější hokejová soutěž na světě).

„... a pak se mi dostalo možnosti jít do NHL, což pro mě bylo skvělé, protože to je ta nejvyšší soutěž, kam může člověk jít hrát. Draftovali mě Los Angeles, ale pro mě to byl zase obrovský skok, protože člověk když něco dokáže v Evropě, tak tam to nic neznamená. Nechci říct, že bych měl přehnaný ego, ale šel jsem tam v pozici, že už jsem něco dokázal, vlastně jsme dvakrát vyhráli mistrovství světa, takže možná, protože jsem nevěděl, do čeho jdu, jsem tam narazil“ (Kristián, hokej).

Kristián, který byl zvyklý na své postavení v určitém regionu, toto postavení velmi nečekaně ztratil, neboť jeho symbolický kapitál byl v porovnání s ostatními hráči nového prostoru méně významný a měl nižší hodnotu.

Translokální perspektiva nám poodhalila budování mobilní rutiny mladého sportovce, která se děje nejdříve mezi menšími prostorovými vzdálenostmi, ale i přesto zakládá mobilní způsob života, jenž je inherentně spojen s profesionálním sportem. Sportovci skrze svůj zvýšený pohyb získávají specifickou translokální zkušenost s místem a prostorem, odlišnou od jedinců, kteří žijí usazenější životy. Tato zkušenost je v rozporu s usazenými způsoby života, které reprezentuje převládající společenský diskurz. To znamená, že k tomu, aby jedinci zažívali nesoulad plynoucí z kolize sedentaristického diskurzu a nomádského způsobu života, není nutné překračovat hranice národních států. Také jsme ukázali, že mobilita sportovců je motivována ziskem kapitálů, které jsou nerovnoměrně rozmístěny v prostoru, a že každý kapitál má svou specifickou hodnotu v konkrétním sociálním prostoru. Na závěr je třeba zmínit, že svou identitu sportovci vyjednávají ve vztahu s lidmi, kteří jsou provázáni s určitými místy, jež tyto vztahy zprostředkovávají – tato idea bude rozvinuta dále v kapitole 5.

4.5 Krajina imaginace: O významu představivosti pro identitu jedince

Few persons in the world today do not have a friend, relative, or co-worker who is not on the road to somewhere else or already coming back home, hearing stories and possibilities.

Arjun Appadurai

Zatím jsme se seznámili se sportovcovou socializací a získáváním sportovního habitu. Také jsme se s pomocí konceptu translokálního stali vnímavější ke sportovcovu pohybu prostorem a následovali jsme jej při procesu osvojování

si vysoce mobilního životního stylu, který je s profesionálním sportem neodmyslitelně spjat. Nicméně jsme zde do značné míry sportovce zobrazovali jako „oběť“ (předně v kapitole o disciplinaci) vnějších podmínek a struktur a jeho aktérství jsme příliš nezmiňovali. Sociální prostředí, ve kterém se jedinec od narození pohybuje, jeho osobnost nepochybně determinuje. Ovšem do interakce s okolním prostředím vstupuje jako svobodně myslící jedinec. Na rozdíl od psychologie, která se možná až příliš zabývá individuem samotným, se sociologie a antropologie v některých případech soustředí spíše na strukturu/kulturu/atd., jelikož jedince chápe jako součást větších celků a tím pádem je nechtěně zvyznamňuje. Proto se nyní obrátíme k jedinci a k jednomu z jeho nejvnitřnějších procesů, který je ovšem informován obrazy zvenčí – k imaginaci.

Představivost, obrazivost, obraznost a další pojmy vystihují lidskou schopnost vyvolávat v mysli představy se v dnešní době zdá s ohledem na pohyb osob nezměrně důležitá, neboť obrazy jsou globálně sdíleny médii, a proto si téměř všichni mohou představit sami sebe někde jinde, v jiné sociální pozici a v jiné geografické lokalitě. Imaginace tedy velmi úzce souvisí s lidskou mobilitou a transnacionální zkušeností. Jedinec žije dva nebo více životů bez ohledu na to, že fyzicky je jen v jedné lokalitě, neboť ostatní místa jsou mu rozvinutými komunikačními technologiemi zprostředkovávána.

Na stále výraznější roli imaginace odkazují autoři napříč transnacionálními, migračními a globalizačními studii, např. Arjun Appadurai (1996) ve své známé publikaci *Modernity at Large* tvrdí, že „imaginace, která je sama o sobě sociálním faktem, je zásadní pro všechny formy aktérství a je klíčovým komponentem nového globálního pořádku“ (1996, s. 31). Imaginace byla vždy součástí sociálního života společnosti, nicméně v dnešní době se vyznačuje nevídanou mocí a mnohem více jedinců si je schopno představit si podstatně větší množství možných životů (Appadurai, 2008), což je dáno především

masovými médii a jejich proměnami. S imaginací také souvisí již zmiňovaný Bourdieův koncept „regulované improvizace“ a v návaznosti na něj Appadurai píše, že je to právě improvizace, která „musí být zdůrazněna, neboť se již neodehrává v rámci relativně uzavřených souborů možností“ (1996, s. 55–56). Prostřednictvím televize si malý kluk v centrální Africe dokáže lehce představit sám sebe jako budoucí fotbalovou hvězdu Liverpoolu. To by před několika desetiletími nemohl nebo rozhodně ne s takovou lehkostí.

Další krok na cestě k porozumění formování transnacionálních identit profesionálních sportovců povede tedy přes krajinu imaginace. Schopnost imaginace umožňuje sportovci představit si své budoucí *self* a v tomto smyslu se výrazně podílí na procesu vyjednávání identity jedince. Médii zprostředkované vzory tvoří předlohu pro tzv. *ideal self*, jenž představuje sportovcovu vytouženou podobu sebe sama v budoucnosti. Sportovec se pak snaží jednat způsobem, aby se takovým člověkem stal. Z pohledu rogeriánské humanistické psychologie¹⁹ je jeho hlavním motivem pro takové jednání snaha o sebeaktualizaci, o maximální využití vlastního potenciálu (Rogers, 1951). Z pohledu Bourdieua by to byla spíše snaha získat co nejvíce kapitálu. Jinými slovy jedinec nevědomě žije v souladu s axiomatickými pravdami daného univerza o maximalizování kapitálového zisku, neboť se jedná o způsob chování, který byl jedinci zprostředkován v průběhu socializace. Nicméně tento pohled je značně zjednodušující a dostatečně nevysvětluje důvody

---

¹⁹ Musela jsem ji zmínit, neboť právě ve sportu je velmi zřejmá, a to tím spíše, že do jisté míry narušuje klasickou Maslowovu hierarchii potřeb, která tvrdí, že nejprve musí být uspokojeny potřeby nižšího řádu a poté se jedinec zaměřuje na potřeby vyšší. Nicméně ve sportu tato následnost mnohdy neplatí. Často ani ty nejzákladnější potřeby (jídlo, spánek atd.) nejsou uspokojeny, ale jedinec se přesto snaží v rámci sportovní aktivity naplno realizovat svůj potenciál (což je potřeba nejvyšší). Toto je jen jedna z manifestací toho, jak výjimečně silný vztah si profesionální sportovci ke sportu budují.

vedoucí k takovému jednání. Přesnější vysvětlení nabízí právě zmíněná perspektiva ukazující na potřebu sebeaktualizace a seberealizace.

Imaginace hraje také významnou (praktickou) roli v každodenním životě sportovců. Několik participantů zmiňovalo, že si před závody představovali sami sebe, jak stojí na stupních vítězů, což je také motivovalo k dalšímu tréninku. Většina z nich pak využívala imaginaci v rámci přípravy na sportovní události. Popisovali mi, jak se v mysli přenášeli na zasněžené vrcholky alpských svahů, kde si v duchu projížděli závodní trasy. Často se nejednalo o pouhé vizuální vjemy (to bychom použili termín vizualizace), ale multisenzorické obrazy. Vzdálené místo nejenom viděli, ale také cítili nebo slyšeli. Když poté do daného prostoru dorazili, byli mnohem lépe připraveni a rychleji se na něj adaptovali. V tomto smyslu tedy můžeme skutečně hovořit o jakési krajině imaginace.

V této souvislosti je třeba zmínit význam médií a komunikačních technologií, které jim obrazy vzdálených míst zprostředkovávaly. Jejich imaginace byla stimulována a podporována vzory úspěšných sportovců, které viděli na plakátech, v televizi, jejichž videa si našli na internetu apod. *Mediascape* (Appadurai, 1996), v níž poletují mediální obrazy z celého světa, tak představuje jednu ze složek transnacionálních sociálních prostorů, které současně mění a tvaruje. *Mediascape* poukazuje na míšení lokálního a globálního a na dialektický vztah mezi nimi. Tato krajina také do značné míry zprostředkovává obsah, který si jedinec umí a může představit.

Na závěr této kapitoly, která také završila první oddíl práce, jen shrneme, že imaginace je pro identifikaci skutečně klíčová. Jednak na jejím základě můžeme predikovat naše budoucí *self*, podle čehož také jednáme, a také díky ní umíme identifikovat druhé, neboť jsme schopni si představit, kým jsou. Hraje tedy zásadní roli na cestě od malého dítěte dělajícího sport jako

volnočasovou aktivitu k mladému vrcholovému sportovci, který vrůstá do představované komunity transnacionálních sportovců.

5 POHYB SPORTOVCE V TRANSNACIONÁLNÍM SOCIÁLNÍM PROSTORU

V první části práce jsme s mladým sportovcem vstupovali do sportovního světa a pozvolna jsme si spolu s ním osvojovali sportovní habitus. Dívali jsme se, jak postupně nabývá různých kapitolů a jak souběžně s tím zvyšuje svou mobilitu. Zároveň jsme si spolu s ním představovali to, že jednou by mohl být součástí transnacionální komunity profesionálních sportovců, do které v této části práce vstupuje. Již bylo zmíněno, z jakého důvodu lze na jeho sportovní identitu pohlížet jako na identitu primární, nyní si ukážeme, proč o jeho identitě hovoříme jako o identitě transnacionální. Jinými slovy si vysvětlíme, proč identity mohou stejně tak jako *rooted* být také *routed*.

5.1 Krajina představovaného společenství: O přináležení k transnacionální sportovní komunitě

*While each action sport is unique, with its own travel patterns and social dynamics,
I observed many similarities in the transnational imagination.*

Holly Thorpe

Mladí sportovci tedy postupně vstupují do transnacionální komunity profesionálních sportovců. V sociologii bývá komunita obvykle definovaná jako skupina lidí přebývajících na jednom místě, v určitém přesně vymezeném prostoru. V této práci je však pojímána odlišně, a to ve smyslu Andersonova (1983) konceptu „*imagined communities*“, kde komunita označuje představované společenství.

Opět zde tedy musíme zdůraznit význam imaginace, nyní s přízviskem transnacionální, kterou Thorpe definuje jako „kognitivní vnímavost jedince,

jenž cítí přináležet ke skupině přesahující národní hranice“ (2014, s. 10). V tomto ohledu můžeme transnacionalismus označit za typ vědomí, jak jej představuje Vertovec (2009).

Transnacionální identita profesionálních sportovců je zakotvena v transnacionální komunitě, ke které jedinci cítí příslušnost a v níž současně participují v rovině sociálních interakcí. Tato přináležet je velmi silná. Někteří o svých sportovních kolezích hovoří jako o blízkých přátelích, někdy dokonce jako o rodině a často jsou to právě ostatní členové sportovní komunity, kteří nahrazují jedinci některé funkce jeho primární socializační skupiny. Sdílí stejné zážitky a jen oni jsou schopni plně pochopit sportovcovy pocity, které zažívá při výkonu tohoto povolání, a porozumět jim.²⁰ Za všechny zde uvedeme jeden příklad z prostředí cyklistiky:

„Jede se ve 3stupňovém počasí, člověk mrzne a musíme si tam různě vypomoci, nebo naopak jsou extrémní vedra, lídr nemůže, tak se mu musí pomoci. Takže ty vazby tam musí vzniknout, to by jinak nešlo a zažije se tam toho strašně moc, i věci, které se netýkají toho sportu, ale jsou osobní. Je to dáno tím, že ty holky spolu tráví hodně času. To je prostě ze soustředění na soustředění, ze závodu na závod. Když jsem byla v top formě, tak jsem měla 90 startů za sezonu, takže fakt každý víkend jsem byla někde, nebo to byly takové ty etapáky desetidenní, takže

---

²⁰ V rámci interdisciplinárního výzkumu Institutu kognitivní a evoluční antropologie (Oxfordská univerzita) bylo zjištěno, že provádění sportu s ostatními zvyšuje výkon, redukuje pocity bolesti nebo únavy a podporuje sociální kohezi. Kombinací poznatků z evoluční teorie, antropologie, psychologie a biologie výzkumníci ukázali, že sociální (skupinový) pohyb souvisí s chemickými změnami v mozku, které jsou asociovány se změnami v percepci. Tyto změny mají vliv na pocit bolesti a únavy, což jsou klíčové komponenty atletického výkonu, ale také ovlivňují jedincovo *self* a jeho vztahování k ostatním. Právě tyto výzkumy umožňují hlouběji pochopit to, proč atleti cítí ke svým kolegům tak silné přátelské vztahy, neboť pohyb s ostatními generuje pocit jednoty a sdílení nejenom psychických, ale také fyzických stavů pomáhá budovat sociální vztahy (Davis & Cohen, 2018).

lidi tam spolu stráví hodně času. Samozřejmě může to být ponorka, ale je to spíš taková rodina. Stanou se pro vás druhou rodinou“ (Lily, cyklistika).

Lily zde popisuje nejen to, že povaha sportovního univerza vytváří velmi silné mezilidské vazby. Zároveň poukazuje na fakt, že i ve chvílích volného času je sportovec velmi často v kontaktu právě se členy širší transnacionální sportovní komunity – nemusí to být jen závodníci, ale i další lidé, již jsou součástí tohoto pohyblivého univerza. Se sportovní komunitou je jedinec ve velmi častém kontaktu bez ohledu na místo, na kterém se zrovna nachází.

Na rozdíl od tradičního vymezení komunity se tedy transnacionální komunita sportovců nachází v neustálém modu pohybu. Sportovci pravidelně cestují do míst, kde se setkávají s dalšími příslušníky transnacionální komunity, s nimiž zde vstupují do symbolických interakcí a udržují mezi sebou vztahy na základě sdílených představ sportovního univerza. Ty jsou založeny na sdíleném souboru znalostí (pravidla a řady týkající se daného sportu atp.), který je typický pro danou sportovní komunitu a umožňuje jim určité situace podobně interpretovat. Sdílené představy a interpretační rámce vytváří pro sportovce prostředí jistoty a bezpečí, které vyplývá právě z jejich obeznámenosti se sportovním univerzem. Přestože se geografická místa zápasů a tréninků mění, tváře sportovních soupeřů zůstávají stejné a pravidla sportovní hry rovněž.

Z toho vyplývá, že pro vyjednávání jejich identity není zásadní každodenní přítomnost na jednom místě, což je typická představa sedentaristického diskurzu o zakořeněnosti. Pro rozpohybované sportovce je klíčová periodická přítomnost známých tváří na různých místech. Jinými slovy při formování transnacionálních identit profesionálních sportovců „je důraz kladen spíše na ritualizovanou podobu přítomnosti na specifických místech než na žitou přítomnost na sdíleném místě každodennosti“ (Szaló, 2006, s. 158). Transnacionální přináležitosti sportovců se tak tvoří na různých typických

místech: v halách, na kurtech, oválech apod., v prostředích přesně daných sportovních pravidel a srozumitelných symbolů, jež s sebou rozpohybovaná komunita sportovců „přenáší“. V tomto smyslu lze tvrdit, že sportovci jsou doslova ukotveni v mobilitě a rituálech spojených s tímto mobilním způsobem života. Zároveň je to právě pohyblivá transnacionální sportovní komunita, která je pro transnacionální sportovce tím nejzásadnějším kolektivem definujícím jejich identitu, neboť „společenství, ke kterým nás naše kulturní identity vážou, jsou sice zprostředkována místy, ale ta nemusí mít nutně charakter lokálních kultur“ (Szaló, 2006, s. 146). Není to jedna kultura, národ či etnikum přesně geograficky usazené, ke kterému by sportovci cítili primární příslušnost. Společenství, s kterým je jejich identita nejvíce provázána, má podobu polyetnické transnacionální komunity sportovců, jež existuje v transnacionálním sociálním prostoru a jež je sítěmi propojena s národními státy. Není to jedno místo ani národní stát, ale život v pohybu, ve kterém jsou usazeni pravidelnými symbolickými interakcemi s ostatními členy transnacionální komunity.

5.2 Krajina sportovních nomádů: O rutinně mobilního života

To byl takový cikánský život, pořád sem a tam.

Alexandr, hokej

Většina z participantů přiznávala, že vysoce mobilní životní styl je velmi náročný, ale že nakonec si „člověk zvykne“. Velká část z nich vnímá mobilitu jako neodmyslitelnou součást života profesionálního sportovce. V souvislosti s mobilitou hovoří o rutinně a naopak jako zvláštní vnímají to, když se zastaví na jednom místě.

„Asi je to i o tom režimu, jak to člověk má. My, jak jsme byli rozjetí a furt jsme byli někde... ty cyklisti to tak mají, že jsou pořád v pohybu, ti hokejisti jsou odjetí

za tím mořem a tam teda jsou a tam žijou a pak se možná na měsíc vrátí zpátky, ale tím, že na cyklistiku se přes zimu furt trénuje a přes léto jsou pořád závody, takže člověk oklouzne do tohoto režimu a bere to, že to tak je ...to je asi jak někdo má pracovní cesty a že to tak prostě je, že to má tak zažité, že to člověku nepřijde ... a pak přijede domů a já už jsem byla zvyklá, že vybalím, přeperu a zas někam jedu a teď já jsem byla týden doma, a už jsme měla pocit, že bych měla někam jet, už jsem měla pocit, že to nějak zanedbávám ... že ta příprava by se měla vyvíjet jako nějak jinak. Přišlo mi, že zahálím doma“ (Lily, cyklistika).

Lily zde také upozornila na různé formy pohybu sportovců, které se většinou odvíjí od sezónních cyklů soutěží daného sportu. Jejich mobilita může připomínat „život cirkusáků“, kteří brázdí Evropu i zbytek světa a jsou každý týden v jiném městě (např. tenis). Pohyb dalších sportovců pak může nabývat kvalit připomínajících sezónní práci (např. hokej), nebo se vyznačuje menší frekvencí setkání (např. moderní gymnastika), v jejichž průběhu členové transnacionální sportovní komunity poměřují své síly. V tomto smyslu je zde značná variace, nicméně pro všechny platí (alespoň do určité míry) vše, co bylo napsáno výše.

Pohyb je tedy hluboce zakořeněn v každodenním životě sportovce. Přestože sami sportovci upozorňují na náročnost, která je s neustálým cestováním spojena, je vnímáno jako přirozená a nezbytná součást profesionálního sportu a životního stylu jedince. Tato pocíťovaná přirozenost pohybu plyne především z rané sportovní socializace a osvojení si sportovního habitu, jehož součástí je intenzivní cestování. Navzdory obecně přijímanému diskurzu o přirozenosti a „normálnosti“ usazenosti se sportovci cítí mnohem více „doma“ na cestě než na jednom místě. Oproti moderní představě o teritoriálním zakotvení člověka v jediném národním domově, transnacionální identity profesionálních sportovců odhalují možnost nejenom vytváření více souběžných domovů, ale také možnost identifikace se skupinou, která svou známostí vytváří jedinci onen domov v pohybu a na

různých místech.²¹ Domovem nemusí být lokalita, ale mohou jím být známé tváře, může jej představovat známé prostředí, protože právě známost konstituuje domov v onom tradičním smyslu, v jakém k domovu běžně referujeme.

Tímto navazujeme na literaturu, která kritizuje normativní představy zakořeněnosti v jediném místě, přičemž obvykle je tímto místem „domov“ v původním národním státě jedince. Jednak je třeba upozorňovat, jak píše Szaló (2006), na ideologické podbarvení některých termínů (např. domov, původ, zakořeněnost), což by mělo být součástí sociálně-vědní reflexe, ale také je nutné poukazovat na rozpory, které vznikají mezi transnacionální zkušeností sportovce a normativní představou o usazeném životě v místě jednoho státu, neboť mají negativní dopad na jedince. Pokud bude i nadále mobilita považována za něco abnormálního a žití na více místech bude vnímáno jako odchylka od normy, stále více lidí bude trpět kolizí mezi translokálním/transnacionálním způsobem života a ideologiemi, které usazený způsob života podporují a udržují, např. nacionalismus (viz podkapitola 5.5).

Mobilní rutina sportovců se často nevztahovala jen na ně samotné, ale zapojili do ní také své blízké (v tomto smyslu můžeme hovořit o mobilitě jako rodinné strategii). Rodinní příslušníci, kteří se pohybují společně se sportovcem,

---

²¹ Dřívější studie zabývající se migrací považovaly odchod jedince pryč z domova za odcizující, migranty vnímaly jako vykořeněné a jít domů znamenalo vrátit se tam, kam člověk náleží (Carter, 2011). Nicméně jak se ukázalo, profesionální sportovci jsou často ve stavu, kdy jsou zakořeněni ve své sportovní komunitě a „vykořenění“ naopak znamená opuštění této komunity, jež však nemá žádný geografický základ a která je stejně jako národní státy představovaná a abstraktní (i když národní státy mají tu výhodu, že si ke své ideologii připojily nějaká konkrétní území).

konstituují zmiňovaný domov na cestě, a tato jistota je pro profesionálního sportovce opět ukotvující. Nicméně často je poměrně náročné vymyslet takové strategie rodinného života, které by sportovci umožnily vykonávat sport na vysoké úrovni a zároveň být s rodinou a zabezpečit ji.

„V A. jsem taky byl sám, tam taky rodina občas přijela, občas jsem se přiletěl podívat já na ní, prostě jak se dalo. Když jsem já byl v A., tak rodina bydlela v B., takže to bylo 80 km přes kopec, protože syn tam hrál hokej, takže manželka tam s ním byla a já jsem tam dojížděl jednou za týden se podívat a když já jsem skončil v A., tak jsme se všichni vrátili do Čech, oni teda byli v Čechách a já jsem byl v Salzburku ještě dva roky“ (Alexander, hokej).

Alexandrova výpověď opět manifestuje nomádský či kočovný způsob života, který profesionální sportovci zažívají. Zde si neodpustím jedno pozorování, neboť se v duchu jedné ze základních zásad antropologie snažím nastínit holistický obrázek dané problematiky. Přestože sedentaristický diskurz prezentuje usazenost a zakořeněnost na jednom místě jako „ten pravý“ životní styl, z evolučního hlediska je život v pohybu člověku mnohem bližší. Období, kdy se lidé jako lovci a sběrači pohybovali v prostoru v malých tlupách, totiž představuje 99 % historie lidstva! To znamená, že současné společenské uspořádání nejenže není „přirozené“, což je pocit, který se ony diskurzy a ideologie snaží navodit, ale nedává nikomu právo označovat ten nepatrný zlomek populace (0,01 %), která se pohyblivého života účastní, za deviantní (Pries, 2001).

Cesta transnacionálním sociálním prostorem často zavedla sportovce na vzdálená místa. Museli si zvyknout na dlouhodobé odloučení, na které je jejich translokální způsob života připravil, ale jen do určité míry. Prostředkem, který jim pomáhal udržovat kontakt s rodinou, byly komunikační technologie, jejichž vývoj v čase a také význam participantů zmiňovali. Právě skrze telefon a později internet udržovali sociální kapitál, který v případě potřeby mohli

mobilizovat. Mezi některými sportovci a jejich rodinami se pak transnacionální aktivity zahrnující například komunikaci staly normativními (Portes et al. 1999, Faist 2000). Jinými slovy vyjadřování si zájmu, vzájemné podpory nebo sdělování si informací se pro ně stalo normativní součástí jejich transnacionálních životů. Zároveň si sportovci uvědomovali nedostatečnost komunikačních technologií v porovnání s kontaktem tváří v tvář a fyzickou přítomností. Cení si jejich benefitů, ale zároveň nechtějí být „jen skypeovými tatínky.“

Prvotní zásadnější odloučení od rodiny, postupná (kromě jiného jazyková) adaptace na transnacionální způsob života a také význam rodinných příslušníků při utváření směru mobility, je ukázána na příkladu Vincenta, který odešel za svým hokejovým snem do Spojených států.

„Musím říct, že ten první rok byl nejtěžší, to mě dali do jedné americké rodiny, která měla tři kluky, všichni tři hráli hokej a já jsem vůbec nemluvil a oni česky taky ne, a v týmu byl jen jeden ruský hokejista, mobilní telefony tehdy neexistovaly, naši neměli pevnou linku, takže když jsem je měl kontaktovat, tak to bylo v rámci jednoho panelového domu, kde bydleli. Byla tam jedna rodina, tak na ty jsem jim v domluvený čas volal, ať tam rodiče přijdou na návštěvu a takhle jsem byl domluvený s otcem a matkou. Ten rok byl šilenej a učil jsem se angličtinu sám na pokoji. S tou rodinou jsem fungoval jako jejich další syn, i když jsem jim třeba úplně nerozuměl, tak rukama nohama jsem pochytil, potom jsem se hodně naučil od hráčů ve svém klubu, on něco řekl, a udělal to, takže takhle jsem začínal s angličtinou. Po dvou, třech měsících, kdy jsem plakal, jsem to překousl a zůstal jsem tam do konce sezony, pak jsem se osmělil, začal jsem mluvit anglicky, psát a v podstatě jsem se takhle naučil, no a potom jsem podepsal smlouvu do NHL...“

Já jsem byl vyměněn z jednoho týmu do Ottawy, tam jsem byl 4 roky a mamka moje začala mít problémy zdravotního rázu a já jsem zvažoval, že zůstanu někde v Evropě, abych to měl blíže domů, tak jsem zůstal a hrál jsem ve Švýcarsku, tam jsem fungoval dva roky, mezitím mi maminka umřela a já jsem si říkal, že budu blíž otci, tak jsem tam byl ve Švýcarsku a už jsem se nechtěl trmácet do Ruska, do

Finska, do Švédska ... můj otec byl sám doma, tak nakonec to nabralo takový spád a já jsem od roku 2010 byl doma“ (Vincent, hokej).

Zpátky do národního státu, z kterého Vincent pochází, jej nepřitahoval závazek vůči této entitě, ale vracel se na základě své loajality, emočního vztahu a pocíťované obligaci vůči otci.

Ještě jednou připomeneme, že pohyb transnacionálních sportovců je informován nejen jejich vazbami s blízkými lidmi, které reprezentují významné prvky transnacionálních sociálních prostor, ale také množstvím (např. ekonomického, kulturního) kapitálu, které v určité lokalitě mohou získat (viz podkapitola 4.4).

„Přešel jsem do Berlína na dva roky, šel jsem vždycky za lepší nabídkou, protože to byly rozdíly v řádech statisíců, takže jsem šel za jistotou, abych zajistil rodinu na příjemnější život“ (Luboš, hokej).

„Dal jsem se k australskému trenérovi, to byla nejdůležitější část mé kariéry a šel jsem k němu ještě v roce 2004, protože jsem se chtěl dostat na olympiádu“ (Robert, triatlon).

Z výpovědi Roberta je zřejmé, že se nejedná jen o místa, která jsou nabytá kulturními kapitály (pro badminton Dánsko, pro hokej Amerika a NHL), ale vyhledávanými zdroji kapitálu byli i lidé, kteří svůj kulturní kapitál mohli sportovci zprostředkovat a podpořit jeho vertikální mobilitu.

5.3 Krajina vícečetných přináležitostí: O situační povaze identit

Z předchozího popisu by se mohlo zdát, že se sportovec stává součástí kosmopolitní skupiny profesionálních sportovců, že se stává světoobčanem, globálním občanem atp. To však neplatí. Přestože jsme se v daném oddíle příliš nesoustředili na vztahy jedinců s národními státy, je jisté (a u tradičních

sportů i velice viditelné), že národní státy a transnacionální komunita sportovců jsou úzce propojeny. Transnacionalismus nemá za úkol negovat význam národního státu, v tomto smyslu tedy nevzniká identita postnacionální (jak občas naznačují globalizační diskurzy), jelikož stát a jeho struktury významně ovlivňují transnacionální skupinu profesionálních sportovců. Je třeba zdůraznit, že transnacionalismus neporušuje loajalitu jedince k národnímu státu nebo k místu, z kterého pochází či ho nazývá domovem. Tím spíše tomu tak není u profesionálních sportovců, již jsou s národním státem ve specifickém vztahu, který je odlišný od jiných mobilních jedinců (viz kapitola 5). Transnacionální identity sportovců nepřekonávají zakotvenost vztahů loajality a solidarity v místě původu, v národní příslušnosti, ale přidávají další místa a sociální prostory, v nichž dochází k procesu identifikace. Pro transnacionalismus je typická zkušenost dělení a rozměňování přináležitosti. Transnacionalismus neznamena oprostění se od národního státu, nenaznačuje přináležitosti ke globální komunitě nebo ke kosmopolitní skupině. Sportovci jsou v tomto příliš provázáni se svými národními státy i v porovnání s jinými rozpohybovanými skupinami lidí, např. s expaty, u kterých se domnívám, že vazby na národní stát mohou být slabší (nicméně to nevyklučuje jejich transnacionální životní způsob).

Spíše než na přináležitost ke kosmopolitní komunitě, transnacionalismus poukazuje na to, že přináležitosti mohou být vícečetné. Národní identita je zajisté jednou z mnoha identit sportovce, a to, do jaké míry je pro něj důležitá, je dáno jednak individuálně, ale také situačně. V určitých situacích tato identita vyplouvá na povrch. Nicméně na základě provedených rozhovorů zde lze konstatovat, že v každodenním životě národní identita není z identit sportovce nejvýznamnější. Následující vhled do každodenního života sportovce, který je poskládán ze střípků opakujících se v téměř každém sportovním vyprávění, tuto skutečnost dokresluje.

Typický sportovec žije v krajině složené z letištních prostor, hotelů a hal a mnohem více než národní historie ho zajímá, jak si na konkrétním místě zajistit svoji rutinu, aby mohl podat co nejlepší výkon. Odjede z letiště, které vypadá v moha zemích poměrně podobně, dojedie do hotelu Grand, jenž je globálním řetězcem a také se od sebe příliš neliší, a zde se v lobby setká s lidmi, jež zná ze závodů a tvoří většinu jeho face-to-face interakcí. Další den pak jede do haly, na kurt či do tělocvičny, kde jej čeká významný turnaj. „Člověk při té cestě přemýšlí o soupeři, o tom, jestli má dobrý los, nebo ne, jak se připravit, kam si zajít na jídlo, s kým trénovat, v kolik hodin trénovat, v kolik hodin vstávat, tyhle věci, aby to prostě s tím časem zápasů ladilo, aby to sedělo a domluvit se hlavně s kým“ (Alan, badminton). Sedí v autě a občas vyhlédne z okénka, ale v mysli si přehrává scénáře hry, připravuje se a okolí tedy nevěnuje přílišnou pozornost. Jeho život reprezentuje následující slogan:

Letiště – hotel – hala/bazén/atd.

REPEAT REPEAT REPEAT REPEAT

Jídlo – spánek – trénink

Nadšené poznámky typu – „jé, to musí být super, jak hodně cestuješ, všechny ty země a tak, tam já se nikdy nepodívám“ – nechápe. Nebo spíše nechápe to, že okolí není schopné vidět jeho život takový, jaký je. Lidé nevědí, že vlastně z té cizí, superlativy ověncené země zase tolik nevidí, že po těžkém tréninku mnohem raději odpočívá na hotelovém pokoji, než se prochází po památkách. Tu výjimečnost a skvělost, kterou jeho povolání veřejnost přisuzuje, zkrátka necítí. Je ponořen v pracovním procesu ve své snaze být co nejlepší. Na stupních vítězů s národní hymnou v pozadí si vzpomene na národní stát, který reprezentuje. Nicméně tento okamžik trvá malou chvíličku a v mysli se už soustředí na další metu. I když tento závod vyhrál, trenér se mu nebojí s gratulací vytknout těch pár chyb, které udělal. Samozřejmě, že pak myslí jen na ně.

Zkrátka obyčejné, praktické, rutinní záležitosti, které se vážou na činnost spojenou s profesionálním sportem, jsou pro sportovce mnohem významnější než jednorázové pocity spojené s uvědomováním si své národní identity.

Zajímavé také je, že není tak důležité, kde konkrétně se daná soutěž odehrává (ve smyslu národního státu), mnohem významnější jsou charakteristiky daného prostředí – např. povrch, na kterém se zápasy hrají, nadmořská výška sportovišť, ale také jejich vybavení, které opět konstituuje určitou míru familiárnosti, a tedy vytváří pocit bezpečí, jež sportovce ukotvuje v pohybu. Vedle známých tváří, které v transnacionálním sociálním prostoru sportovce obklopují, jsou to také transnacionální předměty, rakety, hokejky, stuhy, lyže, sportovní oblečení, badmintonové bagy a spousta dalších věcí, které utváří transnacionální sociální prostory a na které se nyní zaměříme blíže.

5.4 Krajina transnacionálních věcí: O člověku jako nástroji, nástroji jako člověku a konzumerismu

Stačí tedy změnit grip rakety nebo si vzít jiný výplet, jiné boty, jiné golfové hole, hokejku - a už se to promítne do celkového pohybu? Ano.

Renata Červenková & Pavel Kolář

Ve vyprávění sportovců se dala vyzorovat někdy slabší někdy silnější identifikace s transnacionální sportovní komunitou, která přirozeně vzniká, dostane-li se člověk mezi profesionály, kteří cestují z místa na místo, aby odehráli své zápasy, aby odběhli své míle, aby se předvedli zase na jiném stadionu. Vedle těchto živých aktérů, jež jsou mezi sebou transnacionálními sítěmi propojeny, se v transnacionálním sociálním prostoru nachází také aktéři neživí (materiální artefakty), které však svým subjektivním významem pro sportovce konkurují lidským obyvatelům transnacionálních prostor a mnohdy mají pro sportovce vysokou symbolickou signifikanci. Vedle toho jsou sportovci právě skrze předměty propojeni s kapitalistickým systémem a konzumní kulturou, které jsou neodmyslitelnou součástí arény profesionálního sportu. Ještě předtím, než se zaměříme na roli předmětů a věcí v procesu identifikace transnacionálních sportovců, pozastavíme se na

krátkou chvíli nad vnímáním sportovcova těla jako předmětu a nepřímo tak navážeme na kapitolu o disciplinaci sportovních těl.

Primárním nástrojem, který sportovci umožňuje vykonávat jeho sportovní činnost, je jeho tělo. Chápání těla ve sportu jako nástroje není pouhou zkreslenou analogií či přirovnáním, jehož jedinou funkcí je ozvláštnit tento text. Naopak představa o těle sportovce jako o nástroji a chování se k němu jako kdyby takovým nástrojem opravdu bylo, je více než znatelně ukotvena v realitě. Konečně i na lingvistické rovině je toto odosobnění znatelné a často uslyšíme, že sami sportovci a lidé kolem nich (fyzioterapeuti, trenéři, rodina a další) hovoří o částech těla ve třetí osobě. „Tak co ta tvoje noha? Už je to lepší?“ Jako kdyby ona noha existovala nezávisle na jejím majiteli a jako nespolehlivé auto se občas porouchala. Zde se myšlenkově navracíme až k Renému Descartovi a jeho rozumění tělu jako mechanickému objektu. Tělo vnímá jako stroj, který může být kontrolován a s kterým může být manipulováno. Descartův slavný dualismus o duši a tělu, který byl mnohými kritizován (např. Turner, 1996), je však podle dalších autorů (Ryle, 1949) podnětný, neboť nás nutí zkoumat vztah těla a mysli, dovoluje nám uvažovat nad objektivací²² sportovních těl apod. Pro (profesionálního) sportovce je jeho vlastní tělo kulturním nástrojem, s kterým pracuje. Rozbije-li se či je nefunkční, stává se něčím zbytečným. Jak také poznamenává Howe: „v některých sportovních prostředích nejsou zraněná těla ničím více než jen kusem nechtěného masa“ (2004, s. 55). Zranění představuje stigma, které vylučuje jedince ze sportovní

---

²² V některých případech dochází až k dehumanizaci atletů, s kterými je zacházeno spíše jako s komoditami a objekty než jako s lidmi. Jejich hodnota není založená na kvalitě jejich charakterů, ale na výkonu jejich těl v konkrétním čase a prostoru. To, že se s atlety zachází často jako s věcmi s danou spotřební hodnotou je rozhodně nepřehnané tvrzení, které bylo explicitně verbalizováno v mnoha rozhovorech.

komunity (Goffman, 2003). Nefunkční těla nemají hodnotu a postrádají fyzický kapitál. Funkční těla jsou naopak schopná generovat kapitály ekonomické a symbolické a umožňovat pohyb sportovce v sociálním prostoru.

Z uskutečněných rozhovorů bylo zřejmé, že předměty, které s transnacionálními sportovci v transnacionálním sociálním prostoru cestují, pro ně mají značnou symbolickou hodnotu. Z tohoto důvodu jsem je zařadila mezi důležité prvky konstituující transnacionální sociální prostor. Zde se také ukázala užitečnost a vhodnost situační analýzy, jelikož bere v úvahu i materiální objekty. Zároveň je třeba ještě jednou explicitně zmínit, že identity profesionálních sportovců jsou vyjednávané v interakci s vnějším prostředím, jehož součástí jsou logicky také objekty a věci.

Neustálý pohyb, který jsme popsali v předcházející kapitole, se stává součástí sportovcovy individuality. Nejedná se však jen o jiné vnímání pohybu na úrovni myšlenkových operací, ale stejně významné jsou fyzické a emoční prožitky pohybu. Tenisová raketa představuje předmět, který se stane neodmyslitelnou součástí transnacionální zkušenosti sportovce. Předměty symbolizují sport, v rámci něhož jsou užívány. Zároveň sportovcům mohou asociovat či připomínat různá místa a emoční stavy. Stávají se součástí sportovcova pohybu, a to v některých případech doslova. Jeden z participantů například považoval za divné pohybovat se po letišti jen s batohem na zádech, jelikož ve většině případů s sebou měl badmintonový bag a bez něj se cítil nesvůj. To je pochopitelné, neboť tato familiární tíže se vryla do rutiny jeho pohybu v prostoru, stala se součástí jeho sportovního habitu. Sportovní předměty jsou souputníci sportovců již od dětství a právě s nimi vstupují do transnacionálních světů. Mohou pak mít různé funkce. Například zprostředkovávají vzpomínky na místa, na blízké lidi nebo se stávají kulisami sportovních výkonů a jsou prostředkem vytvářejícím jistotu a bezpečné

prostředí. V duchu dramaturgické sociologie pak pomáhají sportovci vžít se do své role.

Převléknout se do dresu, určitým způsobem si nasadit helmu nebo si správně zavázat brusle. Každý ze sportovců do své role profesionálního sportovce „vstupoval“ s pomocí různých předmětů, které se často staly součástí jejich soukromého rituálu. O svém sportovním vybavení leckdy hovořili jako o něčem, co tvoří součást jich samotných. Zároveň pro ně tyto předměty byly něčím, co je uklidňuje. Na neustálý pohyb v prostředí plném nejistoty (nelze předpokládat, jaký výsledek v daném zápase/závodě/soutěži udělají, jestli se kvalifikují, či ne, jestli se nezraní apod.) si do určité míry zvykají, nicméně schopnost lidské adaptace není nekonečná. Proto si většina profesionálních sportovců vytvářela určité strategie, které je uklidňovaly a vytvářely pocit jistoty v jejich poměrně chaotickém a nepředvídatelném životě. Není jisté, kam poletím příště, jak tam budu hrát, jak dlouho ještě budu hrát, ale je jisté, že s sebou mohu mít svou raketu, na kterou se mohu spolehnout, energetický nápoj, který mi funguje, můžu si před zápasem zopakovat svůj malý rituál pro štěstí, mohu s sebou vzít plyšové zvířátko atp. Předměty v tomto smyslu podobně jako známé tváře ukotvují sportovce v jeho nesmírně mobilním způsobu života. Jsou součástí jeho cestovní rutiny.

Předměty se mohou stávat téměř součástí těla sportovce. Např. raketa je jeho prodlouženou rukou, plavky jsou vyvinuty tak, aby fungovaly jako druhá kůže sportovce. Mnoho malých sportovců sní o sportovním vybavení, které jim připomíná profesionální sportovce, v tomto jsou do sportovních předmětů projektovány aspirace. Z těchto a dalších důvodů se specifické předměty asociované s daným sportem, stávají život utvářejícími komponenty jejich transnacionální zkušenosti a nelze podceňovat jejich význam. Kopačky? Prostě další boty, řekli by mnozí. Jenže subjektivní význam, které tyhle boty mají pro profesionálního sportovce, je vysoký a je velmi komplexní. Raketa?

Pokud se s tímto tenisovým nástrojem něco stane, je přímo ovlivněn výkon tenisty a tím i jeho další horizontální a vertikální mobilita v transnacionálním sociálním prostoru.

Sportovní předměty jsou úzce spojeny s kapitalismem a konzumerismem. S tím souvisí také komodifikace sportu a intenzifikace produkce sportovního zboží. Sportovci jsou využíváni při marketingu právě sportovních produktů a obecně můžeme říci, že se sportovní arénou je spojen signifikantní ekonomický kapitál. Sportovci se často stávají nejen symbolickými reprezentacemi žádaného životního stylu, představiteli ideálních a vytoužených těl, které podporují kult krásy a mládí, jenž vládne západní společnosti, ale jsou doslova chodící (někdy běžající či jinak se pohybující) reklamou na sportovní produkty. (Nad)národní organizace pak výměnou za zviditelnění značky sportovci poskytují finanční kapitál a usnadňují jeho pohyb v transnacionálním sociálním prostoru, umožňují mu budovat kapitál fyzický a symbolický. Někteří participantů upozorňovali na důležitost schopnosti sebezprezentace a vyjednávání se sponzory. Vzhledem k tomu, jaký vliv takové schopnosti mají na pohyb v transnacionálních sociálních prostorech, tak je můžeme považovat za významné transnacionální kompetence, umožňující život v transnacionálním prostoru.²³

Profesionální sportovci patří do skupiny vysoce mobilních lidí, na které je upírán velmi intenzivní pohled veřejnosti, v tomto je třeba mít na mysli, že se do jisté míry jedná o performativní činnost, o podívanou. Tuto zvýšenou vizibilitu reflektují jak sami sportovci, tak samozřejmě další aktéři: komerční organizace a národní státy jsou dva nejvýraznější činitelé. První zmínění

---

²³ Další velmi výraznou transnacionální kompetencí, která umožňuje „efektivní participaci v aktivitách, které se rozprostírají přes hranice dvou a více národních států“ (Koehn & Rosenau, 2002, s. 114), jsou např. jazykové znalosti a dovednosti.

využívají sportovce ke generaci ekonomického kapitálu, národní stát pak pomocí sportovců legitimizuje svou moc, jak ukážeme v následující kapitole.

Oba dva aktéři výrazně pozměňují transnacionální sociální prostor, a proto je zde musíme zmínit, nicméně detailněji se zde zaměříme na interakci sportovce a národního státu.

5.5 Krajina národního státu

*Imagine there is no countries
It isn't hard to do
Nothing to kill or die for...*

John Lennon

... myšlenkový experiment

Představme si svět bez národních států. Ale jak bychom dokázali fungovat? Nebylo by to chaotické? Nebylo by to zmatené? Nepocházelo by k válkám? Kdo by řídil ty obrovské masy lidí? Automaticky se nám vybaví řada otázek a mnoho katastrofických scénářů. Svůj život na zemi si bez jejího šachovitého rozdělení do správních celků národních států neumíme představit. Žijeme v souladu s ontickou představou o jejich přirozeném trvání, a i když podprahově tušíme, že tu vždycky nebyly, tak nějak si jinou alternativu nedokážeme připustit. Je to výsledek působení národní ideologie? Těžko říci, co je však podstatné, je právě to, že často zapomínáme na konstruovanou povahu těchto jednotek. Jako gender, jako věk, jako celá řada dalších konstruktů, je i národní stát a jeho hranice sociální konstrukt do té míry, že reálně neexistuje. Je to produkt myšlenkových abstrakcí, se kterými se rozhodlo souhlasit větší množství lidí. Nechci tvrdit, že jako sociální konstrukt nemá reálně dopady na životy lidí, jelikož to by nebyla pravda. Sociální konstrukty jsou ve svých projevech stejně reálné jako déšť nebo spálení, které na své kůži cítíme po příliš dlouhém vysedávání na slunci. Národní stát je tedy rozhodně

mocnou konstrukcí, která jako všechny ostatní konstrukty musí pracovat na tom, aby se udržela na živu, musí neustále potvrzovat a udržovat svou legitimitu, jelikož lidé mají potřebu pochybovat. Musí si občany k sobě připoutávat a dělat vše pro to, aby se zdála reálnou. K tomu využívá mnohé zdroje. Jedním tradičním jsou sportovci a jejich zápasy či závody. Možnost boje bez prolití krve a ztrát na životech mezi soky z ostatních národních států pomáhá národní kohezi. Zapátrejte ve své mysli a vzpomeňte si, kdy jindy je Česká republika více spojená a kdy jindy si jsou v hospodě schopni společně popovídat zástupci odlišných sociálních bublin, než je to u zápasu české reprezentace v hokeji na MS. V tu chvíli jsou válečné sekery zakopány. Soused, s kterým se opravdu nemusíme, nám v ten den nepřijde tak otravný, a když společně křičíme gól a nebo náš tým povzbuzujeme, cítíme najednou pocit sounáležitosti. „Vždyť já tu naši zemi mám vlastně rád, vždyť ta naše republika, na to, jak je maličká a nevýznamná, na to, jaký politický mišmaš se tu teď děje, je přeci super“, říkáme si v duchu. Jsme na ni pyšní. S přívalem euforie z úspěchu našich reprezentantů se cítíme zase jednou jako Češi, kteří jsou hrdí na svou zemi, za kterou dříve někteří umírali, ale v jejímž jménu teď vybraní sportovci bojují ve sportovních disciplínách na polích k tomu speciálně určených. Hrdinové.

Již jsme několikrát naznačili, že profesionální sportovci jsou atraktivní téma pro transnacionální studia s ohledem na jejich specifický vztah s národním státem. Nyní se na toto propojení podíváme detailněji. K osvětlení problematiky kromě jiného využijeme Bourdieův koncept symbolického násilí, které referuje k moci „vytvářet a vnucovat kategorie myšlení“ (1998, s. 74), kterými pak obyvatelé národních států vnímají svět kolem sebe. Na obecnější rovině se také dle vzoru tohoto významného myslitele zaměříme na interakci mezi subjektivním a objektivním, mezi aktérstvím a strukturou, mezi profesionálním sportovcem a národním státem. Ještě jednou připomeneme, že transnacionální zkušenost je formována autoritativními rámci národních států. Na rozdíl od globalizačních studií, v nichž jsou národní státy spíše zatlačeny do pozadí, se zde na roli národního státu snažíme upozornit a blíže

ji specifikovat²⁴. Jednak proto, že národní státy jsou součástí transnacionálních sociálních prostor, v nichž se sportovci pohybují a vyjednávají svou identitu. Také ale proto, že sport je nástrojem pro expresi nacionalistických sentimentů, souvisí se státotvornými procesy a tím je evidentně propojen s konstrukcí a reprodukcí národních identit. V závěru kapitoly pak uskutečníme cestu do minulosti a podíváme se na to, jakým způsobem se transnacionální sociální prostory profesionálního sportu pro české sportovce proměnily po revolučním roce 1989. Tento krátký historický diskurz zařazujeme především proto, že byl opakovaně zmíněn participanty a ukázalo se, že měl pro ně (i pro ty mladší) značný subjektivní význam. Ideologická změna související s rozšířením transnacionálního sociálního prostoru se pro všechny stala referenčním bodem, ke kterému se vraceli, když hovořili o svobodě pohybu atd. Navíc tímto také chceme poukázat na mnohvrstevnatost transnacionálních sociálních prostor i s ohledem na časové a historické sedimenty, které se na sebe ukládají a ovlivňují přítomnou podobu transnacionálních sociálních prostor. Vracíme se tak ke konceptualizaci transnacionalismu jako geograficky specifického fenoménu, u kterého je nutné brát v úvahu kontextuální proměnné regionu. Jistě nikoho nepřekvapí, že transnacionální zkušenost českých sportovců je vzhledem k historické zkušenosti odlišná od transnacionalismu, jaký zažívali a zažívají Angolané v České republice, Češi v Chicagu nebo Američané ve Švédsku.

---

²⁴ Lépe řečeno globalizační diskurzy mají tendenci umenšovat význam národních států. Nicméně je dobré podotknout, že zvyšující se globalizace nutně nevyklučuje nebo neznamená zánik národního státu. Vlastně jsme svědky pravého opaku, neboť i přes globální propojenost světa, zároveň dochází k propukání a probuzení nacionalismů. Kulturní homogenizace a kulturní heterogenizace se zdají být souběžnými procesy (Appadurai, 1990).

5.5.1 Národní stát jako mocný konstrukt

Imagined yet not imaginary!

Jak již bylo zmíněno v úvodu, transnacionalismus upozorňuje na konstruovanou povahu národních států. Nyní tuto myšlenku vysvětlíme více. Nacionalismus lze chápat jako ideologii národního státu, která národní stát prezentuje jako přirozenou entitu, jež existuje od nepaměti. To však neplatí, neboť národ a národní stát je produktem modernity, konkrétně je výsledkem „ekonomických, kulturních a politických změn, ke kterým docházelo v průběhu osmnáctého a devatenáctého století“ (Gruneau & Whitson, 1993, s. 250). Přestože tedy národní státy vznikají poměrně pozdě, nacionalismus tuto fázi interpretuje jako čas probouzení se ze snu, jako čas rozpomínání se na historii, kořeny atp. Vždyť národní státy jako Šípkové Růženky spaly a až během národně-obrozenských hnutí je sliční princové (rozumějte obroditelé) začali probouzet (Gellner, 2003).

Především etnický nacionalismus je pak silně spjat s představou o primordiálnosti národa. Nacionalismus také spoléhá na vyprávění příběhů o minulosti národa a vytváří tzv. národní mytologie. Využívá symboliku, která má za úkol povzbudit přemítání o tom, kdo jsme jako národ a čím se lišíme od jiných národních států. Tato ideologie používá různé legitimizační strategie, které udržují a reprodukují konstrukci národního státu. Jednou ze strategií jsou příběhy o sportovních hrdinech bojujících na sportovních polích za naši společnou zemi/kulturu/atd.

5.5.2 Nacionalismus a sport

A large proportion of Britain's Asian population fail to pass the cricket test. Which side do they cheer for? It's an interesting test. Are you still harking back to where you came from or where you are?

Norman Tebbit

Jelikož je sport neoddělitelnou součástí života moderních národů, je velmi úzce propojen s konstrukcí národních identit. Propletenosti sportu a nacionalismu si všímá například i Eriksen, který píše, že:

„Za nejdůležitější druh metaforické války mezi národními státy bychom mohli považovat mezinárodní sport, který zahrnuje patrně všechny prvky tvorby identity spojené s válčením a zároveň obsahuje jen málo násilných a destruktivních rysů“ (2012, s. 183).

Na významnou roli sportu v procesu konstrukce představovaných společenství upozorňuje také Alan Bairner v knize *Sport, nationalism, and globalization*, podle kterého „nám sport poskytuje důležitou arénu, v které můžeme oslavovat národní identity“ (2001, s. 17). Podle Seippela (2017) fungují sporty jako aktivizátory národních identit; jako prostředek, který vyvolává národní vzpomínky a stereotypy, které svůj vznik nepojí se sportem. Pokud jsme pyšní na naše národní atlety, dochází k aktivizaci pocitů stejnosti a podobnosti, což je vlastně to, o čem je tzv. každodenní či banální nacionalismus. Sport hraje důležitou úlohu v každodenní neustávající produkci národních identit, neboť je všeprostupujícím prvkem společnosti modernity. Následující výňatek z deníku, kam jsem si zapisovala poznámky k výzkumu, tento fakt ilustruje:

Seděla jsem v kavárně, kde jsem četla článek o nacionalismu a sportu. Snažila jsem se soustředit, ale nemohla jsem přeslechnout rozhovor mladé ženy a staršího muže – jednalo se o tenistku vyjednávací kontrakt s manažerem klubu. U dalšího stolku se pak bavila parta teenagerů

o volejbalových trénincích a při odchodu jsem ve dveřích potkala běžce se startovní cedulí *run czech* na tričku – myslím, že ten den se zrovna běžel závod *run tour*, a proto byly také některé městské části pro dopravu uzavřeny. Vyšla jsem ven z kavárny a uviděla muže ve fotbalovém dresu, na billboardu vedle sport baru jsem si všimla reklamy, zvoucí mě na další zápas olomoucké Sigmey. Po cestě na autobus jsem minula minimálně tři obchody nabízející sportovní vybavení. Zastavila jsem se u svých rodičů, kteří mi hlásili, na jak pěkném cyklovýletě dnes byli a pak jsme sledovali tenisový zápas v televizi. Hned po něm následovaly zprávy, jejichž neodmyslitelnou součástí jsou i Branky, body, vteřiny. Všimli jste si, že na každém programu je vyčleněn speciální čas pro to, aby se vedle událostí ze světa i z naší země diváci seznámili s nejnovějšími sportovními výsledky? Pamatuji si, že ten večer tam mluvili o úspěších českého hokejisty hrajícího za kanadský tým. Nevadí, že se zápas odehrával v druhé části světa, nevadí, že tam sportovec již deset let žije. Narodil se na území České republiky, takže je náš. A pokud bude úspěšný, bude se dále připomínat, že je z našeho státu. Sport je možná důležitější než si myslíme, než si připouštíme. Je nenápadně vetkán do našeho sociálního života a my už si ani nevšímáme toho, že je kolem nás – všude.

Tímto krátkým pozorováním jsem chtěla poukázat na všeobjímající povahu sportu a jeho neustálou přítomnost v západní kultuře. Zároveň si neodpustím ještě jednu výzvu k antropologickému výzkumu tématu, neboť je zřejmé, že sport je významným aspektem života společnosti a je zapleten i do takových procesů (budování a legitimizace národních států), které s ním zdánlivě a na první pohled nesouvisí.

Sportovci jsou prostředkem státu k udržování klidu a *status quo*, jsou využíváni k tomu, aby občané cítili, mysleli a jednali takovým způsobem, který je v souladu s nacionalistickou ideologií. Jsou součástí mytologií a příběhů národních států, které mají stmelovat, vzbuzovat emoce a vytvářet solidaritu s ostatními, kteří jsou součástí toho samého celku. Na tohle vše je třeba myslet, pokud chceme skutečně porozumět transnacionálním identitám

profesionálních sportovců, neboť oni sami vyrůstali v prostředí, které i jim (jako občanům národního státu) zprostředkovávalo téměř heroické příběhy sportovců. To, že mohou ve jménu národa podávat výkony, je jim od dětství prezentováno jako největší možný úspěch, který má značnou symbolickou hodnotu.

„Já jsem se za českou zemi nikdy nestyděl, my jsme všichni brali být v reprezentaci jako něco výjimečného. Já jsem byl 12 let reprezentantem a cítil jsem to jako prestiž“ (Jindřich, sjezdové lyžování).

Role reprezentanta národního státu je spojena s vysokým symbolickým kapitálem, je považována za čest a prestiž. Osoby, které mohou národní stát reprezentovat, požívají velkého respektu a obdivu občanů, mají vysoký sociální status. Všimněme si, jakým způsobem nacionalistický diskurz zvýznamnil určitou společenskou roli, aby podpořil vlastní integritu, suverenitu a loajalitu občanů. Národní stát disponuje neobvyklou mocí utvářet kategorie myšlení, proto není snadné prohlédnout jeho legitimizační strategie, jelikož je zkrátka považujeme za něco normálního a předem daného. Z toho také vychází metodologický nacionalismus, neboť „na stát aplikujeme kategorie myšlení jím samotným produkované“ (Bourdieu, 1998, s. 74), tím pádem si neuvědomujeme, že se jedná pouze o konstrukt, a to velmi mocný konstrukt, který je ve smyslu W. I. Thomase více než reálný ve svých důsledcích.

5.5.3 Transnacionální zkušenost versus nacionalistický diskurz

We feel free because we lack the very language to articulate our unfreedom.

Žižek Slavoj

Transnacionální zkušenost profesionálních sportovců je, jak jsme v předchozí kapitole ukázali, charakteristická dělením příslušností a vznikem vícečetných identit, které jsou vyjednávány v závislosti na rozpořbovaném módu jejich života. Transnacionální identity jsou jiné než identity produkované usazenějšími životními způsoby, než identity, které jsou převážně vyjednávány v rámci jednoho národního státu a ne v transnacionálním sociálním prostoru. Jinakost transnacionálních identit profesionálních sportovců, expatů a dalších rozpořbovaných jedinců ovšem nemá v dominantních interpretačních rámcích a institucích spojených s národním státem oporu (Marada, 2009). Profesionální sportovci byli socializováni v prostředí, kde jim byl zprostředkováván jen jeden interpretační rámec, který ovšem neodpovídá jejich každodenní zkušenosti v transnacionálním sociálním prostoru. Velmi hluboko si zvnitřnili nacionalistický diskurz, jež tvoří univerzalistické, evidentní, samozřejmé představy, nad nimiž se ve společnosti nepřemýšlí, jež jsou považovány za jakési axiomy, za danosti (v Bourdieuově terminologii tomu odpovídá doxa). Osvojili si tedy určitou perspektivu, s jakou se dívají na svět i se slovníkem, kterým tento svět popisují. Z toho také vyplývá neschopnost transnacionálů popsat vlastní zkušenost, která v zásadě neodpovídá nacionalistickému diskurzu, a je s ním v konfliktu. Socializace v prostředí národního státu jim nedala slova, nezprostředkovala jim kategorie myšlení, kterými by svou situaci mohli přesně verbalizovat. To je jeden z projevů symbolického násilí, jež je státem páčáno a kterým si udržuje svou moc.

Nacionalistický diskurz je tedy obvykle hluboko zvnitřněn (díky socializaci) a není pociťován jako nespravedlnost, tedy přinejmenším do doby, než jedinec začne zažívat transnacionální život, čímž se dostává do konfliktu s národním státem a jeho diskurzem. Občané tak jednají podle nacionalistických „pravd“ a tím také udržují nastavený řád, což znamená i reprodukci národního státu. Symbolické násilí ze strany národního státu a jeho struktur je tak nenásilně udržováno. Nicméně právě transnacionální zkušenost, zkušenost dělení loajalit, zkušenost liminální povahy (viz kapitola 6) má potenciál na symbolické násilí národních států, na tyto neuvědomované struktury a neviditelné síly, poukazovat. Přestože tuto svou zkušenost nedokáže přesně popsat, transnacionálové mohou lépe než lidé žijící usazeným způsobem života ukazovat na konstruovanost národních států. Transnacionál je tím, kdo se analogicky s Platónovým podobenstvím o jeskyni osvobodil ze zajetí stínového divadla v jeskyni a zjistil, že stíny objektů, které se promítají na zeď, nejsou skutečné. Venku na slunci odhalil pravou povahu skutečnosti. Nicméně, a teď se pravděpodobně odchýlíme od původního znění podobenství, jedinec neví, do jaké reality se probudil, jelikož stále nemá vhodné termíny k tomu, aby ji mohl pojmenovat, a tak se zmateně vrátí ke svým kolegům do jeskyně. Ve svých představách se občas zatoulá pryč z její temnoty opět na světlo. Také již jeskyni nevnímá jako dříve, už ví, co odrazy na zdi vytváří. Přesto o svých zjištěních nikomu neřekne, nedokáže to. A pak přijde antropolog a termíny mu dá. Co se stane?

Transnacionalismus a v našem případě transnacionální zkušenost sportovců do jisté míry napomáhá odkrývat nevědomé struktury, které se nacházejí pod povrchem somatických a kognitivních praktik sociálních aktérů. Pro Pierra Bourdieua, bylo poslání sociologie/antropologie bojem proti symbolickému násilí a odkrývání těchto neviditelných společenských struktur. Z pohledu Bourdieua každý občan implicitně souhlasí s hegemonií národního státu a

daného diskurzu právě tím, že hraje podle pravidel hry (jak jsme již zmínili, Bourdieu velmi rád používal metaforu hry), která tento diskurz nastavují a která si každý z nás v mládí zvnitřnil – staly se naším habitem. Subjektivní se spojuje s objektivním, struktura je v dialektickém vztahu s aktérstvím.

5.5.4 Národní stát jako mocná struktura

How can you have a sponsor for ten years and then you go to the Olympics and you can't even pack your own bags because the nation has sold you as a package? Norway is a great country to live, but it's never supported me like my sponsors. My flag should be Burton not Norway.

Terje Haakonsen

Jak jsme již několikrát zmínili, pohyb v transnacionálním sociálním prostoru je pro profesionální sportovce naprosto klíčový z hlediska jejich kariérního růstu, jelikož tímto pohybem získávají také různé kapitály, které poté určují jejich sociální pozici v dané sportovní komunitě. Plynulost tohoto pohybu mezi místy je však strukturována a ovlivňována národní politikou států, jejichž nastavení v mnoha případech pohybu zabraňuje, nebo jej alespoň kontroluje. Nicméně pokud je pohyb sportovců na určitá místa v zahraničí, nebo ze zahraničí do státu žádaný, respektive pokud je pro stát výhodný a napomáhá jeho legitimizaci, poté se tyto poměrně pevné překážky v podobě hranic národních států (většinou) daří sportovcům překonat s větší lehkostí než ostatním smrtelníkům. Marada tuto „pragmatickou pružnost institucionálních autorit a opor sociálně-správního systému národních států“ (2009, s. 130) ilustruje na příkladu několika sportovních hvězd a detailněji se zabývá příběhem amerického basketbalisty Maurice Whitfielda, jemuž bylo uděleno české občanství, aby mohl reprezentovat Českou republiku. Rigidní struktury se podle Marady „čas od času ochotně přizpůsobují a někdy obcházejí pravidla, jež jinak samy reprezentují a ustavují, aby se

transnacionálním tlakům nejen přizpůsobily, ale aby z nich bylo možné přímo těžit“ (2009, s. 131). Mimochodem toto není jediný případ toho, kdy národní stát těží z transnacionálního života sportovců. Znovu zde připomeneme příklad hokejisty, který je původem z Čech, ale hraje v NHL. Pokud je úspěšný, Česká republika se k němu hrdě hlásí. Pomocí transnacionálních sítí a předně díky médiím je jeho symbolický kapitál posílán do domoviny, kde na něho jeho spoluobčané mohou být pyšní, čímž se buduje pocit sounáležitosti s představovaným společenstvím národního státu. Ač se to může zdát paradoxní, transnacionální život sportovců, který je v rozporu s diskurzy národního státu, přispívá k jeho budování a legitimizaci. Transnacionální životní způsob hokejisty, který do jisté míry odporuje diskurzu národního státu, přispívá k budování tohoto diskurzu, který generuje tření mezi žitou transnacionální zkušeností rozpořehovaných jedinců a národních narativů o usazenosti.

Národní stát je příkladem velmi mocné struktury, která ovlivňuje mobilitu transnacionálního profesionálního sportovce. Podpora národním státem může ovlivnit vstup sportovce do transnacionální sportovní komunity. Na druhou stranu její nedostatek či nedostatečné množství může vést až k terminaci jeho sportovní kariéry. Sportovci jsou často velmi vázaní na rozhodnutí svazů a jiných mocných orgánů poplatných národním státům, které mohou podle své libovůle rozhodovat o osudu jedinců a jejich (i)mobilitě. Mnoho participantů zmiňovalo závislost na národních institucích, bez jejichž podpory nemohli vyjíždět na turnaje, nebylo jim umožněno se účastnit velkých závodů. Právě tuto závislost, ale také neprůhledné, nepředvídatelné a podle některých také neférové chování ilustruje výpověď z prostředí cyklistiky.

„Protože jsem jezdila mezinárodní závody, tak jsem byla v určitých věcech závislá na federaci cyklistické a tam to dost špatně fungovalo, já nevím, jak je to u ostatních sportů, ale je to obrovská politika, takže díky tomu jsem nikdy nechtěla

u toho sportu zůstat po ukončení kariéry, i když si myslím, že by mě to bavilo. Obrovskou brzdou mého rozvoje byl ten svaz, kde jsme pořád naráželi a i si myslím, že výsledky, byť byly dobré a vážím si jich, myslím si, že ty výsledky mohly být daleko lepší, kdybychom tam nemuseli bojovat s tím svazem. To byly fakt extrémny, kdy nám nedovolili vzít si třeba i potřebný materiál na mistrovství světa, na olympiádu, což je pak nerovný boj s těma ostatníma, se kterýma stojíte na startu a za druhý vás to strašně psychicky ubíjí, je to vážně vyčerpávající, to je, jak kdybyste byla v zaměstnání a ten šéf vás srážel dolů a nedovolil vám tu práci dělat pořádně. O těch problémech teď začínají sportovci mluvit, Ester Ledecká například, ale samozřejmě musíte mít tu pozici, jinak o tom nemůžete mluvit a vaše výroky popřou, úplně vás znemožní, začnou vytahovat částky, kterýma jste byli zasponzorováni“ (Lily, cylistika).

Bezmoc, ale také pocit hněvu vůči „systému“, „svazu“, proti těm „starým strukturám“ mi odhalily, jakou obrovskou moc hraje v transnacionálních životech sportovců národní stát. Po několika velmi emočně nabitých rozhovorech, kde byl skutečně tím nejhorším nepřítelem sportovní svaz národního státu, jsem pochopila, že se rozhodně bude jednat o zkušenost transnacionální, nikoliv kosmopolitní nebo mezinárodní. Národní stát má v dnešní globalizací postihnuté době stále výraznou roli, jakkoliv to zní jako protimluv a odporuje to populární představě o propojenosti světa a homogenizaci. Postoj některých sportovců vůči oněm strukturám, které vnímají doslova jako nějaké zlé mytické postavy, ilustrujeme následujícím textem:

Ta místa zastávají pořád ti samí lidé. Všechno kolem se proměnilo. Sport, vybavení, pravidla, sportovci samotní jen oni zatvrzele sedí na svých pozicích. A nejde se jich zbavit. Navíc z nějakého podivného důvodu se snaží škodit, nejsou flexibilní a pomáhají jen pár vyvoleným – dětem svých kamarádů například. Instituce fungují podle pravidel, ale ta pravidla tvoří a mohou překračovat lidé, kteří se pak podle jejich libovůle mohou odkazovat na to, jak s ničím nemohou moc dělat, na svou bezmoc, která však přichází jen podle toho, jak se jim to hodí. Vědomě tak předstírají

svou nepatrnou úlohu v tom velkém byrokratickém kolosu. Předstírají, že tu odpovědnost má ten jiný neznámý, nebo že tu věc musí udělat tímto určitým způsobem, jelikož je to někde napsáno. Přes všechnu svou bezmoc a nepatrnou úlohu jsou to však Oni, jako zástupci instituce, kdo vám řekne, kam můžete jet. Na který závod musíte, na který vám dají prostředky. Oni jsou ti, co řídí váš osud.

Skrze sportovní svazy a asociace jsou profesionální sportovci pevně svázáni s národním diskurzem, s národním státem, který jim obrazně řečeno povoluje, nebo utahuje šňůrku jejich pohybu. Kdybychom zde mohli používat ilustrace, národní stát a jeho instituce mají v rukou vodítko, které je utaženo kolem krku sportovců a je povolováno podle jejich aktuálních chutí. Například lyžař, který nemá sponzory, potřebuje drahé vybavení a potřebuje se nějak dostat na daleké svahy, může být sebelepší, ale bez ekonomického kapitálu je z komunity transnacionálních sportovců vyloučen. V tomto se projevuje význam národních států, které potom transnacionální život sportovců umožňují, nebo také ne. Pokud má jedinec velmi dobré výsledky a viditelně reprezentuje národní stát, tak jsou mu dávány prostředky na transnacionální pohyb a život, nicméně jak jsme ilustrovali na příkladu Lily, ani vysoká výkonnost neznamena vždy podporu a nemusí být jedincům prokazována. Právě nepředvídatelnost a nejistota plynoucí z takového chování národních institucí byla hodnocena jako velmi negativní prvek ovlivňující kvalitu života transnacionálních sportovců.

Frustrace z neschopnosti kontrolovat své směřování byla explicitně zmíněna většinou participantů, za všechny zde uvádíme příklad ze života Alana, u něhož došlo k velmi nečekanému ukončení podpory, což vedlo i ke konci jeho kariéry.

„Od roku 2017 mě tak nějak jakoby vyřadili, když to tak řeknu, v podstatě mi to do dneška nikdo neřekl, mě přišel mail s lidma, který jsou v reprezentaci, v té užší a širší reprezentaci a já jsem tam nenašel svoje jméno a tím mi v podstatě došlo, že

nejsem v reprezentaci a že nebude ani žádná podpora, tím pádem nebudou ani žádné turnaje, maximálně, že si půjdu zavzpomínat a zahrát jeden, dva, tři, čtyři turnaje na vlastní pěst, takže tímhle ta kariéra vlastně skončila“ (Alan, badminton).

Několik sportovců pak zmiňovalo nevděk a nedostatek docenění ze strany národních států (konkrétně sportovních svazů, pod kterými reprezentovali Českou republiku), když pro ně přestali být užiteční a ukončili svou sportovní kariéru nebo ztratili výkonnost a byli „odejítí“. Věty typu „odhodí vás jako kus použitého nádobí, které svůj účel již splnilo a není třeba se o něj dále starat“ ilustrují frustraci sportovců a jsou explicitním vyjádřením nedostatečného docenění toho, co pro zemi udělali. Z těchto narací by se mohlo zdát, jako kdyby národní stát jen utilitaristicky využíval sportovců k vlastní legitimizaci, a když už neměli co nabídnout, přestal se o ně zajímat.

5.5.5 Transnacionální sociální prostor za dob socialismu a jeho proměna po roce 1989

Pokud se člověk dostal na úroveň státní reprezentace, tak tam byla určitá možnost se dostat do Rakouska, dostat se za hranici snů, tedy za železnou oponu, takže ten sport měl takový ten motivační faktor.

Martin, badminton

Vzhledem k tomu, že se zde snažíme upozornit na vliv, jaký národní státy mají v souvislosti s formováním transnacionálních sociálních prostor, nelze opomenout pravděpodobně nejzásadnější událost nedávné historie, která sportovcům otevřela dveře do světa širší transnacionální sportovní komunity. Téměř každým participantem bylo zmíněno období socialismu a změny, ke kterým došlo po sametové revoluci. Na jednu stranu se o něm participanti vyjadřovali jako o čase, kdy jejich mobilita byla výrazně omezena a pozitivně reflektovali změnu režimu v roce 1989, kterou jim byl umožněn svobodnější pohyb.

Řada sportovců pak poukazovala na strategie, které jim v době socialismu pomohly vycestovat do zahraničí, což v konečném důsledku znamenalo především nabývání fyzického kapitálu / znalostního kapitálu atp. a zvyšovalo to jejich konkurenceschopnost v rámci jejich sportovní komunity. Například lyžaři nemohli nasimulovat stejné podmínky na domácích kopcích, neboť pro rozvoj jejich umění bylo třeba strmých svahů rakouských/francouzských Alp, kterých však nebylo kvůli železné oponě lehké dosáhnout. Ideologie tímto způsobem velmi negativně ovlivňovala pohyb sportovců jak v prostoru, tak na pomyslném výkonnostním žebříčku, neboť právě pohyb v prostoru spojený s překračováním pevně střežených hranic byl spojen s posunem vzhůru v hodnocení v daném sportu. Jedinci nemohli získat dostatečný fyzický kapitál, jelikož neměli přístup do prostředí, kde by jej mohli vybudovat/získat. Jejich sociální mobilita v dané transnacionální komunitě sportovců se do značné míry odvíjela od jejich mobility geografické. Proto také vymýšleli různé strategie, kterými se neflexibilní systém, jenž je izoloval od transnacionální komunity, snažili přelstít. To ukazuje na to, že nebyli jen pasivní obětí systému, ale naučili se v daném prostředí jednat.

Na druhou stranu upozorňovali na to, že právě profesionální sportovci patřili k části populace, která se za dob minulého režimu mohla pohybovat jednodušeji/volněji v porovnání s většinou populace ČSSR.

„Lyžaři měli tu možnost jako reprezentanti vycestovat do zahraničí, ale to normální populace neměla“ (Jindřich, sjezdové lyžování).

Sice byl jejich pohyb stále výrazně limitován a velmi kontrolován, ale v porovnání s ostatními občany byl jejich životní prostor o poznání širší. Být profesionálním sportovcem znamenalo mobilnější životní styl a podle některých participantů to byla také jedna z motivací, která je k profesionálnímu sportu vedla. Některými byla rovněž pozitivně popisována

socialistická organizace a podpora sportu, jež byla ovšem součástí státotvorných procesů socialistického Československa a měla za cíl legitimizaci národního státu. Zároveň měl sport v době socialismu odvést myšlenky veřejnosti od nekalých praktik spojených s narušováním autority, měl posilovat autoritu státu a vlastně celého Sovětského svazu (a kromě toho fungoval jako jeden z prostředků studené války, kdy právě velké sportovní události umožňovaly přetlačování geopolitických mocností té doby). Právě podpora mobility profesionálních sportovců před rokem 1989 je výbornou ukázkou oné institucionální flexibility struktur národních států, které rigidní pravidla neváhají ohýbat a čile měnit, pokud z toho mohou něco získat.

Pro mobilitu profesionálních sportovců bylo klíčové otevření hranic po roce 1989, což velmi ovlivnilo transnacionální sociální prostor a vyjednávání identity sportovců v něm. Někteří z nich byli také přímo uprostřed listopadového dění:

„V roce 89 jsme zvonili klíčkama na Václaváku, to jsme byli my tady s panem B. a pamatuji si, že náš zápas byl asi den před a byl to televizní zápas, tady byly kamery připravený a my už jsme byli taky připravený, že se bude nastupovat a v té době už se tady na Václaváku odehrávaly ty klíče. My jsme to už vnímali, protože jsme byli vysokoškoláci a ta parta fungovala velice dobře, tak jsme se domluvili, že na ten zápas nenastoupíme a myslím si, že to byl zrovna Adam, kdo předstoupil před televizní kamery a řekl, že sympatizuje s těma studentama, že hrát nebudem ...to byla takováhle síla, my jsme ten zápas vlastně neodehráli a vlastně jsme dali do té televize signál, že se něco děje. U televize sedělo nějakých milion diváků, že se chtějí dívat na hokej Sparta, já nevím proti komu ...jako mohlo to být hrozné a otočit se to, ale vyhráli jsme i tenhle zápas“ (Alexandr, hokej).

U starších participantů výzkumu jsem zmínku o změně režimu, jak ji zde vypráví například Alexandr, předpokládala, neboť se výrazně odrazila na jejich dalším životním směřování. Pro mě osobně překvapivým bylo zjištění, že se této změny nějakým způsobem dotkli všichni participanté. Dokonce i ti,

kteří sametovou revoluci zažili jako děti, nebo vůbec ne, tímto narážím na nejmladší participantku výzkumu, bývalou moderní gymnastku, která se narodila až na počátku let devadesátých. Z tohoto důvodu jsem tuto událost zařadila, jelikož pro všechny byla subjektivně velmi důležitá. Navíc se nejednalo jen o pozitivní změny spojené s náhlou svobodou pohybu, ale profesionální sportovci zachytili také celou řadu problémů, které po změně režimu v roce 1989 nastaly.

V chaotickém prostředí devadesátých let byla řada institucí spojených s bývalým režimem zrušena a podpora sportu se následkem toho stala mnohem méně koncepční. Finanční dotace sportu poklesly, rovněž podpora vrcholového sportu se stala mnohem méně systematickou. 90. léta také zaznamenala odliv mnoha nadějných sportovců, kteří v zahraničí viděli možnost svého uplatnění, zlepšení svého výkonu apod. Nedělo se to jen v případě vrcholových sportovců, ale také trenérů, kteří měli *know-how*, jinými slovy kulturní kapitál, který by mohli předat dalším generacím.

„Ti trenéři, a to bylo to zajímavý, když se po revoluci hranice otevřely a možnosti se pro všechny staly reálný, tak ti trenéři odešli do zahraničí, to znamená, že ti, co měli zkušenosti, odešli, všichni zmizeli pryč, takže najednou byla jakási doba temna trenérská. Já jsem najednou neměl tu trenérskou kvalitu kolem sebe, takže jsem se v 18 letech stal nejlepším, protože ty ostatní řekli: „nezlobte se, já jdu jezdit profíky do Ameriky“ (Jindřich, sjezdové lyžování).

Se zvětšením prostoru tedy došlo i k jakémusi „rozlití“ dovedností pryč za české hranice. Přetlak, který se zde za dob socialismu vytvořil, se ovšem neuvolňoval kontrolovaně, ale spíše došlo k jeho okamžitému vypuštění a z velmi nahuštěného prostředí se profesionální sportovci rozprchli dále do světa. Najednou zde existovala možnost svobodně se přestěhovat a působit v zahraničních týmech, nicméně influx sportovců, ke kterému po politickém

převratu došlo, byl takový, že zkrátka někteří museli zůstat doma, aby se jiní mohli pohybovat. Nabídka v tomto smyslu převyšovala poptávku.

*„No mě to přitahovalo kamkoliv, my jsme neřešili kam, prostě pryč, vzít nohy na ramena a vydělávat šilinky, marky nebo prostě cokoliv, takže jsme chtěli všichni pryč...všichni šli do zahraničí a všichni chtěli peníze, dolary, tak samozřejmě já, když jsem vyhrál titul mistra republiky, tak jsem si myslel, že budu žádané zboží na trhu ..nicméně do té doby odcházelo do zahraničí nějakých deset hráčů za sezónu, no a teď najednou jich odcházelo 300, tak jsem chtěl někam do Norska, a to nevyšlo, tak jsem byl takovej zklamanej, a protože jsem z jihu Čech, tak samozřejmě Rakousko bylo pro mě přitažlivý, protože jsem pořád koukal za hranice, protože tam bych mohl z Třeboně do Rakouska, je to jen 40 km“
(Alexandr, hokej).*

Transnacionální sociální prostor profesionálního sportu je v tomto smyslu také opatřen různě propustnými hranicemi a vstoupit do něj se podaří, jen pokud jedinci disponují daným kapitálem, či jsou naplněné další podmínky. Tento prostor není alternativním rovnostářským, naprosto inkluzivním rájem, který konkuruje zlým národním státům. Naopak je nabyt hierarchiemi, mocenskými nerovnostmi a strukturálními překážkami. V souvislosti s Alexandrovým vyprávěním je třeba upozornit na to, že mobilita je strukturovaná a pohyb jedné entity závisí na imobilitě entity jiné. Pokud se v týmu uvolnilo jedno místo a hlásí se na něj tři kandidáti, mobilita jednoho bude v tomto případě znamenat neschopnost pohnout se pro další.

V devadesátých letech se čeští sportovci zařadili do globalizovaného masového sportu už jen tím, že jim bylo umožněno učit se od lidí z celého světa. Transnacionálními sítěmi začaly do Česka proudit znalosti, různé metody a postupy, různé tréninkové styly, přicházeli ale také lidé. Čeští sportovci začali žít skutečně transnacionální životy, což bylo podpořeno rozvoji mobilních telefonů a internetu. Jejich životní prostor se roztáhl a zvětšil. Jejich představitost se stala transnacionální, výjezdy do zahraničí už

nebyly jen sny, ale možnosti. Najednou se jezdilo na tréninky do Peru, na Kanárské ostrovy a dále. Jejich životy se však od země původu, kde měli nejsilnější sociální sítě, či zakončení jejich sociálních sítí, neoprostily.

Někteří z nich začali žít na dvou místech najednou, pracovali půl roku v americkém klubu a pak se vraceli domů, za rodinou. Další jako nomádi objížděli turnaje, přičemž měli jedno místo, kde se zastavili, vyprali si a jeli dál. To, co jim dávalo jistotu, byla mobilní rutina, pravidla a řád sportu a známé tváře, které na okruhu profesionálního sportu potkávali. Tito lidé možná jsou soci, ale jsou to také přátelé a často i sportovní rodina. Jsou to prvky transnacionálních sociálních polí, které vám poskytují jistotu, ať už se pohybujete okolo rovníku nebo na severu Evropy. Přestože někteří profesionální sportovci již v zahraničí zůstali, řada z nich se po letech vrátila zpět a přinesla ze svých pobytů cenné zkušenosti. Místo popisu jevu jako *brain-drain* můžeme osudy mých participantů, kteří působili v zahraničních klubech, ale kteří se po určitém čase (většinou na sklonku jejich kariéry) vraceli do České republiky, pojmenovat jako *brain-circulation*.

V této krátké historické odbočce jsme poukázali na vliv národního státu a jeho ideologie na formování transnacionálních sociálních prostor, v kterých profesionální sportovci vyjednávají svou identitu. Ukázala se zde také jedna velmi užitečná funkce biografií, které nám zprostředkovávají to, jakým způsobem obyčejní lidé vnímají velké historické momenty, a poukazují na to, jaký vliv měly na jejich životní směřování. Biografie nám poskytují alternativní náhled velkých příběhů, které se staly předmětem kritiky postmodernistického hnutí. Umožňují nám vidět význam přelomových historických událostí pro osudy jednotlivců, pro formování jejich identit, ale také nám poskytují svědectví o tom, jak jednotlivci jako aktéři ovlivňovali jejich průběh.

5.5.6 Na etnicitě (ne)záleží?

Národní stát se snaží vytvořit představu o tom, že národní či etnické identity jsou primárními identitami občanů. Jak jsme však ukázali, v každodenním životě transnacionální sportovci nepovažují svou etnickou identitu za nejvýznamnější či nejsvrchovanější. V každém případě se však jedná o atribut, který hraje svou nezanedbatelnou roli, a to například v přístupu do transnacionální sociální komunity profesionálních sportovců nebo v ovlivňování pozice jedince v ní. Zároveň je třeba upozornit na situační povahu etnicity a její různé (a také proměnlivé) významy pro odlišná sportovní univerza. Etnicita ve sportu slouží často jako praktický orientační ukazatel, který souvisí především s tradicí určitého sportu v dané zemi a typickou úrovní sportovců, kteří z té země pocházejí. Například alpské země jsou díky svým podmínkám tradičně považovány za úspěšné v lyžařských disciplínách, takže Rakušani, Němci, Švýcaři a Francouzi budou díky jejich etnickému zázemí obávaní soupeři. Na druhou stranu v badmintonu nebo moderní gymnastice svou pozici ztrácí. Zkrátka být Rakušanem na poli lyžařského sportu a na poli badmintonu znamená dvě naprosto odlišné věci. Etnicita v každém sportovním světě představuje jiný symbolický kapitál, který bude jedinci především zpočátku přisuzován (nicméně jeho zařazení právě kvůli etnicitě je spíše takovým vstupním orientačním ukazatelem a dále se odvíjí primárně od jeho výkonu v daném sportu).

Jak také píše Eriksen, „řada mezietnických vztahů v sobě nese značnou asymetrii, pokud jde o přístup k politické moci a ekonomickým vztahům“ (2012, s. 60). To můžeme pozorovat na příkladu moderní gymnastiky, která je velmi silně spojena s Ruskou federací, a právě kvůli tradičnímu úspěchu v tomto sportu má tato země v hierarchii daného sportovního prostoru vysoké postavení, které například znamená to, že na závodech se kromě angličtiny mluví převážně rusky. Pak samozřejmě také dochází k reprodukci jejich

postavení, jež je protknuto respektem vyvolávaném v ostatních závodnicích. Navíc pokud je určitá země v nějakém sportu tradičně úspěšná, investuje do něj větší finanční kapitál, a to samozřejmě znamená také udržení si vysokého statusu v daném sportu. Sami sportovci jsou si těchto hierarchií vědomi a někdy se to také odráží na jejich pojetí o sobě. Většinou však dochází k setkávání sportovců bez implicitního odvolávání na etnicitu, neboť tento vrozený status v konečném důsledku neovlivňuje jedincovo postavení ve skupině, jejíž hierarchie je založena do značné míry na statusu získaném, to znamená na výkonu jedince. Přestože etnické klasifikace můžeme považovat za praktický způsob vytváření řádu v sociálním univerzu (Eriksen, 2012), pro konkrétní sportovní univerzum jsou často mnohem významnější jiné řád-tvořící komponenty např. již zmíněná výkonnost jedince spojená s kulturním kapitálem. Zároveň je však třeba zmínit, že etnicita je i s tímto kapitálem propletena (jak jsme ukázali na příkladu nadvlády Rusů v moderní gymnastice).

Systém sociální klasifikace ve sportovním univerzu etnicitu používá určitým způsobem, který však musí být chápán v kontextu právě tohoto konkrétního univerza. Symbolický kapitál, který se s touto etnickou příslušností pojí, má v každém prostoru odlišnou hodnotu a význam.

Pokud se zamyslíme nad transnacionální komunitou profesionálních sportovců, jedná se nepochybně o polyetnickou skupinu, nicméně jedná se také o profesní skupinu, která sdílí i určitou kulturu ve smyslu sdílených symbolických významů, interpretačních rámců, mýtů, historie atd. Stejně jako Abner Cohen (1974) hovoří o londýnských makléřích jako o etnické skupině, můžeme také do určité míry považovat komunitu transnacionálních sportovců za specifické etnikum, za nový kmen.

Sítě profesní solidarity vrcholových sportovců jsou transnacionální a překračují národní/etnické hranice. V těchto sítích mohou být zapleteni jak profesionální sportovci z místa původu jedince, tak odjinud, tedy ti, s kterými má sportovec společný etnický původ, i ti, s nimiž jej nesdílí. Bez ohledu na sdílenou etnicitu je pravděpodobné, že s dalšími členy transnacionální komunity profesionálních sportovců bude sportovec sdílet mnohem více než s jedincem se stejnou etnicitou, který však není členem transnacionální komunity profesionálních sportovců. Například německý fotbalista bude se švédským fotbalistou, se kterým je v jednom týmu, sdílet mnohem víc než se svou sousedkou, která je v důchodovém věku, celý život pracovala jako prodavačka v krámu s potravinami a o fotbal ani jiný sport se nikdy příliš nezajímala. Tímto možná trochu extrémním příkladem chceme poukázat na obecný jev zvýznamňování etnických identit, ke kterému v dnešním světě dochází, nicméně předpokládat, že etnické příslušnosti jsou významnější než jiné příslušnosti (např. k transnacionální komunitě sportovců) je chybné a neexistuje pro tuto představu pádný důvod.

Doposud jsme prozkoumali zákoutí transnacionálních sociálních prostor a pohyb transnacionála v nich. Zaměřili jsme se na významné aktéry, které tyto prostory utváří. Také jsme vysvětlili, jakým způsobem jsou sportovci ukotveni v pohybu nebo že se velmi silně identifikují s transnacionální komunitou sportovců. Dospěli jsme k dílčímu závěru, že jejich identifikace se známými tvářemi, které periodicky potkávají na různých místech v rámci jejich sportovního univerza, utváří jejich primární identity. Přesto je třeba napsat, že jejich identity jsou vícečetné a v určitých momentech se pro ně může zdát významnější či relevantnější např. etnická identita.

6 DĚKUJEME, ODCHÁZÍME²⁵: O opouštění transnacionálních sociálních prostor a hledání nové identity

---

One thinks of identity whenever one is not sure of where one belongs ...

Zygmunt Bauman

Společně jsme dospěli až do závěrečné části této práce, která tematicky odpovídá konci profesionální kariéry sportovců a jejich (někdy částečnému) odchodu z transnacionálního sociálního prostoru a postupnému budování nejenom nových kariér, ale také pojetí o sobě. Po velmi dlouhé době již nejsou vrcholovými sportovci, ale musí se stát někým jiným. Někteří autoři hovoří o odcházení ze sportu a ukončení sportovní kariéry jako o „sociální smrti“, další uvádějí hrozivá čísla týkající se depresí, které po svém odchodu z vrcholového sportu jedinci zažívají (Prinz et al., 2016). Identitární krize, jež je spojena s vynuceným nebo dobrovolným odchodem na odpočinek, nejsou ve sportovním světě výjimkou, ale spíše pravidlem, a proto se nyní blíže zaměříme na to, proč je tak těžké odejít, jakým způsobem sportovci odchází a zdali odejdou zcela, nebo s transnacionální sportovní komunitou zůstávají propojeni.

Odcházení z transnacionální sportovní komunity a opuštění transnacionálního sociálního prostoru nesouvisí jen se stárnoucím tělem sportovců, jedná se o multifaktoriální jev, který má psychologické, sociální, finanční a profesní dimenze (Taylor et al., 2005). V tomto jsem shledávala svůj

---

²⁵ Děkujeme, odcházíme, byla iniciativa českých lékařů, kteří se prostřednictvím podání hromadných výpovědí v roce 2011 dožadovali zlepšení pracovních podmínek. V textu na ni tímto způsobem odkazuji, neboť ji lze přirovnat k pocitu nedocenění a nedostatečné podpory, jež profesionální sportovci během a především po konci kariéry zaznamenávali.

biografický přístup velice nápomocný. Odchod z prostoru profesionálního sportu není způsoben jen nižší výkonností a jednoduše tím, že sportovec už nestačí svým mladším kolegům (nevyrovná se jim fyzickým kapitálem). Změny v osobním životě jedinců či různé nepředvídatelné události mohou tento odchod uspíšit, či ho udělat mnohem schůdnějším. Sportovci sami pak svůj odchod vnímali podle toho, jak moc jej předvídali a mohli se na něj připravit. Obecně se ukázalo, že pozvolnější odcházení a delší příprava na něj je pro jedince méně náročná než náhlé ukončení kariéry např. kvůli zranění, to také odpovídá výsledkům předchozích studií, např. Knights et al. (2015). Zároveň je třeba říci, že jedinci zažívali velmi komplexní pocity od strachu z neznámého přes úlevu až po smutek a zlost. Nicméně nebudeme zde hlouběji analyzovat, jaký dopad má taková zásadní životní změna na psychiku profesionálního sportovce, to je úkol psychologie a v tomto smyslu musíme napsat, že je daná oblast poměrně dobře zmapovaná (Park et al., 2013). Nás bude zajímat tento odchod z hlediska pohybu sportovce v prostoru, konkrétně v transnacionálním sociálním prostoru. Budeme sledovat jeho snižující se participaci v transnacionálním sociálním prostoru a oddalování se od transnacionální sportovní komunity. Také se podíváme na to, zdali bývalí sportovci mobilizují transnacionální sociální kapitál ve svém dalším životě.

6.1 Postupný odchod

Někteří sportovci vnímali odchod ze sportu jako další životní posun. Svému ukončení sportovní kariéry rozuměli tak, že nadešel čas, aby začali budovat rodiny, aby se usadili, aby se začali soustřeďovat na ostatní místo sebe.²⁶

---

²⁶ Povšimla jsem si, že v tomto bychom mohli hledat paralelu s Eriksonovým pojetím vývoje psychiky jedince. Celá řada sportovců je ve fázi reprodukce, chtějí tu být pro druhé, touží po rodinách, klidu a zázemí, již jim nestačí nejistý sportovní úspěch.

V každém případě bylo opuštění transnacionálního sociálního prostoru profesionálního sportu snazší pro ty, kteří se na odchod připravovali a během sportovní kariéry se nesoustředili pouze na sport. Jinými slovy, pokud se jedinec v průběhu své kariéry snažil zapojit i jinak do sociálního života společnosti a pokud se seznámil i s dalšími sociálními poli a jejich pravidly, bylo pro něj snazší vypořádat se s touto objektivně velmi náročnou životní změnou.

Mnoho participantů výzkumu se na svůj odchod z transnacionálních sociálních prostor profesionálního sportu připravovalo pomocí souběžného studia vysoké školy.²⁷ Mezi sportovci panuje povědomí o tom, že je dobré myslet i na zadní vrátka a současně se sportem např. vystudovat vysokou školu, nicméně jedná se většinou o položku s nižší prioritou. Vzhledem k tomu, že akademická sféra je podřízena sportu, mnoho sportovců přizpůsobuje školu svému harmonogramu. Z rozhovorů se ukázalo, že současné studium vysoké školy a aktivní participace ve vrcholovém sportu je pro jedince značně náročná, ovšem vzhledem k sociálnímu tlaku společnosti a konkrétně rodiny se o studium a jeho úspěšné dokončení snaží. Většinou vymýšlí různé strategie, které by jim umožnily nabývání jak kulturního kapitálu na poli sportu, tak kapitálu na poli akademickém, což je leckdy nesnadný úkol. Alan, Robert i Alexander (a mnoho dalších) popisovali jak

---

²⁷ Kombinace sportovní kariéry se studiem je v odborné literatuře konceptualizována jako duální kariéra (Ryba et al., 2015). Na tento fenomén se v nedávné době zaměřila i pozornost orgánů Evropské unie, konkrétně Evropská komise vydala *EU Guidelines on Dual Careers of Athletes* (2012). V souvislosti s tímto dokumentem se v České republice pod záštitou Olympijského výboru realizuje program Duální kariéra, který je zaměřen na „vrcholové sportovce, kteří reprezentovali ČR na mezinárodní scéně“ (ČOV, 2018). Přednostně pak jsou podporováni medailisté z významných akcí jako je například olympiáda nebo mistrovství světa.

jejich sportovní aktivita ovlivňovala výběr školy, způsob studia a také obecně způsoby, které jim dovolovaly světy univerzity a sportu propojit.

„Takže první ročník se mi nepodařilo udělat asi tři zkoušky, možná jeden zápočet, nevím a zároveň jsem měl tu vizi jet do Dánska a nějak to skloubit dohromady a tak mě napadlo zeptat se, jestli si můžu rozložit ročník, to mně povolili, takže já jsem vyrazil“ (Alan, badminton).

„Kvůli sportu jsem chtěl nějakou lehčí školu, abych to mohl kombinovat, takže jsem šel na pajdu, udělal jsem si tělocvik – angličtinu – a pak už jsem to taky rozkládal, protože jsem začínal trénovat v zahraničí“ (Robert, triatlon).

„No, šlo to těžce skloubit, protože já jsem byl v Budějovicích a škola byla tady, takže jsem utíkal tam a utíkal tady a snažil jsem se to prokličkovat a vlastně ve 4. ročníku mi bylo řečeno v Budějovicích, buď budeš hrát hokej, a nebo budeš studovat vysokou školu, já jsem šel na zkoušku k panu doktoru a on mi říká, že jsem nějaký zvadlej, no dostal jsem ultimátum, buď budu hrát hokej, nebo budu dělat školu, takže takhle zvedl telefon zavolal na Spartu a řekl, že máme nový levý křídlo, a když zavěsil, tak říká: hele, mladej, seber se, budeš hrát u nás“ (Alexandr, hokej).

Vedle studia se někteří na ukončení sportovní kariéry připravovali tak, že své vydělané peníze investovali či začali podnikat, což zpětně hodnotí jako velmi moudré rozhodnutí.

“Peněz jsem měl dost, takže jsem se začal jistit, protože abych ty peníze neměl v bance, takže jsem začal investovat v místě bydliště a ten projekt se nám vydařil, vytvořil jsem fitness centrum. Takže během kariéry jsem plánoval, co bude. Já mám spoustu kamarádů, kteří třeba hrají českou ligu a třeba mají nějaké úspory, ale neví, co budou potom dělat nebo kam půjdou ...budou muset jít na pracák nebo co bude s nima?“ (Vincent, hokej)

Robert zde upozornil na obecný problém, s kterým se potýká řada sportovců po ukončení kariéry. Jednak je tento přechod psychicky náročný, ale zároveň

souvisí se ztrátou materiálního zabezpečení. Profesionální sportovec není až na výjimky zběhlý v investičních záležitostech a nemá ani příliš času se jimi zabývat, zároveň však v určitých obdobích svého života může nárazově disponovat většími finančními obnosy, s kterými je třeba rozumně naložit, tak aby sportovec byl v případě náhlého ukončení kariéry alespoň na nějaký čas finančně zajištěn. Zde tedy vzniká prostor pro iniciativy, které by sportovcům pomáhaly se spravováním jejich financí ještě v průběhu jejich kariéry. S několika participanty jsme se o potřebě této podpory bavili. Z Robertova vyprávění (a z mnoha dalších rozhovorů) také vyplývá to, že sportovci často neví, jakým dalším směrem by se měla jejich kariéra ubírat, což by mohlo být vyřešeno programy kariérního poradenství.

Několikrát bylo zmíněno, že sport vytváří svět, který je všepohlcující. Sportovci žijí v bublině, ve vakuu, odstříhnutí od okolí. Sami si tento fakt uvědomují a reflektují ho.

„Ten sportovec opravdu žije ve vakuu a pak z toho vakua jakoby vyskočí a teď já jsem vděčná za to, že jsme rozjeli firmy. Nevěděli jsme, jestli to bude fungovat a jak já jsem byla v tom sportu dravá a ctižádostivá, tak i v tom podnikání jsem se do toho ponořila a nechtěla jsem zklamat“ (Lili, cyklistika).

Vzhledem k tomu, že sport prostupuje všemi sférami života jedince a sportovce do značné míry fyzicky a psychicky vyčerpává, je pro ně velmi obtížné vyvinout úsilí a během sportovní kariéry se zaměřovat na to, co bude následovat po ní. Tento fakt ilustruje Robertova výpověď o náročnosti sportovního řemesla:

„Ten sport je tak pohlcující, že člověk si ani nestihne vybavit byt, protože jenom furt maká, je unavenej, maká, je unavenej ...je to takový drsnější povolání“ (Robert, triatlon).

Přechod z velmi uzavřeného světa profesionálního sportu do (podle slov profesionálních sportovců) světa „reálného“ je tedy značně nesnadný, přestože se na něj jedinec připravuje. Zároveň pro mnoho sportovců jsou myšlenky spojené s koncem kariéry něčím, čemu se vyhýbají, co zatlačují do nevědomí. Nicméně právě pro ty, kteří zůstávají záměrně absolutně pohlceni sportem a nesnaží se sami sebe připravit na konec kariéry, je odchod z profesionálního sportu nejnáročnější.

6.2 Nečekaný konec

Rozhodnutí opustit kariéru někdy učiní sami aktéři na základě racionálního zvážení pro a proti. Zhodnotí svoji vlastní pozici v transnacionálním prostoru, svůj fyzický kapitál v porovnání s ostatními a podle toho se rozhodnou. Někdy ovšem je konec nečekaný. Nastanou okolnosti, které jim již nedovolí v transnacionální sportovní komunitě participovat. Může se jednat i o náhlou ztrátu ekonomického kapitálu, která již neumožňuje jedinci pohyb v transnacionálním sociálním prostoru. Například nečekaná smrt mentora a sponzora v jedné osobě neočekávaně ukončila Martinovu kariéru profesionálního sportovce.

„... a furt se tady prolínal, jak jsem říkal na začátku toho vyprávění, inženýr Bronislav Kalous, který byl mým mentorem a díky své pozici v Tříneckých železárnách jedním z velkých podporovatelů, protože přes něj šly relativně velké peníze na moji sportovní kariéru, a když bylo všechno připravené, že po civilní vojenské službě bych se vrátil do Francie a finančně by byla zajištěna rodina, tak bohužel měl tragickou autonehodu, když vezl otce na operaci, a ne vlastní vinou, ale do protisměru vjelo auto a oba dva tragicky zahynuli, takže tím nastal výrazný zlom ...věděl jsem, že v České republice pro to nejsou podmínky, pokud mám cíl olympiádu další a zas to nebylo tak silné sponzorské zabezpečení, takže tam dostala přednost ta stránka trenérská“ (Martin, badminton).

Navzdory tomu, že podmínky již Martinovi nedovolily účastnit se vrcholového sportu v roli sportovce, se sportovním univerzem zůstal propojen svou novou (trenérskou) rolí v něm.

Transnacionální sportovci si často uvědomují, že jejich těla již nestačí mladším kolegům, kteří bojují o pozice v transnacionální sportovní komunitě. Vrátili se k metafoře těla jako nástroje, jejich tělo je již příliš porouchané, aby sloužilo jako nové modely mladších kolegů. Následkem dlouhodobého přetěžování se zranění množí a oni ztrácí fyzický kapitál, s jakým vstupovali do transnacionálního sociálního prostoru a který si zde budovali. Zranění či nemoc jim zabraňují v pohybu na hřišti, kurtu, v bazénu, ale také jim neumožní participovat na soutěžích, kde se ostatní z jejich komunity potkávají, aby měřili síly a ujasnili si pozice v žebříčku. Příliš dlouhá neaktivita neznamena nic dobrého. Během sportovcovy imobility se hranice transnacionální sportovní komunity stávají pevnějšími, a čím déle se života komunity neúčastní, tím náročnější je pro něj najít si cestu zpět do transnacionálního sociálního prostoru profesionálních sportovců. Přestože je transnacionální komunita jen představovaná (*imagined*) její hranice, rozhodně nejsou *imaginary* a mohou být ve svých důsledcích stejně nepřekonatelné jako několikametrové zdi! Jelikož se jedná o extrémně kompetitivní prostředí, nikdo tu na vás nečeká. Komunita si dále žije velmi dynamickým životem – mění se pozice, ustanovují se nové hierarchie i daný sport se vyvíjí. Návrat se proto pro některé stane nemožným, nebo příliš těžkým na to, aby o něj znovu usilovali.

Někdy je však i zranění jakýmsi vykoupením, které pomůže s rozhodnutím o odchodu, jenž sám sportovec nemá sílu učinit. Jak jsme psali na počátku práce, správné načasování je ve sportu vše, a proto i zranění ve vhodnou chvíli může být vítaným společníkem. Lily si svůj odchod nikdy nedovedla představit a paradoxně byla vděčná tomu, že její tělo již závodit nemohlo.

„Já jsem ale ten sport strašně milovala a strašně jsem milovala závody, mě by nebavilo sportovat a nejezdit ty závody, mě bavilo podávat ty výkony, ale takové to zdravé soupeření. Já jsem nikdy neuznávala takové to nevráživé, já jsem do toho musela jít s láskou a mě naplňovaly ty závody a nedovedla jsem si představit, že to nebude ...jako ta nemoc mi to ulehčila v tom rozhodování na konci té kariéry, protože já jsem si celou kariéru nedovedla představit, že nebudu závodit ...jako samozřejmě, že to nejde do nekonečna ...jako jsou nějaké závody a prostě jsem tím strašně žila ..v plné síle jsem si nedovedla představit, jaké to bude ... opustit tohle všechno ...to závodní prostředí ...ty kontakty s těma kamarádkama, s Ukrajinkou, s Litevkou, s Ruskou ... jakože z toho člověk odejde ... takže tím se mi ten konec ulehčil“ (Lily, cyklistika).

Lilyina výpověď dokumentuje pohlcení sportem a absolutní vnoření do tohoto specifického univerza, které jsme zmiňovali dříve. Také je zde vidět, že velmi těžké pro ni bylo nejenom opustit vrcholový sport jako takový, ale odchod pro ni znamenal také přerušování vztahů s členy transnacionální sociální komunity.

Náhlé (i očekávané nebo plánované) ukončení kariéry, a tedy i odchod z transnacionálního sociálního prostoru může být pro sportovce obrovským šokem, neboť ztrácí nejen činnost, která je naplňovala, ztrácí prostor, jehož pravidlům rozumí, ale především ztrácí intenzivní kontakt s podobně orientovanými lidmi. Přestože sportovci manifestují vyšší míru rezistence, je pro ně přechodové období, během něhož se musí vyrovnat s tím, že už nejsou profesionálním sportovcem, a znovu si definovat představu o sobě, nesmírně náročné. Nyní se blíže zaměříme na důvody, které činí tento přechod tak obtížným a obecně se podíváme na životní dráhu sportovce optikou liminality.

6.3 Liminální prostor

Odcházení z transnacionální komunity sportovců ponechává jedince na kratší, či delší dobu v liminálním prostoru, než se plně ztotožní se svou další hlavní identitou. Nicméně liminalita není spojena jen s koncem jeho kariéry. Mnoho vrcholových sportovců se téměř neustále nachází na hraně, na pomezí zranění, či dokonce smrti a často chybí jen velmi málo, aby ji překročili.

„První rok jsem měl zranění, že jsem málem vykročel...vnitřní zranění, natržená tepna, to jsem měl štěstí, že kolem jeli rybáři...já jsem měl tep 30, tak mi dávali dvě injekce do srdce ... zachránili mě, ale já bych ještě chvílku tam žil (smích). To byl velkej setback a musel jsem začínat od nuly, ale byl jsem psychicky silnej, takže jsem byl pátý na Iron manu ve Švýcarsku a dostal jsem se ještě na Havaj tady ten rok, ale to tělo bylo vylágrovaný, já jsem měl nějaké prostě v té pleteni pánevní porušený nervový zakončení, krev jsem měl špatnou“ (Robert, triatlon).

Liminalita je jejich životním stylem už jen proto, že svůj život žijí v prostorech, které existují mezi několika národními státy. Žijí svůj život v šedé neprozkoumané zóně lidských schopností, kde se jejich těla neustále nacházejí velmi těsně u bodu zlomu. I přestože by je jejich liminální povaha života měla teoreticky dobře připravit na období, které se pojí s odcházením z profesionálního sportu, není tomu tak. Krizi identity, kterou zažívají při odchodu, můžeme dle výpovědi participantů označit za jednu z nejvýraznějších, jakou si v životě prošli. Když se vrátíme zpátky do začátku jejich vrůstání do sportovního univerza, do dob, kdy si osvojovali sportovní habitus, kdy se začínalo formovat jejich pojetí o sobě, tak si musíme znovu uvědomit, že sport byl vždy součástí toho, kým byli. Velmi brzy se tak jejich identita spojená s profesionální sportovní komunitou stala jejich primární identitou. Zkrátka byli sportovcem. První větší otřes a menší krize identity pak většina participantů řešila v době dospívání, kdy si museli ujasnit, zdali se sportem chtějí žít, či se budou zabývat něčím jiným. Po vyřešení této krize,

kdy se rozhodli, že budou pokračovat v participaci v transnacionálním sociálním prostoru profesionálního sportu, strávili v tomto prostředí s jasnou představou o tom, kým jsou, dalších několik až desítek let. Mnohé obětovali, mnohé bylo třeba vydržet.²⁸ Museli omezit svůj sociální život, jelikož práce sportovce nekončí v pět hodin večer, ale jeho výkon samozřejmě ovlivňuje i to, co se s jeho tělem děje dlouhodobě. V tomto je sport spíše posláním než profesí. A najednou již nejsou profesionálním sportovcem, s jehož rolí se velmi záhy identifikovali. Navíc na rozdíl od zbytku populace neměli možnost vyjednávat svou identitu v jiných univerzech, nevyzkoušeli si být někým jiným a nemají zkušenost s tím, jak se stát někým jiným. Často jim chybí zkušenost s jinými sociálními rolemi, než je role profesionálního sportovce, nemají zkušenost s jiným sociálním polem, neznají řád jiného univerza a nemohou se mezi nimi volně pohybovat. Atleti mají do značné míry jednodimenzionální, neflexibilní a v některých případech exklusivní atletickou identitu (Brewer et al., 1993), která souvisí s významnou krizí identity po opuštění profesionálního sportu.

Navíc jejich odchod z transnacionálního sociálního prostoru znamená obrovskou změnu v jejich životním stylu. Svě identity vyjednávali v neustálém pohybu, a jak jsme řekli dříve, byli tzv. usazení v mobilitě. Najednou se musí zastavit, jejich translokální rutina, na kterou byli zvyklí od velmi nízkého věku a která se stala součástí jejich habitu, již od nich není vyžadována. Turner píše, že „cesta od jednoho sociálního statusu k jinému je často doprovázena paralelní cestou v prostoru, geografickým pohybem

---

²⁸ Jeden z důvodů, který vede k dlouhodobým negativním reakcím na odchod ze sportu, je spojován se značnými investicemi vedoucími k tomu, aby se z jedince stal elitní atlet (Côté, Baker & Abernethy, 2003).

z jednoho prostoru do druhého“ (1974, s. 58). Pro transnacionální sportovce tento přechod většinou neznamena ani tak cestu, ale spíše relokaci a zastavení se na jednom místě. Zároveň svým odchodem opouští ony známé tváře, které byli zvyklí potkávat na závodech a trénincích na různých místech. Transnacionální sítě, jež je s ostatními sportovci propojovaly, se však ve většině případů nepřetrhávají, ale jak popíšeme dále, spíše se frekvence face-to-face kontaktů s lidmi z transnacionální sportovní komunity snižuje.

Liminalita je ambiguitní stav. Jedinec už není sportovcem, ale ještě neví, čím se stane. Možná už se začal zabývat jinou činností, ale jelikož byl s rolí profesionálního sportovce hluboce identifikován, snaží se najít odpověď na otázku, kým je, a zařadit se tak do společnosti. Tento stav nebo spíše proces přibližují slova Zygmunta Baumana:

„Jedinec se zamýšlí nad svou identitou, pokud si není jistý, kam patří. To znamená, že si není jistý, jak sám sebe umístit do té nezměrné mnohosti behaviorálních stylů a vzorců chování a také neví, jak se ujistit o tom, aby lidé přijali toto umístění jako správné a vhodné, což také znamená, že by pak obě strany věděli, jak se chovat ve vzájemné přítomnosti. Identita je jméno, kterým se označuje vytoužený únik z této nejistoty“ (Bauman, 1996, s. 19).

Hledání nové identity většinou představuje negativní zkušenost, právě z toho důvodu, že se jedinec nachází v nejistotě. Současně ale musíme napsat, že liminalita je „mnohem kreativnější a také destruktivnější, než jsou strukturální normy“ (Turner, 1974, s. 78). Z toho plyne, že v ní sice mnoho zaniká a mizí, nicméně z onoho chaosu se jako fénix z popela vynoří něco nového, nový člověk, nový status, nová identita.

6.4 Stále transnacionálové?

Já ten hokej dělám od srdce, já ho nedělám, protože musím, já ho dělám, protože ho miluju.

Alexandr, hokej

Ty moje pracovní pozice po ukončení kariéry byly velice často zahraniční ... a stejně by mně scházel ten mezinárodní kontakt s tou mezinárodní badmintonovou komunitou.

Martin, badminton

Jaké tedy bylo další směřování sportovců? Do jakého sociálního prostoru se vydali? Nebo snad zůstali součástí transnacionálního sociálního prostoru sportu, kde přijali nové sociální role? Někteří se rozhodli z různých důvodů zcela změnit pole svého působení. Většina participantů však v (transnacionálním) sociálním prostoru profesionálního sportu setrvává a přijímá zde nové role. Stávají se trenéry, manažery, maséry atd. Tato volba je podpořena především tím, že vzhledem ke své sportovní socializaci a osvojení si sportovního habitu disponují znalostí sociálního pole sportu, rozumí danému univerzu, a mohou se proto snadněji realizovat v jiných sportovních funkcích či v jiném sportu, jelikož určité aspekty zde zůstávají stejné. Z toho plyne, že adaptace je pak v určitém smyslu snazší, neboť bývalý sportovec již zná „kulturu organizace“.

Vedle znalosti daného prostoru zde také mohou využívat své transnacionální sítě a kontakty v podobě tzv. transnacionálního sociálního kapitálu, který vybudovali během svého pohybování se v transnacionálním sociálním prostoru. Co se týče tzv. přemostujícího sociálního kapitálu (*bridging social capital*), který jedinci umožňuje získat přístup ke kariérním příležitostem, tak zde hned několik participantů zmiňovalo, že jim vztahy a transnacionální sítě, které si vybudovaly v průběhu profesionální kariéry, pomohly v hledání dalšího zaměstnání. Někteří z nich dostávali nabídky ze své transnacionální sportovní komunity a tím jim bylo i do značné míry

umožněno stále žít transnacionální způsob života, neboť se jednalo o pracovní nabídky ze zahraničí.

Důležité je rovněž zmínit, že své participanty jsem potkávala v různých životních fázích. Někteří právě profesionální kariéru ukončili a z jejich vyprávění plynula nejistota, několik z nich se rozhodovalo, co dále, a další už naplno přijali svou novou životní roli. Pár z nich bylo uprostřed zásadních životních rozhodnutí a bylo vidět, že uvažování o jejich další kariéře je protknuto mnohem širšími prostorovými vzdálenostmi, mysleli v rámci své transnacionální skupiny kontaktů. Několik z nich stále žije velmi aktivní transnacionální život a pohybuje se často mezi více než dvěma národními celky. Tímto jsem tedy odpověděla na jednu z otázek, kterou jsem si kladla na začátku výzkumu, a to, zdali po skončení jejich profesionálních kariér sportovci využívají svou transnacionální zkušenost a zdali někteří z nich budou stále žít rozpohybovaným způsobem života a své směřování rozdělovat mezi několik zemí.

V tomto jim byla jejich transnacionální životní zkušenost nápomocná, neboť jim rozšířila imaginaci jejich možného životního prostoru, dodala jim odvalu a sebevědomí s žitím v zahraničí, ale také získali tzv. transnacionální kompetence – dovednosti, které jim pomáhají fungovat v transnacionálním sociálním prostoru. Navíc někteří uvažovali tak, aby mohli zachovat plynulost pohybu mezi dvěma a více národními celky. Přestože se rozhodli pro život v zahraničí, aktivně se snaží budovat a udržovat vztahy v domácí zemi, aby se mohli bez problémů vrátit, až se tak rozhodnou nebo až se jim naskytne dobrá příležitost. Někteří participanti pak žijí translokálním způsobem života a jejich interní mobilita uvnitř České republiky je značná. Již v úvodu jsem zmiňovala, že zachytit některé bývalé profesionální sportovce nebylo příliš jednoduché, což ukazuje na to, že si způsoby velmi pohyblivého životního stylu přenesli i do své nové profesní role. Další zvolili naprosto usazený způsob života,

nicméně když jsem se ptala na to, zdali jsou v kontaktu s členy jejich transnacionální sportovní komunity, většina odpověděla, že ano. Především skrze komunikační technologie se s nimi udržují ve spojení a v tomto kontextu byli také ony nástroje transnacionalismu – mobilní telefony, internet a s ním spojené sociální sítě a telekomunikační aplikace (facebook, skype atd.) velmi často zmiňovány. Lily, která se úplně odpojila od vrcholového světa sportu, je stále v kontaktu se svými kolegyněmi.

„Já se těch sociálních sítí děším, ale když se to využívá s rozumem, tak je to hrozně dobrá věc, protože s řadou přátel bych se možná ani neviděla z toho zahraničí a díky tomu facebooku mám neustále informace o tom, jak se jim žije, kolik mají dětí, a když už nejsme třeba v tom osobním kontaktu, tak jsme alespoň v kontaktu přes facebook“ (Lily, cyklistika).

Skrze média jsou stále do určité míry a v limitované podobě členy imaginární transnacionální sportovní komunity, stále jsou napojeni na své bývalé kolegy a jiné jedince, kteří byli a jsou součástí sportovního univerza.

„Tak jako dodnes mám ve Francii známý ... teď asi 14 dní mi posílal fotku, má dvě holky, my spolu kamarádíme...“ (Alexander, hokej).

„Stále hovořím s klukama nebo se spoluhráči nebo s bývalými trenéry, který mě trénovali, s těma jsem v kontaktu taky, ať už to jsou různé národnosti“ (Vincent, hokej).

Bývalí profesionální sportovci pociťovali vůči transnacionální komunitě solidaritu, loajalitu a přináležitost i po svém odchodu. I přestože intenzita kontaktů mezi členy transnacionální komunity je po čase mnohem nižší, transnacionální vazby jsou natolik silné, že si jsou jedinci připraveni navzájem vypomoci. Většina participantů výzkumu je kdykoliv ochotna nabídnout pomoc svým bývalým kolegům a naopak ví, že by jim tu samou pomoc opětovali.

„A jsem rád, že jsem se dožil doby, že člověk může cestovat a že na těch cestách vím, že na každém kontinentu najdu xy, na které nejenom v případě nouze se člověk může obrátit, což je pocitově vždy přijatelnější, ale na druhé straně si myslím, že když člověk bude hledat pomoc v té naší entitě malé badmintonové, tak vím, že v té mé generaci hráčské kolem 50–55 let se furt známe a furt se to tak nemění“ (Martin, badminton).

Martin popisuje druhý typ transnacionálního sociálního kapitálu, který lze pojmenovat jako „sbližující“ sociální kapitál (*bonding social capital*) a zahrnuje přátelství s kolegy, bývalými spolužáky atp. (Putnam, 2000). Jedná se o osobnější vztahy, které jedinci poskytují spolehlivý zdroj sociální podpory a pomoci. Tímto kapitálem rozhodně řada z participantů, troufám si napsat, že všichni, disponovali.

Dalo by se říci, že následná kariéra v rámci sportovního prostředí byla pro mnoho participantů jasnou a zřejmou životní cestou právě proto, že pro ně bylo obtížné představit si jinou variantu života. Často zazněla věta ve smyslu „co by dělali jiného, když nic jiného neumí“, a proto zůstanou u svého sportu, kde pouze změni pozici. Navíc právě v sociálním prostoru sportu mohli využít nejen svůj transnacionální sociální kapitál, ale také symbolický kapitál, který má svou specifickou hodnotu ve světě sportu (pokud jsem byl úspěšným hokejistou, tak si s sebou v hokejovém světě nesu značný respekt, který mi v tomto prostředí pomůže získat další kapitály; v prostředí jiném, např. ve zdravotnictví není tento symbolický kapitál relevantní a hodnotu má nízkou). Zároveň se například trenérství ukázalo jako způsob, jak být v blízkosti sportu, který jedince tak miluje. Zde si dovolíme krátkou odbočku, abychom alespoň nepatrně naznačili emoční intenzitu, s jakou se ke sportu profesionální atlet vztahuje.

Sport je vášní, pro mnoho celoživotní láskou, někdy je důležitější než jiní lidé, pro některé představuje životní smysl, kterého se nechtějí vzdát, a proto se snaží najít jakoukoliv cestu, jak s daným sportem zůstat.

„Já jsem nikdy nepřemýšlel o tom, že bych to úplně zabalil nebo dělal úplně něco jiného, to maximálně v nějakých podivných snech, mě prostě badminton baví, mě prostě baví hrát, jo ten úder sám od sebe ten balón, jak prostě se odpinkne od těch strun... ten pocit, to člověk musí zažít, aby to pochopil, možná že máš to samý v tenisu, já nevím, když si jdeš bouchat tenisákem o zed', já nevím, ale ten zvuk míče, který se odráží od strun, když dáš dobrý servis... Je to moje vášeň, baví mě to, chci hrát dál, hraju dál seniorský, veteránský turnaje, vyhrál jsem veteránskou olympiádu, která se jmenuje masters games, teďko jsem byl druhý na mistrovství Evropy...“ (Alan, badminton).

Podobně jako když někdo propadne poezii, někdo jiný malování, tak Alan svůj život zasvětil a vždy ho bude spojovat s tímto konkrétním sportem. Sport byl pro mnoho participantů životní vášní a posláním, který v některých případech upřednostňovali před svými vztahy, někteří obětovali sportu rodinu, všichni mu obětovali nezměrné množství času, někteří i své dětství. Sport byl jejich životním smyslem, a jak píše Frankl, „ten, kdo má proč žít, snese téměř každé jak“ (1992, s. 19). Vydrželi bolest, extrémní zátěž, a to jen s vidinou úspěchu ve sportovní aréně. Zároveň při výkonu sportovní činnosti zažívali intenzivní pocity štěstí, neboť „nejlepší okamžiky obvykle bývají ty, kdy se naše tělo nebo mysl vzepne k hranicím svých možností ve vědomé snaze dosáhnout něčeho obtížného, co stojí za to“ (Csikszentmihalyi, 2015, s. 13), a to je téměř perfektní definice činnosti jedince ve vrcholovém sportu. Je velmi náročné porozumět významu sportu v životě většiny profesionálních sportovců, pokud je však někdo schopen v průběhu sportovní činnosti ohrozit svůj vlastní život, je třeba sílu takového vztahu respektovat.

6.5 Vybral bych si ho (sport) znovu ...

*Two roads diverged in a yellow wood,
And sorry I could not travel both
And be one traveler, long I stood
And looked down one as far as I could
To where it bent in the undergrowth;*

...

*I shall be telling this with a sigh
Somewhere ages and ages hence:
Two roads diverged in a wood, and I—
I took the one less traveled by,
And that has made all the difference*

Robert Frost

Krásný roky ... člověk si to neuvědomoval v tu dobu, protože to byly stresy, ale my jsme si užívali života, samozřejmě musel jste ráno trénovat, ale byla výborná parta.

Luboš, hokej

Vybrat si tu cestu, tu životní dráhu, která je netypická, odlišná od té, kterou si zvolí většina, chce odvalu. Vybral jsem si dobře? Kdybych se vydal jinou cestou, mohl bych být právníkem, mít rozjetou kariéru. Jenže tu jsem si nevybral. Vybral jsem si cestu, která mě naplňuje a baví, která mi, když jsem se rozhodoval, dávala ten největší smysl. I přestože mnoho sportovců zmínilo, že je rozhodnutí dělat svůj sport profesionálně stálo řadu jistot spojených s klasickou kariérou, ani jeden z nich toho nelitoval. Všichni by ji zvolili podruhé. Možná jinak, tu by zahrnuli dříve, tu by chvíli počkali. Místo zkratky přes trní by to vzali po delší, ale příjemnější stezce – i když to by asi většina z nich stejně neudělala. Jejich rozhodnutí vstoupit do transnacionálních prostor bylo stejně tak emocionální volbou založenou na jejich lásce ke sportu, jako racionálním rozhodnutím směřujícím k hromadění kapitálů a budování si určitého postavení ve sportovním univerzu, kdy pečlivě vážili pro i proti. To mají s ostatními rozpohybovanými aktéry společné, neboť předtím než se dají do pohybu, tak pečlivě zváží, co jim mobilní životní styl přinese a co díky němu ztratí. Jejich aktérství se proplétá se strukturálními silami, které je tlačí

určitými směry, ale konečně jsou to oni, kdo má poslední slovo, ať už jsou okolnosti jakékoliv. Na otázku, zdali by udělali něco jinak – většina odpoví, že ano. Na otázku, zdali by dělali něco jiného než sport, odpovídají všichni, že ne. Možná je to jen obranný mechanismus ega, který se je snaží chránit před představou o tom, že minulých dvacet let jen tak někde nepromarnili. Že to mělo smysl. O to ale nejde. Jde o to, co si tito jedinci myslí, a to i pod rouškou iluzí jejich vlastní psychiky, a jaký příběh si ze svého života vytvoří, jak svému životnímu příběhu rozumí, protože svým způsobem jsou oni sami a tedy i jejich identita specifickým životním příběhem, který o sobě vypráví.

“Naše životy trávíme vytvářením příběhů, které nás činí ušlechtilými – i když nedokonalými – protagonisty dramát vyprávěných v první osobě. **Životní příběh je osobní mýtus** a tom, kým jsme hluboko uvnitř – odkud pocházíme, jak jsem se sem dostali a co to všechno znamená. **Naše životní příběhy jsou tím, kdo jsme. Jsou naší identitou.** Životní příběh však **není objektivním vyprávěním.** Životní příběh je **pečlivě upravený narativ, jenž je přeplněný strategickým zapomináním a umě upředeny významy.** Jako jakýkoliv memoár, naše životní příběhy by měly obsahovat upozornění: *„Příběh, který o sobě říkám je jen založený na skutečných událostech. Já sám jsem z velké části výplodem své fantazie“* (Gottschall 2012, s. 159, zvýrazněno autorkou).

Tímto končíme cestu, na kterou jsme se společně se sportovci vydali. V této kapitole jsme nastínili, jak významný je pro jejich identitu odchod z profesionálního sportu, ale také jsme poukázali na to, že zde dochází ke kontinuitě vztahů a že ze své transnacionální zkušenosti mohou i po změně profese čerpat. Jak jsme napsali, jejich odchod je náročný také proto, že neměli příležitost si vyzkoušet mnoho jiných sociálních rolí, a také proto, že identita profesionálního sportovce byla již od mládí jejich primární identifikací.

ZÁVĚR

V následujících několika odstavcích shrnu hlavní zjištění výzkumu transnacionální identity profesionálních sportovců, která odpovídají na předem stanové výzkumné otázky.

Za klíčový poznatek považuji to, že transnacionální identita profesionálních sportovců je zakotvena v mobilní transnacionální komunitě, ke které jedinci cítí příslušnost a v níž současně participují v rovině sociálních interakcí. Sportovci pravidelně cestují do míst, kde se setkávají s dalšími příslušníky transnacionální komunity, s nimiž zde vstupují do symbolických interakcí a udržují mezi sebou vztahy na základě sdílených představ sportovního univerza. Z toho vyplývá, že pro vyjednávání jejich identity není zásadní každodenní přítomnost na jednom místě, což je typická představa sedentaristického diskurzu o zakořeněnosti. Pro rozpohybované sportovce je klíčová periodická přítomnost známých tváří na místech různých. V tomto smyslu lze tvrdit, že sportovci jsou doslova ukotveni v mobilitě a rituálech spojených s tímto mobilním způsobem života. Zároveň je to právě pohyblivá transnacionální sportovní komunita, která je pro transnacionální sportovce tím nejzásadnějším kolektivem definujícím jejich identitu. Není to jedno místo ani národní stát, ale život v pohybu, v kterém jsou usazeni pravidelnými symbolickými interakcemi s ostatními členy transnacionální komunity.

Zároveň bylo zjištěno, že v souvislosti s mobilitou hovoří sportovci o rutíně, naopak jako zvláštní vnímají to, když se zastaví na jednom místě. Tato pocíťovaná přirozenost pohybu plyne především z rané sportovní socializace a osvojení si sportovního habitu, jehož součástí je intenzivní cestování a s tím související translokální způsob života. Navzdory obecně přijímanému diskurzu o přirozenosti a „normálnosti“ usazenosti se sportovci cítí mnohem více „doma“ na cestě než na jednom místě. Oproti moderní představě

o teritoriálním zakotvení člověka v jediném národním domově, transnacionální identity profesionálních sportovců odhalují možnost nejenom vytváření více souběžných domovů, ale také možnost identifikace se skupinou, která svou známostí vytváří jedinci onen domov v pohybu a na různých místech. Domovem nemusí být lokalita, ale mohou jim být známé tváře, může jej představovat známé prostředí, protože právě známost konstituje domov v onom tradičním smyslu, v jakém k domovu běžně referujeme.

Ukázalo se, že pociťovaná sounáležitost s transnacionální komunitou sportovců v žádném případě nevylučuje formování dalších přináležitostí k lidem, již jsou spojeni s různými místy, avšak význam těchto přináležitostí je v porovnání s transnacionální komunitou sportovců sekundární. Nicméně právě transnacionální a mobilní život sportovců je typický generací plurilokálních přináležitostí, kdy loajalita sportovce je rozměňována mezi více sociálních skupin, jejichž význam je často dán situačně. Současně je třeba upozornit na to, že důsledkem jejich plurilokálních přináležitostí nejsou roztržité identity. Naopak tím, že se sportovec účastní mobility od raného věku a na mobilní způsob života se adaptuje, vznikají poměrně integrované identity s vícečetnými přináležitostmi. Identity sportovců jsou stabilní holistické celky, které pluralita míst, mezi nimiž se pohybují, utváří a jednotlivé prvky identity se integrují.

Právě popsaná jinakost transnacionálních identit profesionálních sportovců nemá v dominantních interpretačních rámcích a institucích spojených s národním státem oporu. Z toho také vyplývá neschopnost transnacionálů popsat vlastní zkušenost, která v zásadě neodpovídá nacionalistickému diskurzu a je s ním v konfliktu. Socializace v prostředí národního státu jim nedala slova, nezprostředkovala jim kategorie myšlení, kterými by svou situaci mohli přesně verbalizovat. Ač se to může zdát paradoxní,

transnacionální život sportovců, který je v rozporu s diskurzy národního státu, přispívá k jeho budování a legitimizaci. Mobilita sportovce je totiž nutná k získávání kapitálů, které určují jeho pozici v hierarchii daného sportu, jinými slovy jeho úspěšnost, a tedy i atraktivita pro národní stát je dána jeho možností participovat v transnacionální sociální komunitě sportovců. Transnacionální způsob života profesionálního sportovce, který odporuje diskurzu národního státu, přispívá k budování tohoto diskurzu, který zpětně generuje tření mezi žitou transnacionální zkušeností rozpohybovaných jedinců a národních narativů o usazenosti.

Vedle známých tváří, které v transnacionálním sociálním prostoru sportovce obklopují, jsou to také transnacionální předměty, které utváří transnacionální sociální prostory. Sportovní předměty jsou souputníci sportovců již od dětství a právě s nimi vstupují do transnacionálních světů a mají pro ně značnou symbolickou hodnotu. Dalším velmi významným prvkem, který transnacionální sociální prostor utváří a ovlivňuje pohyb transnacionálního sportovce v něm, je národní stát, který strukturuje mobilitu profesionálních sportovců. Pokud je pohyb sportovců pro stát výhodný a napomáhá jeho legitimizaci, poté se poměrně pevné překážky v podobě hranic národních států (většinou) daří sportovcům překonat s větší lehkostí než ostatním smrtelníkům.

Odcházení ze světa profesionálního sportu představuje pro většinu sportovců výraznou identitární krizi, neboť jim často chybí zkušenost s jinými sociálními rolemi, než je role profesionálního sportovce, nemají zkušenost s jiným sociálním polem, neznají řád jiného univerza a nemohou se mezi nimi volně pohybovat. Atleti mají do značné míry jednodimenzionální, neflexibilní a v některých případech exklusivní atletickou identitu. Navíc jejich odchod z transnacionálního sociálního prostoru znamená obrovskou změnu v jejich životním stylu. Po většinu svého života byli tzv. usazení v mobilitě a najednou

translokální rutina, na kterou byli zvyklí od velmi nízkého věku a která se stala součástí jejich habitu, již od nich není vyžadována. Zároveň svým odchodem opouští ony známé tváře, které byli zvyklí potkávat na závodech a trénincích na různých místech.

Transnacionální zkušenost mnohým bývalým profesionálních sportovcům rozšířila imaginaci jejich možného životního prostoru, dodala jim odvalu a sebevědomí s žitím v zahraničí, ale také získali tzv. transnacionální kompetence – dovednosti, které jim pomáhají fungovat v transnacionálním sociálním prostoru. Zároveň řada z nich využívá akumulovaný transnacionální sociální kapitál. Stále jsou v kontaktu s členy jejich transnacionální komunity a některým právě tento kapitál umožňuje generovat další kapitály, neboť jim jsou skrze transnacionální sítě zprostředkovávány pracovní nabídky atd. Bývalí profesionální sportovci pocítovali vůči transnacionální komunitě solidaritu, loajalitu a přináležitost i po svém odchodu. I přestože intenzita kontaktů mezi členy transnacionální komunity je po čase mnohem nižší, transnacionální vazby jsou natolik silné, že si jsou jedinci připraveni navzájem vypomoci. Většina participantů výzkumu je kdykoliv připravena nabídnout pomoc svým bývalým kolegům a naopak ví, že by jim tu samou pomoc opětovali.

...

V této práci jsem poskytla unikátní svědectví o pohybujících se českých profesionálních sportovcích, kteří svůj život žijí v transnacionálních sociálních prostorech, kde vyjednávají své identity. V souvislosti s teoriemi transnacionalismu jsem poukázala na univerzální aspekty transnacionálního života profesionálních sportovců i na specifika transnacionální zkušenosti sportovců v prostředí České republiky v souvislosti s historií tohoto geopolitického regionu. Tento výzkum mi poskytl rozsáhlé množství

materiálu a také vygeneroval oblasti, které by mohly být předmětem pro další výzkumné projekty (například genderový aspekt sportu a s ním spojené nerovnosti a nebo téma bolesti, neboť bolest je právě ve sportu glorifikovaná, i když se jí západní společnost snaží spíše vyhýbat). Jak jsem zmínila v úvodu práce, nejednalo se o aplikovaný výzkum, nicméně jako podklad pro další výzkumy více orientované do praxe tato etnografie sloužit zcela jistě může. Vzhledem k zásadním změnách v organizaci českého institucionalizovaného sportu, čímž mám na mysli vznik Národní sportovní agentury (od roku 2020 přebírá sportovní agendu od MŠMT), lze očekávat změny, které dozajista ovlivní transnacionální zkušenost řady sportovců, a proto bude jistě užitečné sledovat vývoj fenoménu i v budoucnosti.

Seznam použitých zdrojů

American Anthropological Association. (1998). *Code of ethics of the American Anthropological Association*. Citováno 10. listopadu 2019. Dostupné z: <https://s3.amazonaws.com/rdcms-aaa/files/production/public/FileDownloads/pdfs/issues/policy-advocacy/upload/ethicscode.pdf>

Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis, Minn: University of Minnesota Press.

Appadurai, A. (1990). Disjuncture and difference in the global cultural economy. *Public Culture*, 2(2), 1–24.

Appadurai, A. (2008). Global ethnoscaapes: notes and Queries for a transnational anthropology. In P. Levitt & S. Khagram (Eds.), *The transnational studies reader: Interdisciplinary intersections and innovations*, (s. 50–63). London: Routledge.

Anderson, B. R. O. 'G., Procházka, M., & Rizal, J. (2008). *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum.

Agergaard, S., & Ryba, T. V. (2014). Migration and career transitions in professional sports: transnational athletic careers in a psychological and sociological perspective. *Sociology of Sport Journal*, 31(2), 228–247. Citováno dne 12. září 2019. Dostupné z: <https://doi.org/10.1123/ssj.2013-0031>

Bairner, A. (2001). *Sport, nationalism, and globalization: European and North American perspectives*. Albany: State University of New York Press.

Bauman, Z. (1996). From pilgrim to tourist – or a short history of identity. In P. D, Gay & S. Hall, (2013), *Questions of cultural identity*, (s. 18–36). London: Sage.

- Besnier, N., Brownell, S., & Carter, T. F. (2018). *The anthropology of sport: Bodies, borders, biopolitics*. Oakland, CA: University of California Press.
- Boudon, R. (2011). *Bída relativismu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Bourdieu, P. (1978). Sport and Social Class. *Social Science Information*, 17(6), 819-840.
- Bourdieu, P. (1979) *Distinction*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of ducation*, (s. 241–258). New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 7(1), 14–25.
- Bourdieu, P. (1998). *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Brewer, B. W., Van Raalte, J. L., & Linder, D. E. (1993). Athletic identity: Hercules' muscles or Achilles heel? *International Journal of Sport Psychology*, 24(2), 237–254.
- Britannica. (2016, 5. dubna). *Nomadism*. Citováno 10. listopadu 2019. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/nomadism>.
- Carter, T. F. (2011). *In foreign fields: the politics and experiences of transnational sport migration*. London: Pluto.
- Castells, M. (1989). *The informational city*. Oxford: Basil Blackwell.

- Castells, M. (1996). *The rise of the network society: the informational age: economy, society and culture, vol. I*. Oxford: Basil Blackwell.
- Clarke, A. (2005). *Situational analysis: grounded theory after the postmodern turn*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Cohen, A. P. (1985) *The symbolic construction of community*, London: Tavistock.
- Conradson, D., & McKay, D. (2007). Translocal subjectivities: Mobility, connection, emotion. *Mobilities*, 2(2), 167–174.
- Cooley, C. H. (1902). *Human Nature and Social Order*. New York, Charles Scribner and Sons.
- Côté, J., Baker, J., & Abernethy, B. (2003). From play to practice: A developmental framework for the acquisition of expertise in team sport. In J. Starkes & K. A. Ericsson (Eds.), *The development of elite athletes: Recent advances in research on sport expertise* (s. 89-113). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Crapanzano, V. (1985). *Tuhami: portrait of a Moroccan*. Chicago: University of Chicago Press.
- Crossley, N. (2016). The networked body and the question of reflexivity. In D. Waskul & P. Vannini, *Body/embodiment symbolic interaction and the sociology of the body* (s. 21-33). London: Routledge.
- Csikszentmihaly, Mihaly. (1991). *Flow: The Psychology of optimal experience*. New York: HarperPerennial.
- ČOV. (2018). *Duální kariéra*. Citováno 10. listopadu 2019. Dostupné z: <https://www.olympic.cz/text/dual-career>.

Davis, A., & Cohen, E. (2018). The effects of social support on strenuous physical exercise. *Adaptive Human Behavior and Physiology*, 4(2), 171–187. doi: 10.1007/s40750-017-0086-8

Denzin, N. K. (1989). *Interpretive biography*. Newbury Park u.a.: Sage Publ.

Denzin, N. K. (2014). *Interpretive autoethnography*. Los Angeles: Sage.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Department of Health Science and Technology. (2019). *Sportmigration*. Citováno dne 13. července 2019. Dostupné z: <https://www.hst.aau.dk/research-groups-centres/sport-sciences/sportmigration>

Douglas, K., & Carless, D. (2016). *Life story research in sport: Understanding the experiences of elite and professional athletes through narrative*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Taylor & Francis.

Eriksen, T. H. (2012). *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Erikson, E. (1950). *Childhood and Society*. New York: W. W. Norton and Co.

EU guidelines on dual careers of athletes: Recommended policy actions in support of dual careers in high-performance sport. (2012). Citováno dne 12. září 2019. Dostupné z: https://ec.europa.eu/assets/eac/sport/library/documents/dual-career-guidelines-final_en.pdf

Faist, T. (2000) *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*, Oxford: Oxford University Press.

- Foner, N. (2007). Engagements across national borders, Then and now. *Fordham Law Rev*, 75(5), 2483–2492.
- Foucault, M. (2000). *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.
- Frankl, V. E. (1992). *Mans search for meaning: an introduction to logotherapy*. Boston: Beacon Press.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of cultures*. London: Hutchinson.
- Geertz, C. (1983). *Local knowledge: further essays in interpretive anthropology*. New York: Basic Books.
- Gellner, E. A. (2003). *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Giddens, A. (2013). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Gleason, P. (1983). Identifying identity: A semantic history. *The Journal of American History*, 69(4), 910–931.
- Goffman, E. (1974). *Stigma: notes on the managment of spoiled identity*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Gottschall, J. (2012). *The storytelling animal: how stories make us human*. Boston: Houghton Mifflin.
- Grant, K., Levine, P., & Trentmann, F. (eds). (2007). *Beyond Sovereignty: Britain, Empire and Transnationalism, c. 1880–1950*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Greiner, C., & Sakdapolrak, P. (2013). Translocality: Concepts, applications and emerging research perspectives. *Geography Compass*, 7(5), 373–384. <https://doi.org/10.1111/gec3.12048>

- Griffiths, M. (2015). *Identity*. Oxford Bibliographies Online Datasets. Citováno dne 13. července 2019. Dostupné z: <https://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/obo/9780199766567-0128>
- Gruneau, R., & Whitson, D. (1993). *Hockey night in canada: Sport, identities and cultural politics*. Toronto: Garamond Press.
- Guillemin, M., & Gillam, L. (2004). Ethics, reflexivity, and “ethically important moments” in research. *Qualitative Inquiry*, 10(2), 261–280.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational connections*. London: Routledge.
- Henig, D. (2009). Pohledy z druhého břehu: Transnacionalismus, rituál a sociální změna. *Sociální studia*, 6(1), 169–186.
- Herz, A., & Olivier, C. (2012). Transnational social networks - current perspectives. *Transnational Social Review*, 2(2), 115–119.
- Howe, P. D. (2004). *Sport, professionalism, and pain: ethnographies of injury and risk*. London: Routledge.
- Huizinga, J. (1949). *Homo Ludens: A study of the play-element in culture*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Jackson, P. (2005). *Transnational spaces*. London: Routledge.
- Jenkins, R. (2002). *Pierre Bourdieu*. London: Routledge.
- Jenkins, R. (2008). *Social identity*. London: Routledge.
- Knights, S., Sherry, E., & Ruddock-Hudson, M. (2016). Investigating elite end of athletic career transition: A systematic review. *Journal of Applied Sport Psychology*, 28(3), 291–308.

- Koehn, P. H., & Rosenau, J.N. (2002). Transnational competence in an emerging epoch. *International Studies Perspectives*, 3(2), 105–127.
- Kolář, P., & Červenková, R. (2018). *Labyrint pohybu*. Praha: Vyšehrad.
- Kuklík, J. (2012). *Sportovní právo*. Praha: Auditorium.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Levitt, P. (2001). *The transnational villagers*. Berkeley, CA: Univ. of California Press.
- Levitt, P., & Khagram, S. (2008). Constructing transnational studies. In P. Levitt & S. Khagram, *The transnational studies reader: Interdisciplinary intersections and Innovations* (s. 1–18). London: Routledge.
- Levy, O., Peiperl, M., & Bouquet, C. (2013). Transnational social capital. *International Journal of Cross Cultural Management*, 13(3), 319–338. doi: 10.1177/1470595813485940
- Lužný, D. (2013). *Metodologie společenských věd: studijní text pro kombinované studium*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Maguire, J. (2004). Sport labor migration research revisited. *Journal of Sport and Social Issues*, 28(4), 477–482. doi:10.1177/0193723504269914
- Marada, R. (2009). Rodáci, odrodilci a adoptovaní: Sport v transnacionálních souvislostech. *Sociální studia*, 6(1), 123–147.
- Marcus, G. E., & Cushman, D. (1982). Ethnographies as texts. *Annual Review of Anthropology*, 11(1), 25–69. doi: 10.1146/annurev.an.11.100182.000325
- Meyrick, J. (2006). What is good qualitative research? *Journal of Health Psychology*, 11(5), 799–808. doi: 10.1177/1359105306066643

- Mikuš, M. (2009). Naprieč hranicami, mimo autentického a falošného: transnacionálna antropológia, turizmus a identita. *Sociální studia*, 6(1), s. 187–210.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Moore, T. (1998). *The soul of sex: cultivating life as an act of love*. New York: Harper Collins.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23(2), 242–66.
- Oakes, T., & Schein, L. (2006). Preface. In T. Oakes & L. Schein (eds), *Translocal China Linkages, Identities, and the reimagining of space* (s. 12–13). London: Routledge.
- Park, S., Lavallee, D., & Tod, D. (2013). Athletes career transition out of sport: a systematic review. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 6(1), 22–53. doi: 10.1080/1750984x.2012.687053
- Petrusek, M. (2009). *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy.
- Portes, A. (1998) *Globalisation from below: the rise of transnational communities*, Oxford: ESRC Transnational Communities Programme Working Paper WPTC-98-01 1.
- Portes, A. (2003). Conclusion: Theoretical convergences and empirical evidence in the study of immigrant transnationalism. *The International Migration Review*, 37(3), 874–892.
- Pries, L. (2001). *New transnational social spaces: international migration and transnational companies in the early twenty-first century*. London: Routledge.

- Prinz, B., Dvořák, J., & Junge, A. (2016). Symptoms and risk factors of depression during and after the football career of elite female players. *BMJ Open Sport & Exercise Medicine*, 2(1), 1–6. doi: 10.1136/bmjsem-2016-000124
- Przytuła, S. (2015). Migrants, assigned expatriates (AE) and self-initiated expatriates (SIE) - differentiation of terms and literature-based research Review. *Journal of Intercultural Management*, 7(2), 89–111. doi: 10.1515/joim-2015-0012
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of american community*. New York, NY: Simon and Schuster.
- Raffles, H. (2015). Writing culture (or something like that). In Starn, O. *Writing culture and the life of anthropology* (s. 228–236). Durham: Duke University Press.
- Redfield, P. (2012). The unbearable lightness of ex-pats: Double binds of humanitarian mobility. *Cultural Anthropology*, 27(2), 358–382. doi: 10.1111/j.1548-1360.2012.01147.x
- Rogers, C. (1951). *Client-centered therapy: Its current practice, implications and theory*. London: Constable.
- Ryba, T. V., Stambulova, N. B., Ronkainen, N. J., Bundgaard, J., & Selänne, H. (2015). Dual career pathways of transnational athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 21, 125–134. doi: 10.1016/j.psychsport.2014.06.002
- Ryle, G. (1949) *The Concept of Mind*. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Seippel, Ø. (2017). Sports and Nationalism in a Globalized World. *International Journal of Sociology*, 47(1), 43-61. doi: 10.1080/00207659.2017.1264835
- Sekot, A. (2008). *Sociologické problémy sportu*. Praha: Grada Publishing.
- Sekot, A. (2006). *Sociologie sportu*. Brno: Masarykova univerzita.

Schütze, F. (1983). Biographieforschung und narratives Interview. *Neue Praxis*, 13(3), 283–93.

Sirkeci , I., & Cohen, J. (2013). *Not Migrants and Immigration, but Mobility and Movement*. Citováno 30. října 2019. Dostupné z: https://citiesofmigration.ca/ezone_stories/not-migrants-and-immigration-but-mobility-and-movement/.

Soukup, M. (2018). *Antropologie: teorie, koncepty, osobnosti*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Soukup, M., & Balcerová, M. (2011). Antropologie těla. *Anthropologia integra*, 2(1), 31–41. DOI: <http://dx.doi.org/10.5817/AI2011-1-31>

Starn, O. (2015). Introduction. In Starn, O. *Writing culture and the life of anthropology* (s. 1–24). Durham: Duke University Press.

Synnott, A. (1993). *The body social: symbolism, self, and society*. London: Routledge.

Szaló, C. (2006). Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit. *Sociální studia*, 3(1), 145–160.

Szaló, C. (2007). *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Švaříček, R., & Šedřová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

Taylor, J., Ogilvie, B., & Lavallee, D. (2005). Career transition among athletes: Is there life after sports? In J. M. Williams (Ed.), *Applied sport psychology: Personal growth to peak performance* (s. 595-615). Columbus, OH: McGraw-Hill.

- Thorpe, H. (2014). *Transnational mobilities in action sport cultures*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tomlinson, A. In R. Giulianotti. (2006). *Sport and modern social theorists* (s. 161–172). New York: Palgrave Macmillan.
- Tuan, Y.-fu. (1974). *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Turner, B.S. (1996) *The Body and Society*. London: Sage.
- Turner, V. (1974). Liminal to liminoid, in play, flow, and ritual: An essay in comparative symbology. *Rice University Studies*, 60(3), 53–92.
- Vertovec, S. (2009). *Transnationalism*. London: Routledge.
- Weiss, O. (2000). Faktory ovlivňující účast na sportovním dění v Rakousku. In P. Slepíčka & I. Slepíčková (Eds.), *Sport, stát, společnost* (s. 251–267). Praha: UK FTVS.
- Wimmer, A., & Schiller, N. G. (2002). Methodological nationalism and beyond: Nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks*, 2(4), 301–334. doi:10.1111/1471-0374.00043
- World Bank. (2019). *Personal remittances, received (% of GDP) – Tajikistan*. Citováno 30. listopadu 2019. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=TJ>

PŘÍLOHY

Příloha 1: Seznam rozhovorů

Rozhovor s **Robertem**, narozeným 1973, triatlon

Rozhovor s **Josefínou**, narozenou 1995, moderní gymnastika

Rozhovor s **Terezou**, narozenou 1988, moderní pětiboj

Rozhovor s **Jindřichem**, narozeným 1974, sjezdové lyžování

Rozhovor s **Lily**, narozenou 1979, cyklistika

Rozhovor s **Vincentem**, narozeným 1976, hokej

Rozhovor s **Kristiánem**, narozeným 1975, hokej

Rozhovor s **Martinem**, narozeným 1968, badminton

Rozhovor s **Lucií**, narozenou 1965, atletika

Rozhovor s **Alanem**, narozeným 1980, badminton

Rozhovor s **Lubošem**, narozeným 1964, hokej

Rozhovor s **Alexandrem**, narozeným 1959, hokej

Rozhovor s **Elenou**, narozenou 1979, biatlon

Rozhovor s **Anežkou**, narozenou 1971, tenis